

2011. XIII. évfolyam, 2. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

---

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4 116500/5894 Fax: 4 855217
E-mail: kklaudy@ludens.elte.hu

A folyóirat megvásárolható vagy megrendelhető:

Papp Sándorné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4 116500/5894 Fax: 4 855217
E-mail: pappjutka@ludens.elte.hu

ISSN 1419 7480

Felelős kiadó:
a Scholastica igazgatója

Tördelés: Pavelus Bt.
Nyomtatás: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

Szakfordítóképzés

Dróth Júlia

A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában 5

Interdiszciplináris fordításkutatás

Bánhegyi Mátyás

A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazása 1. rész 37

Zachar Viktor

Német neologizmusok a fordítói gyakorlatban 56

Sermann Eszter

A terminológiai szabványosítás szerepe a lokalizáció folyamatában . . 72

A fordítás történetéből

Hell György

Fordításfajták Cicerótól Leonardo Bruniig 88

Fordításkritika

Makkos Anikó

Az újrafordítások szükségességéről A csudálatos Mary kapcsán 96

Konferencia-beszámolók

Pusztai-Varga Ildikó

Domestication and Foreignization in Translation Studies. Joensuu, Finnország, 2011. szeptember 29–október 1. 107

Zachar Viktor

Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája. Budapest, 2011. szeptember 30. 111

Recenziók

Robin Edina

Horváth Péter Iván: A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat 116

Zachar Viktor

Kristin Bührig, Juliane House, Jan. D. ten Thije (eds.): Translational Action and Intercultural Communication 122**Krónika**

Albert Sándor

Peter Newmark (1916–2011) ..... 127**Summaries in English** ..... 130**A szerkesztőségbe beérkezett újabb könyvek** ..... 133**A Fordítástudományi Doktori Programban megvédett doktori értekezések (2009–2011)** 135

A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában

Dróth Júlia

E-mail: droth.julia@gmail.com

Kivonat: A tanulmány átfogó képet rajzol a hazai fordítóképző intézmények fordításértékelési módszereiről, szempontjairól, valamint arról, hogy a fordítással foglalkozó cégek, szervezetek milyen szempontok alapján értékelik a próbafordításokat, milyen fordítói kompetenciákat várnak el, s melyek a főbb lektori értékelési kritériumok. A dolgozat célja, hogy megvizsgálja, mennyiben hasznosulnak, illetve hasznosíthatók a piaci értékelési és lektorálási rendszerek elemei a képesítőfordítások értékelésében. Ennek érdekében sorra veszi, részletesen tárgyalja és definiálja a fordításértékelési rendszerek összevetéséhez szükséges értékelési alapfogalmakat. Ezt követően különböző szempontok alapján összeveti az oktatási és a piaci fordítási szituáció számos értékelési szempontrendszerét. Ennek kapcsán tárgyalja a fordításértékeléssel kapcsolatos nemzeti szabványt, a nemzetközi szervezetek és fordítóirodák lektorálási és minőségbiztosítási eljárásait és kritériumait, valamint kilenc hazai szakfordítóképző felsőoktatási intézmény képesítőfordításokhoz alkalmazott értékelési szempontrendszerét. Megállapítja, hogy ezek a kritériumrendszerek kevés átfedést mutatnak. Célszerű volna, hogy az oktatás értékelési szempontjai közelítsenek a piaci elvárásokhoz, a hivatásos fordítás normáihoz. Oktatásmódszertani szempontból indokolt, hogy a fordítóképzés során, majd a képesítőfordítások bírálatához alkalmazott értékelési kritériumok, illetve a fordítóirodák követelményei egymásra épüljenek, és már a képzés kezdetétől ismerjék ezeket a hallgatók.

Kulcsszavak: szakfordítóképzés, értékelési szempontok, képesítőfordítás, fordítóirodák, minőségbiztosítás

1. Bevezetés

A szakfordítóképző intézmények természetes törekvése, hogy a náluk végzett szakemberek be tudjanak illeszkedni a fordítói munka világába, a fordítóirodák, könyvkiadók gyakorlatába, s képesek legyenek az önálló munkavégzésre is. E cél elérésének egyik módja, és egyben a megszerzett tudás mérési eszköze is a képzés végén elkészítendő képesítőfordítás. Érdemes időről időre megvizsgálunk és összevetünk, milyen szempontok alapján értékelik az egyetemek ezt a dolgozatot, és milyen kritériumok alapján bírálják el munkatársaik fordításait a fordítóirodák, illetve a megbízók. Az így kapott adatok és a gyakorlati tapasztalatok alapján próbáljuk megválaszolni azt a kérdést, hogy milyen mértékű átfedés mutatkozik a fordítóképző intézmények „szakdolgozata”, a képesítőfordítás lektorálási, értékelési szempontjai és a fordítóirodák fordításértékelési szempontjai között. Célunk, hogy az adatok összegyűjtésével, valamint azok

rövid elemzésével elősegítsük a két szempontrendszer közelítését egymáshoz, hiszen ha ez megtörténik, az visszahat az oktatásra, és lehetővé válik, hogy valóban a piaci és a minőségbiztosítási szempontok figyelembevételével oktassunk.

2011-ben a fenti cél jegyében szervezte a Szent István Egyetem a fordítóképző intézmények immár hagyományos gödöllői szakfordító módszertani napját. A január 21-i rendezvényen átfogó képet kaphattunk a hazai fordítóképző intézmények fordításértékelési módszereiről, szempontjairól, valamint arról, hogy a fordítással foglalkozó cégek, szervezetek milyen szempontok alapján értékelik a próbafordításokat, milyen fordítói kompetenciákat várnak el, s melyek a főbb lektori értékelési kritériumok. Az alábbi adatok jelentős részét ezen a rendezvényen ismertették a résztvevők.

2. Az összevetéshez szükséges értékelési alapfogalmak

Az oktatás és a gyakorlat értékelési rendszerének összevetése nagy körültekintést kíván, hiszen az egyetemekre és a piac szereplőire egyaránt jellemző, hogy többféle céllal, s ennek megfelelően különféle szempontok alapján, illetve a kritériumok eltérő súlyozásával értékelnek. A képzés folyamatában ugyanis az oktatás aktuális tartalmának és céljának megfelelően különböző értékelési helyzetek váltják egymást. A piaci körülmények között pedig egyszerre kell megfelelni a minőségi és az ezzel gyakran ellentétesen ható gyakorlati követelményeknek (alacsony ár, rövid határidő), illetve még számos egyéb tényezőnek is.

2.1 Az értékelési szituáció

Értékelési szituáció alatt az értékelés kereteit (felsőoktatás mesterképzése, szakirányú továbbképzés, nyelviskola, szakfordítóvizsga, fordítóiroda stb.) értjük; emellett a szituáció része a fordítás készítője (a vizsgáztató intézmény fordító szakos hallgatója, alkalmazásban álló fordító, egyéb, nem a fordításhoz kapcsolódó státusz) és a fordítás értékelője (az intézmény fordítást oktató tanára, nyelvvizsgaközpont vizsgáztatója, a fordítói képesítést odaitélő intézmény vizsgáztatója, lektor, nem nyelvész szakember) is. A nyelvtanulás során a különféle iskolákban a tanárok a nyelvtudást olykor fordításokkal mérik, ilyenkor a nyelvi hibák és a szókincs, valamint a szövegértés feltérképezése a cél. Hasonló a helyzet a magyar állami nyelvvizsgák fordítási feladatainak értékelésével. Egyes fordítóügynökségek tapasztalt fordítók segítségével minősítik, vizsgáztatják fordítóikat. A fordítás felhasználói többnyire csak akkor értékelik a fordító munkáját, ha valamilyen kifogásuk van ellene. A fordításkritikusok, elsősorban irodalmárok és nyelvészek, könyvek, folyóiratok hasábjain bírálják az egyes fordításokat. A fordítóképzés szerkezete is változatos képet mutat (nappali tagozatos mesterképzés, közel negyvenféle szakirányú továbbképzés). A képzés folyamatában az értékelést a tanárok, a záróvizsgák értékelését pedig olykor megbízás alapján egyes fordítóirodák lektorai, máskor a szakszöveg szakmai tartalmának szakértője, bizonyos intézményekben pedig a szaknyelvet és/vagy a fordítástechnikát oktató tanárok végzik.

A mi vizsgálódásunk körébe a nyelvtanulás és a nyelvvizsgáztatás során végzett fordítás nem tartozik bele, de a többi szituáció igen. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy a legegységesebb kritériumrendszer a nyelvvizsgák minősítési rendszerében tapasztalhatjuk, s ez a rendszer átszivárog a fordítóképzés értékelési módszereibe is. Pedig ha akadnak is olyan kritériumok, amelyek mindkét típusú értékelésben előfordulnak, ezek akkor is más szerkezet, hierarchikus rend részei. Elsődleges tehát, hogy elhatároljuk egymástól a két értékelési rendszer tárgyát (lásd 2.3).

2.2 Az értékelés célja és típusa

Az értékelés célja általában a teljesítmény-, tudás-, képességszint mérése, diagnosztizálás vagy prognózis céljából. Ennek megfelelően az értékelés típusa lehet készségi vizsga, teljesítményt értékelő, haladási vagy eredménymérő. A fordítások tekintetében Hönic (1998) megkülönbözteti a terapeutikus és diagnosztikus fordításértékelést. A terapeutikus a diákra és a diák kompetenciájára összpontosít a tanítás folyamatában, a hiba okát kutatja; míg a diagnosztikus a fordítás felhasználójának feltételezett reakcióját tükrözi a képzés végén vagy a munkahelyen. A bevezetőben szereplő kérdések megválaszolásához a diagnosztikus céllal végzett értékelés szempontjait kutatjuk.

2.3 Az értékelés tárgya és a fordítási kompetencia

2.3.1 A nyelvi kompetencia és a fordítási kompetencia viszonya

Az értékelés tárgya a nyelvvizsgák esetében a nyelvi kompetencia, a fordítóképzés és a fordítóirodák szempontjából pedig a fordítási (és fordítói) kompetencia (Dróth 2002). A fordítási kompetencia több szerző szerint a következő összetevőket tartalmazza: szövegértési és szövegelemzési kompetencia, kutatási kompetencia, közvetítési kompetencia, szövegalkotási kompetencia, a fordítás minőségének megítélését szolgáló kompetencia, nyelvi kompetencia (a forrásnyelv és a cél nyelv vonatkozásában), kulturális kompetencia (Nord 1992: 47). Néhány szerzőnél megjelenik a fordítói kompetencia fogalma is, amely olyan képességekre és ismeretekre utal, amelyek révén a fordító képes beilleszkedni a fordítók szakmai közösségeibe, képes a hagyományos eszközök és az új technológia szakszerű alkalmazására, a többnyelvű kommunikáció megvalósítására (Király 2000: 13).

A kommunikatív nyelvi kompetencia (Bachman és Palmer 1996: 78–79) szinte valamennyi összetevője szerepel a fordítási kompetencia összetevői között is: a téma ismerete, szervezési (grammatikai és textuális) tudás, pragmatikai (funkcionális és szociolingvisztikai) tudás, stratégiai kompetencia. E kompetenciák mérésében a különbséget akkor fedezhetjük fel, amikor a fordítási feladatot mint nyelvvizsgafeladatot vizsgáljuk meg. Amikor nyelvvizsgáztatás-kor a nyelvi kompetenciát a fordításon keresztül értékeljük, a teljes nyelvi kompetenciának csupán egy részét, általában a szövegértést, az információ kiszűrését és nyelvi helyes közvetítését, visszaadását vizsgáljuk. A nyelvvizsgán

az idegen nyelvről magyarra fordítási feladat célja napjainkban elsősorban az, hogy a jelölt olvasási készségét mérje, míg a magyarról idegen nyelvre fordítás az íráskészség és a nyelvtani, lexikai tudás mérése (Gáborjánné és Horváth 1990: 57). A szakfordítóképzés előfeltétele a megfelelő szintű nyelvi kompetencia.

2.3.2 A fordításértékelés tárgya

A fordítás értékelésének tárgyát a fordítási kompetenciának azok az elemei alkotják, amelyek az adott értékelési helyzetben relevánsak, és megfelelnek az értékelés céljának is. Eszerint az oktatás folyamatában a fordításértékelés tárgya lehet a nyelvtudás egyik eleme; a fordítási kompetencia elsajátításának foka; egy adott tantárgy elsajátítása a kurzus végén; a tananyag elsajátítása a teljes képzés végén; a fordítási kompetencia. A képzés végeztével, a képesítőfordítások értékelésekor, valamint a szakfordítások piaci értékelésekor a hangsúly a szakmai tartalom célnyelvi normáknak megfelelő közvetítésén, a szöveg közvetlen és maradéktalan célnyelvi felhasználhatóságán van. Kiemelt szerepet kap a reáliák, a terminológia megfelelő ismerete, felkutatása, szakszerű kezelése, valamint a számítógépes eszközök használata. Így például a terminológiának, intézményneveknek stb. illeszkednie kell a szakterület egyéb célnyelvi szövegeinek kifejezésmódjához, a formátumnak ki kell szolgálnia a felhasználó konkrét igényeit, stb. Jelenlegi kutatásunk célja, hogy felmérjük, napjaink piaci elvárásai, valamint oktatási követelményei között az egyes intézmények pontosan mit tekintenek az értékelés tárgyának, azaz milyen speciális fordítási elemeket értékelnek.

2.4 Az értékelés minősítése

2.4.1 Validitás

A validitás (érvényesség) fogalma arra utal, hogy mennyire jelentősek, megfelelőek és hasznosak a teszt eredményei az adott értékelési célhoz viszonyítva (Bachman 1990: 49), tehát azt méri-e, amire eredetileg készült (Némethné 1993: 7–8). Az értékelés tárgyát (szerkezetét) igényfelméréssel, a mérni kívánt kompetencia, illetve az adott tantárgy céljának definiálásával határozhatjuk meg (Bachman és Palmer 1996: 117–8).

2.4.2 Reliabilitás

Az értékelési eszköz reliabilitása (következetessége, megbízhatósága) azt fejezi ki, hogy készítői következetesen jártak-e el az összeállításánál, a vizsga lebonyolításnál és a pontozásnál. Ez utóbbi kétféle módon nyilvánul meg: két pontozó ugyanazt a pontot stb. adja ugyanarra a teljesítményre (*intra-rater* reliabilitás), illetve ugyanaz a pontozó ugyanazt a teljesítményt két különböző időben egyformán értékeli (*inter-rater* reliabilitás) (Némethné 1993: 9).

2.4.3 *Praktikusság*

A tesztelésben fontos a praktikusság (kivitelezhetőség), azaz a gazdaságosság, a szervezettség, a megfelelő vizsgakörülmények megléte, illetve az, hogy a tanulók szemében elfogadható-e az értékelési eszköz. A fordítások értékelésében az időráfordítás kiemelkedő tényező, ezért, valamint az értékelési eszköz kezelhetősége érdekében kerülnünk kell a túlzott specifikációt. A másik fontos kérdés az értékelési szempontok megfogalmazása: mivel a fordítások értékelését nem csupán nyelvészek vagy a fordítástudományban jártas szakemberek végzik, a szempontok megnevezésére (a nyelvészet vagy a fordítástudomány terminológiája helyett) sok intézmény a köznyelvihez közel álló megfogalmazást választ (például a regiszter helyett: stílus, a célnyelvi olvasóközönség igényei). Jó megoldás, ha útmutatót állítunk össze az értékelők számára, és ebben definiáljuk a fogalmakat, illetve más módon is segítjük az értékelőt a gyors és szakszerű munkában. A számítógéppel végzett értékelés a jövőben mindhárom mutatót javítja majd, de előkészítése és lebonyolítása komoly szervezettséget, technikai feltételeket és felkészültséget igényel.

2.5 *Az értékelés referenciája*

Az értékelés referenciája lehet norma és kritérium. A normafüggő értékelés egy adott csoport teljesítményéhez vagy egy adott normához viszonyítva minősíti a vizsgázót. A kritériumfüggő értékelés a kurzus anyagában kialakított jártasság fokát méri (Bachman 1990: 74), tehát arról informál, hogy az egyén képességei elérik-e az egyes kritériumokban rögzített képességek tartalmát és szintjét. Ezért különösen a teljesítménytesztek esetében alkalmazzák (Bachman 1990: 8). A képesítőfordításokat nem pedagógiai céllal, hanem a fordítói képzés odaítélése szempontjából értékeljük, azt vizsgáljuk, megfelel-e a fordítás a piaci elvárásoknak. Tehát a professzionális fordítók (mint csoport) teljesítményéhez viszonyítunk, amelyet szabványok is rögzítenek (lásd 3.1). Ebben a tekintetben normafüggő értékelésről beszélhetünk.

Kérdés, hogy a fordítóképző intézmények valóban a normát választják-e referenciaként, vagy kritériumfüggő értékelési szempontokat alkalmaznak. Elképzelhető, hogy a pedagógiai folyamat lezárásaként néhány intézmény inkább azt kívánja mérni, mennyire sajátították el a hallgatók a kurzus anyagát, s milyen fokú jártasságra sikerült szert tenniük a képzési követelményekben (kritériumokban) megfogalmazott képességekben, ismeretekben.

A fordítástudományban fontos szerepet kap a norma értelmezése. Az 50-es és 60-as évek kontrasztív nyelvészeti irányzata – például Catford (1965) – után a 70-es évektől előtérbe kerül a célnyelvi szövegre irányuló leíró, magyarázó jellegű (deskriptív) megközelítés – például a „manipulatív” iskola (Hermans 1985: 9, Toury 1980). A 90-es évektől közelít egymáshoz, mintegy kiegészíti egymást a leíró és az értékelő szemlélet. Eszerint beszélhetünk professzionális normákról (amelyeket a kompetens fordítói magatartás határoz meg) és elvárási normákról (amelyek a célközönség elvárásait tükrözik). A szakképzett, tapasztalt fordítók fordítási stratégiája normatív státuszt kap, s preszkriptív ereje van.

Ez a norma megtanulandó, s a fordítóképzésben tanítható. A hivatásos fordító viselkedési normáit a hivatásos fordítók közössége határozza meg (Pym 1992b, Chesterman 1993, Klaudy és Simigné 1996: 25, Kohn 1999: 71–72, Kiraly 2000: 33). Mi ennek a felfogásnak a jegyében kutatjuk a fordítóirodák, fordítással foglalkozó szervezetek elvárásait, az általuk kialakított normákat, hogy azután a fordítóképzésbe emelhessük ezeket.

2.6 Az értékelés módja

Az értékelés módja lehet holisztikus (globális) vagy analitikus. A globális (impresszió alapuló) értékelési technikánál egy eredményhez egy sávleírás tartozik, amely meghatározott kritériumokat vesz figyelembe. Ezt a technikát néhány szakértő – például Bachman és Palmer (1996: 208–210) – nem tartja kellő mértékben informatívnak a jelölt egyes készségeit illetően. Az analitikus értékelési technikával külön-külön sávrendszert hozunk létre az egyes kritériumok számára, és azokat vagy egyenlő mértékben, vagy súlyozva vesszük figyelembe. Az értékelési sávokat a vizsga szerkezetéből (*construct*) vezetjük le. A sávok meghatározása két részből áll: az értékelendő nyelvi minta (a célnyelvi szöveg) jegyei (szintjei) és e jegyek minősítése a készségek elsajátításának mértékével. A részletezés mértéke több tényezőn múlik, például a tanár képzettségén. Az értékelési sávok érvényessége és megbízhatósága érdekében a kevésbé képzett tanár számára nagyobb részletességgel kell meghatározni az értékelt jelenség szerkezetét, mint annak a képzett tanárnak, aki pontosan tudja, mit fed le egy adott kritérium (Bachman és Palmer 1996: 212–213).

Az, hogy a holisztikus vagy az analitikus pontozási technika mellett döntünk-e, részben az értékelés célján múlik. Az alábbiakban – részben Waddington (2000) statisztikai kutatásainak eredményeire támaszkodva – összevetjük a két értékelési módszer előnyeit és hátrányait.

- (1) A holisztikus értékelési módszer mellett szóló érvek:
  - A holisztikus értékelés lényegesen kevesebb időt vesz igénybe, mint az analitikus, így több értékelő is láthatja az adott dolgozatot, és ez növeli a tesztelés megbízhatóságát (Hughes 1989: 86).
  - A hibaelemzésen alapuló értékelési technika, amely egy adott maximális pontszámból levonja a hibapontok összegét, azt a benyomást keltheti a tanulóban, hogy a minőséget csupán a hibák mennyisége határozza meg. Az analitikus módszer egyébként is csupán néhány kiemelkedően jó megoldás jelölésére alkalmas, hiszen nagyon sok munkát jelentene minden egyes fordítási egység minősítése (s ez nem felel meg a kivitelezhetőség követelményének). A holisztikus értékelés viszont alkalmas a jó megoldások következetes megjelölésére.
  - A holisztikus értékelés részletes leírásaival lényeges információt nyújthatunk az egyén teljesítményéről a későbbi munkaadó számára is.
  - A hibák rendkívül részletes kategorizálását nehéz kivitelezni, és nem növeli feltétlenül az értékelési rendszer megbízhatóságát, objektivitását sem (lásd például Gouadec (1981) 675 hibatípusát, amelyhez

hozzárendeli még a hiba súlyosságának, illetve a szöveg nehézségi fokának együtthatóját is).

- (2) Az analitikus hibajavítási és visszajelzési módszer mellett szóló érvek:
- Diagnosztikai célra az analitikus értékelési mód ad megfelelő információt (Hughes 1989: 97).
  - Az analitikus értékelés megbízhatósága felülmúlja a holisztikus értékelését.
  - A hallgatók és a szakképzett fordítók egyaránt igénylik a javítások (változtatások) és az értékelés egyértelmű indoklását.

A fordításértékelésben jól működik az analitikus hibajavítási módszerek és a holisztikus értékelés kombinációja. A kutatások szerint ennek a módszernek megfelelő az érvényessége, valamint jobban differenciál, mint a kizárólag analitikus módszer, s így nő az értékelő tanárok közötti (*inter-rater*) reliabilitás (Waddington 2000: 15–16).

2.7 Az értékelés technikája

Az értékelés technikája lehet objektív (amikor a vizsgázó megoldásának megítélése teljes mértékben az előre meghatározott szempontok alapján történik, s a pontozónak nem kell önálló ítéletet hoznia), illetve szubjektív (amikor a pontozási szempontok szubjektív interpretációjával kell a pontozónak megítélnie a megoldás helyességét) (Bachman 1990: 76). A fordítás értékelésének objektív interpretációját, megbízhatóságát deskriptorok, értékelési útmutató alkalmazásával, valamint az értékelők képzésével, csoportos megbeszélésekkel segíthetjük elő.

Bár a fordítások értékelésében kulcsfontosságúnak tartjuk az objektív kritériumok kialakítását, nem gondoljuk, hogy az objektív tesztelési technikák megfelelnek a fordítások értékelésére. Ez utóbbiak közé tartoznak a diszkrét pontos tesztek, amelyek elsősorban mikrotesztelésre, azaz a nyelv izolált egységeinek és egyedi részleteinek értékelésére alkalmasak (Némethné 1993: 30). A fordításban azonban nem beszélhetünk izolált egységekről. Egy másik objektív technika az integrált objektív teszt, amely „elsősorban a receptív készségek ellenőrzésére alkalmas, és csak korlátozott mértékben használható a produktív nyelv (írás, beszéd) vizsgálatára” (Némethné 1993: 30). Ez az eszköz tehát inkább a szövegértés, mint a diskurzusszintű fordítás ellenőrzésére alkalmas, s fordítóképzésben például a szöveg tartalmára vonatkozó feleletválasztós tesztként alkalmazzák (Sager 1994: 149). Tanulmányunk tárgyába a mérési technikák ismertetése nem tartozik bele.

2.8 A fordítandó szöveg nehézségi foka

Az oktatás folyamatában végzett terapeutikus értékelés általában tanfordítás, a szövegválasztás szempontjai a tanítási–tanulási fázisnak megfelelőek. A képzés végén a diagnosztikus értékelésre szánt képesítőfordítás szövegválasztása

azonban a valós fordítási feladatokat, a munka világát tükrözi. Ebben a tanulmányban a tanfordítások szövegválasztásával nem, csupán a valós fordítási feladatok forrásnyelvi szövegeinek nehézségi fokával foglalkozunk. Ezt a szövegben rejlő értékelő mozzanat, a szöveg kritikai beállítottságának foka, illetve a műfaj, a diskurzus jegyeinek kiszámíthatósága vagy kiszámíthatatlansága határozza meg. Ezekről a tényezőktől függ, hogy a fordításhoz milyen képességekre, fordítástechnikai megoldásokra van szükség, milyen stratégiát választ a fordító (Hatim és Mason 1997: 182). A legnehezebb feladat azoknak a szövegeknek a fordítása, amelyeket kevert szövegtípus, kevert regiszter, illetve kevert retorikai cél jellemez. A legkönnyebb fordítási feladat pedig mindennek ellentétével írható le: egységes szövegtípus, következetes regiszter, értékelő mozzanatot nem tartalmazó retorikai cél (például leírás). Ilyenek például a legkötöttebb műfajú jogi szövegek, amelyek hagyományos forma- és szókészlete a fordító által megtanulható, s mivel e szövegek általában viszonylag kis fordítási egységekben fordíthatók, a fordítási stratégia könnyen kialakítható. E szövegek fordításakor azonban a fordítási kompetencia egyéb tényezői (például a háttérismeretek és a megfelelő terminológia felkutatása) nehezíthetik meg a feladatot (lásd még Dróth 2010: 130). Ugyanakkor ezek a szövegek alkalmasak leginkább a gépi fordításra, ha megfelelő fordítási memória áll a fordító rendelkezésére.

2.9 A fordítási hiba és hibatípusok

Ha a fordítási hiba olyan meghatározását és kategorizálását keressük, amely az oktatás és a fordítóirodák szempontjából egyaránt elfogadható, egyértelmű és diagnosztikus, a következő szerzők írásaiból meríthetünk:

Juan Sager (1983) tipológiája az általában ismert öt hibatípust tartalmazza: 1. jelentéscserélés; 2. kihagyás; 3. bővítés; 4. eltérés; 5. átalakítás (nem számít hibának, ha a fordítási utasítás eleve megkívánja). Sager három csoportba sorolja a hiba hatását: 1. nyelvi (súlyos: ha a mondat fő részére hat; nem súlyos: ha a mondat másodlagos szerepet játszó részére hat); 2. szemantikai (súlyos: ha a fő mondanivalót befolyásolja; nem súlyos: ha másodlagos mondanivalóra, pl. egy példára hat); 3. pragmatikai (súlyos: ha az írói szándéokra jelentősen hat; nem súlyos: ha az írói szándéokra elhanyagolható hatással van). Sager rendszerében a felhasználó dimenziója is megjelenik. A középpontban a szakszerű fordítás minőségi elvárásai állnak, amelyek túlmutatnak a szavak és kifejezések atomisztikus szintjén. Ez megegyezik Basil Hatim és Ian Mason (1997) felfogásával: csak akkor tudjuk megfelelően megítélni a fordítási hibákat, ha a lokális hibákat a globális követelményekhez viszonyítjuk. A fordítási hibák jelentkezhetnek: 1. a propozicionális jelentés lényeges, indokolatlan eltéréseiben (kihagyás, bővítés, helyettesítés); 2. a célnyelvi kód megsértésében (például helyesírás, nyelvtan); 3. a szövegszintű hibákban (a szöveg és a kontextus között nincs kellő mértékű átfedés, például a regiszter terén). Ez utóbbi hibatípust az írói szándék és a fordítás célja szerint kell megítélni (Hatim és Mason 1997: 164, 178, 203).

Peter Newmark szerint a fordítási hiba lehet félrevezető jellegű (a szöveg üzenetére hat, a. referenciális, b. nyelvi) vagy árnyalatnyi (a jelentésre hat,

a. stilisztikai, b. lexikai). Ez utóbbi csupán tévedés, s bár el kell kerülni, csak akkor válik valódi hibává, ha hiteles (jogi) vagy expresszív szöveget fordítunk (Newmark 1993: 29–30). Newmark hibakategóriái jól alkalmazhatók az értékelés gyakorlatában. Fontos lépés, hogy a hibák súlyosságának megítélését részben összekapcsolja a szövegtípussal és a műfajjal, bár nem viszonyít következetesen a kommunikációs helyzethez, a retorikai célhoz.

Christiane Nord a hibát mint „nem funkcionális fordítást” definiálja, azaz egy kifejezés önmagában nem lehet hibás, csak a fordítás céljának viszonylatában. A fordítási hibák funkcionális kategóriáit hierarchikus rendbe állítja: 1. pragmatikai hiba (a legnagyobb hiba, csak a forrásnyelvi szöveg, a célnyelvi szöveg és a fordítási utasítás egybevetésével szűrhető ki); 2. kulturális hibák; 3. nyelvi hibák (súlyosságuk a célnyelvi szöveg funkciójára gyakorolt hatásuktól függ) (Nord 1997: 73–77).

Számos szerző tesz különbséget a hibák és a fordítói választások megítélése között, például Anthony Pym megkülönbözteti a bináris hibákat a nem bináris hibáktól. A nyelvórákon az ún. bináris hibákat javítjuk: valami vagy helyes, vagy nem. Ezek a hibák gyorsan és pontosan javíthatók. A fordítástechnika órákon viszont a nem bináris hibákat tárgyaljuk: nemcsak egyetlen „jó” megoldás áll szemben a „rosszal”, hanem mindig van több jó megoldás is, amelyek közül nem lehet egyértelműen választani (Pym 1992a: 282; 1993: 102).

Heltai Pál a gödöllői konferencia kapcsán fogalmazta meg véleményét a fordítási hibáról. Hiba az olyan fordítói megoldás (vagy megoldás hiánya), amely az adott körülmények között (adott fordítási helyzetben) elérhető, illetve elvárt relevanciától – a fordító szándéka ellenére – eltér: 1. nem ad kontextuális hatást, vagy torzítja azt; 2. a nyelvi megformálás hiányosságai miatt a feldolgozási erőfeszítést anélkül növeli, hogy azzal további kontextuális hatásokat akarna elérni. A hibák súlyosságának megítélésében fontos szempont, hogy a hiba globális vagy lokális hatású-e, tehát az egész szöveg kontextuális hatását és/vagy feldolgozhatóságát mennyiben érinti (a fordítás az adott körülmények között – a hibák ellenére is – használható, valamennyire használható vagy hasznavehetetlen). Súlyos hiba a szöveg értelmét is veszélyeztető nyelvi megformálási hiba. Fontos még megkülönböztetni az adott fordítási helyzetben egyértelmű hibákat a nem egyértelműen hibás fordítási megoldásoktól (vö. Pym: bináris és nem bináris hibák) (Heltai 2011).

3. A fordítóirodák, fordítással foglalkozó szervezetek fordításértékelési szempontjai

Mivel a fordítóképző intézmények fő célja, hogy a náluk végzett hallgató megállja a helyét a fordítói piacon, a képesítőfordítások követelményrendszerét és értékelését a piaci elvárásokhoz viszonyítjuk. Ezért először a fordítóirodák és fordítással foglalkozó szervezetek fordításértékelési szempontjait összegezzük, majd ezek tükrében vizsgáljuk meg a fordítóképző intézmények képesítőfordításainak értékelési szempontjait.

3.1 A nemzeti szabvány

Kézenfekvő, hogy a fordítóirodák, a fordítási feladatokat megoldó szervezetek minőségbiztosítása a nemzetközi fordítási szabványból induljon ki. „A fordítási szolgáltatás követelményei, irányítási rendszere (MSZ EN 15038:2006)” Magyarországon 2006 decemberétől érvényes. Ennek a harminc európai országban azonos nemzeti szabványnak a kidolgozója az Európai Szabványügyi Bizottság Fordítási Szolgáltatások Műszaki Bizottsága (CEN/BT/TF 138). Célja a fordításszolgáltatók által nyújtott minőségi szolgáltatások (a fordítási folyamat és a szolgáltatáshoz tartozó minden tevékenység) követelményrendszerének meghatározása. A fordítások értékelése szempontjából a fordító kompetenciáira és a célnyelvi szöveggel kapcsolatos követelményekre vonatkozó előírások fontosak. A szabvány tömören meghatározza a fordításhoz és a célnyelvi szöveg minőségéhez kapcsolódó főbb fogalmakat, köztük a fordítást, a lektorálást, a célnyelvi ellenőrzést és a szövegtípusra vonatkozó konvenciókat (a betartandó nyelvtani és terminológiai szabályok összessége). Majd felsorolja a fordítók szakmai felkészültségének területeit: fordítási; nyelvi és szövegalkotói (forrás- és célnyelven); kutatási (információszerzés és -feldolgozás); kulturális; technikai.

A fordítást meg kell előznie az adminisztratív, a műszaki és a nyelvi előkészítésnek. Az utóbbi részei: a forrásnyelvi szöveg elemzése, terminológiai előkészítés, stilisztikai útmutató készítése. Ezek után a fordítónak a következő szempontok szerint kell átültetnie a forrásnyelvi szöveg jelentését a célnyelvre: terminológia; nyelvtan; szókészlet; stílus; helyi sajátosságok; formázás; célcsoport; a fordítás célja. A fordítások értékeléséhez további szempontok szűrhetők ki az Ellenőrzés és a Lektorálás címszó alatt olvasható követelményekből: önellenőrzés (a jelentés átvitele, kihagyás és egyéb hibák, valamint a szolgáltatási követelmények teljesítése szempontjából); a terminológia egységessége; nyelvi regiszter, stílus. Az értékelési szempontok kidolgozásához érdekes lehet még a szabvány C és D mellékletének vizsgálata (A forrásnyelvi szöveg elemzése; Stilisztikai útmutató) (Haba 2011).

A szabvány jól leírja a fordítás előkészítésének, elkészítésének és ellenőrzésének lépéseit. Ha azonban a benne szereplő terminológiát értékelési szempontként kívánjuk alkalmazni, a reliabilitás érdekében konkretizálni, pontosítani kell. Néhol ugyanis túl általános (például a „helyi sajátosságok” kifejezés, amely valószínűleg a kulturális ismeretekre utal); olykor redundáns (például részleges átfedést mutat a jelentés átvitele és az a követelmény, hogy ne legyenek kihagyások a szövegben); máshol következetlen (például nehéz a stílus, a szókészlet, a célcsoport és a nyelvi regiszter fogalmak egymáshoz való viszonyának megállapítása, mivel két egymást követő bekezdésben hol az egyiket, hol pedig a másikat olvashatjuk). Emellett néhány fontosabb szempont nem kap kellő hangsúlyt (például a fordítás célja és a célcsoport az elvárások élére kíváncsozik). A Magyarországon működő nemzetközi fordítóirodák vezetői a szabvány tartalmát bírálják, korszerűtlennek, hiányosnak tartják, és mielőbbi átdolgozását sürgetik. A gödöllői konferencián ezt hangsúlyozta hozzászólásában Bán Miklós is, az Espell fordítóiroda képviselőjeként.

3.2 Nemzetközi fordítóirodák

A multinacionális fordítóirodák fordításértékelési kritériumai valóban kifinomultabbnak tűnnek az előbbi követelményrendszer szempontjainál. Két cég hazai leányvállalatának értékelési rendszerét ismerhettük meg a gödöllői szakfordító szakmai napon. Az Espell Kft., illetve a Consell Pannónia Kft. egyaránt a LISA (Localization Industry Standards Association, www.lisa.org) rendszerre alapozza fordításértékelési tevékenységét.

3.2.1 Nyelvi értékelés a LISA-programmal

A LISA értékelési rendszer használatával a felhasználói élményt közvetlenül befolyásoló hibák számát mérjük. Pontosságát korlátozza, hogy az értékelés tárgyának ez a megfogalmazása különféle értelmezésekre ad lehetőséget, emellett a fordítási szolgáltatás és benne a célnyelvi szöveg minőségét a határidő, a fordítandó szöveg terjedelme, az ár, a forrásnyelvi szöveg minősége, valamint a kommunikáció is befolyásolja. A fordítóirodák belső és külső ellenőrzésének több módja és fázisa van. Az ellenőrzések célja sokrétű: a hibák megtalálása és javítása, ezáltal a fordítás minőségének javítása; visszajelzés a fordítónak vagy fordítóirodának; a fordító vagy fordítóiroda értékelése, teljesítményének figyelembevétele. A teljesítmény meghatározásához számszerűsítik az ellenőrzés eredményét. A megbízhatóság jegyében a mérésnek megismételhetőnek kell lennie. A LISA-program célkitűzése az objektív mérés. Ennek érdekében ki kell zárni a szubjektív értékelést, amely a következőkből adódhat: stílusbeli preferenciák; a hiba súlyosságának téves megítélése; a nyelvtani, helyesírási szabályok nem egyértelmű megfogalmazása. Az objektivitás másik záloga, hogy a hibák besorolásának módját pontosan definiálják. A kategóriákat típus és súlyosság szerint állítják fel, ezek a következők:

- (1) A hiba típusa
  - Pontosság: félrefordítás, kihagyott vagy betoldott szavak, lefordítatlan szöveg
  - Nyelvi hiba: nyelvtani hiba (ragozás, egyeztetés stb.), helyesírás, központozás
  - Terminológia: szaknyelv használata, következetlenség, eltérés a végmegrendelő által kiadott terminológialistától
  - Stílus: eltérés a stílusmutatótól, általános stílus (regiszter, ezen belül például a tegezés)
  - Funkcionális hiba: formázás, tag-hiba, technikai hiba (fájlkezelés, tárgymutató- és tartalomjegyzék-kezelés)
  - Lokalizációs hiba: helyi piaci követelmények (pl. jogi szabályozások), számformátum, dátumformátum, mértékegységek, devizanem stb.
  - Alaposság: utasítások követése; visszajelzések, a kérdésekre adott válaszok alapján szükséges javítások nem megfelelő végrehajtása

- (2) A hiba súlyossága
- Súlyos hiba: leginkább szembeötlő hiba (pl. címek, fedőlapok); jogi, biztonsági, egészségügyi vagy pénzügyi következményekkel járó hiba; sértőnek felfogható megfogalmazás
  - Nagy hiba: nagymértékben jelentésmódosító félrefordítás és egyéb hiba; a korábbi visszajelzések és válaszok alapján szükséges javítások elhagyása; súlyos, a megértést nehezítő nyelvi hiba
  - Kiseb hiba: kisebb jelentésmódosítás; észrevehető, de a megértést nem nehezítő nyelvi, formázási, központoszási hiba; elütés, helyesírási hiba; az adott környezetben elfogadhatatlan stílus
  - A fordító jobbító szándékkal belenyúl a szövegbe: átfogalmazás, stílushiba

A fenti kategóriák és a teljes szószám alapján egy képlet segítségével számítják ki a nyelvi minőségmutató számértéket (LQX). Ennek segítségével nyomon követhető a fordító fejlődése, teljesítménye, amelyek alapján a fordítók minőségi kategóriákba sorolhatók (Urbán 2011, Wagner 2011).

3.2.2 *Funkcionális értékelés*

A LISA-sablon szerint végzett nyelvi értékelés mellett az értékelési rendszer másik jelentős eleme a funkcionális értékelés. A projektmenedzser százalékos értékkel értékeli a szolgáltatás minőségét, az Espellnél például a következő öt szempont alapján: határidő; a fordítástámogató eszköz kezelése; a leadott anyag teljessége; az utasítások követése (például részszállítások); kommunikáció, a projektmenedzser munkájának segítése (Wagner 2011).

3.3 Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI)

Ha a fordítások értékelési szempontjain gondolkodunk, érdemes megfigyelnünk, mit tartanak fontos szempontnak a lektorok, szerkesztők. Horváth Péter Iván, az OFFI lektora kutatásából kiderül, mit és milyen gyakran változtatnak az intézmény lektorai, amikor a forrásnyelvi szöveget egybevetik a célnyelvvel. A *Hitelesítési szabályzat* 11. szakaszának (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „a hiteles fordítást lektoráltatni (szakmai és nyelvhelyességi szempontból ellenőriztetni) kell”. Hiteles fordításról, azaz teljes bizonyító erejű közokiratról lévén szó, a lektorálásnak legfontosabb célja, hogy ugyanazt a joghatást biztosítsa a fordítás számára, mint amellyel a forrásszöveg rendelkezik. A lektorálás főleg szószintű változtatásokkal jár, s ezek a célnyelvhez közelítik a fordítást. Horváth felsorolja a lektorálás szempontjait, majd megállapítja, melyek alapján változtatnak a leggyakrabban az OFFI lektorai: stílus és nyelvhelyesség (28,52%); a szöveg jelentésének ekvivalenciája (24,27%); terminológia (23,97%); helyesírás (11,72%); szórend (7,64%); szerkesztés (3,83%) (Horváth 2011: 154, 208).

3.4 Fordításértékelés az EB Fordítási Főigazgatóságán

Az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságán célzott, következetes, szűrő-próbaszerű lektorálás folyik. A fordítást lektorálás előtt és után ellenőrzik. Különböző fordítások esetében a dokumentum körülbelül 10%-át értékelik a formai/tartalmi megfelelés szempontjából: fedőlap (cím, formai elemek); első oldal és a rendelkező rész első oldala (sablonformulák, definíciók, terminológia); utolsó oldal (záróformula, aláírások); teljes-e a fordítás; esetleg további oldalakon lábjegyzet, cím, hivatkozás és az azonosított terminusok ellenőrzése.

Kétféle nyomtatványon jeleznek vissza a jó/nagyon jó, illetve az elfogadható/normán aluli/elfogadhatatlan minősítésről.

- (1) Értékelési szempontok: terminológia, értelmezés, megfogalmazás, stílus és regiszter, elrendezés, tördelés
- (2) Hibatípusok: szövegrész kihagyása, a szöveg értelmét módosító fordítási hiba, terminológia (különösen a közösségi szóhasználat) helytelen használata/használatának elmulasztása, referenciadokumentum használatának elmulasztása/nem következetes használata, a szöveg értelmezhetőségét befolyásoló fogalmazási hiba, nyelvtani hiba, központozási hiba, helyesírási hiba, stílus/regiszter
- (3) A súlyosság mértéke: súlyos/kevésbé jelentős

A jó fordítások visszajelzései lapján az elegáns fordítási megoldások szempontja is szerepel, ezzel más piaci értékelési rendszerben nem találkoztunk (Jancsi 2011).

3.5 A piaci szereplők értékelési szempontjainak összegzése

A fenti leírások alapján összegyűjtöttük a gödöllői szakmai napon előadó négy fordítóiroda, fordítással foglalkozó szervezet értékelési szempontjait. Jelöltük azt is, hogy ezeket hány fordítóiroda alkalmazza.

1. táblázat

A fordítóirodákban leggyakrabban alkalmazott értékelési szempontok

Szempont	Előfordulás
1. terminológia	4
2. stílus, regiszter	4
3. formázás (számítógépes eszközök, kiadványszerkesztő programok)	3
4. nyelvtan	2
5. helyesírás	2

Szempont	Előfordulás
6. helyi sajátosságok/lokalizáció	2
7. a jelentés átvitele/ekvivalenciája	2
8. információtartalom (kihagyás nélkül)	2
9. szolgáltatási követelmények	2
10. szórend	1
11. szókészlet	1
12. szerkesztés	1
13. értelmezés	1
14. megfogalmazás (egyértelműség, interferencia)	1
15. célcsoport	1
16. a fordítás célja	1
17. pontosság (információ kihagyása, betoldása, félrefordítása)	1
18. egyéb hibák	1
19. alaposság	1
20. határidő	1
21. elegáns fordítási megoldás	1
22. szakmaiság (pl. joghatás)	1

A fordítóirodák gyakorlati megközelítése jól megmutatkozik az egyes értékelési kategóriákban megfogalmazott konkrét piaci elvárásokban, amelyek nem csupán nyelvi, hanem a fordítótól elvárt magatartásra (például a végmegrendelő által kiadott terminológiai lista használata), vagy a fordítóiroda munkamódszereire (például utasítások követése, visszajelzések, kérdések figyelembevétele) is utalnak (lásd a 2.3.1 részben említett fordítói kompetencia). Emellett kiemelésre érdemes az OFFI szempontjai közül a szakmaiság (pl. joghatás) megőrzése. Ez a szempont véleményünk szerint általános piaci követelmény, de máshol a műfaji jegyek, regiszter, információtartalom stb. kritériumok alapján értékelik.

Míg más intézmények a jelentés átvitele kifejezést alkalmazzák, az OFFI lektorának szóhasználatában megjelenik a jelentés ekvivalenciája kifejezés. Ez bizonyára a hiteles fordítások természetéből következik, hiszen az okiratok fordításakor többnyire mikroszinten kell a fordítási egységeket megfeleltetni egymással. A Horváth (2011) által említett három leggyakoribb lektori változtatásból kettő a szempontok gyakoriságát összegző táblázatunk élén áll (termino-

lógia, stílus/regiszter), a harmadikat viszont csupán két intézmény alkalmazza (a jelentés átvitele/ekvivalenciája).

Az EB Fordítási Főigazgatóságának értékelési kritériumai szintén az intézmény működéséhez nélkülözhetetlen, jellegzetes szempontokat tartalmaznak, például: terminológia (különösen az EU-s szóhasználat) helytelen használata/használatának elmulasztása; a referenciadokumentum használatának elmulasztása/nem következetes használata.

4. A fordítóképző intézmények értékelési szempontjai

Egy korábbi kutatásunkban (Dróth 2003) öt szakfordítóképző intézményben felmértük és összevetettük, hogy az egyes felsőoktatási intézmények milyen értékelési szempontok alapján értékelik hallgatóik fordításait egy adott értékelési szituációban. Nem találtunk két hasonló szerkezetű értékelési szempontrendszert, s az egyes intézmények kritériumai csak részben fedték át egymást. Az összevetésből az is kiderült, hogy az értékelési szempontok tartalma és alkalmazási módszere mögött álló kulcsfontosságú kérdéseknek (érvényesség, megbízhatóság, kivitelezhetőség) sem tulajdonítanak egyforma jelentőséget az egyes intézmények, s kezelésükre részben eltérő megoldásokat keresnek.

Az útkeresés folyamatosan jelen van az egyes intézmények életében. Érdemes tanulnunk egymás eltérő nézeteiből, megoldásaiból. Ennek érdekében 2011-ben a gödöllői szakfordító módszertani napon kilenc intézmény képviselője ismertette, hogyan értékelik intézményükben a képesítőfordításokat. Az előadásokat szakmai vita követte. Ennek a tapasztalatcserének az eredményeit összegezzük az alábbiakban.

4.1 ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Az ELTE BTK FTT értékelési rendszeréről Zachar Viktor számolt be (Zachar 2011). A fordítói diploma feltétele az, hogy a jelölt magyar nyelvre nyomdakész fordítást tudjon készíteni. Jelest az a fordítás kap, amely „lektorálás nélkül közölhető”, elégtelen az a fordítás, amely „nem lektorálható”. Az ötfokú skálán elhelyezett szöveges értékelés a következő:

- (5) jeles, ha a fordítás a forrásnyelvi szöveg tartalmát teljes mértékben visszaadja, a célnyelvi megfogalmazás hibátlan, vagyis szerkesztés nélkül közölhető
- (4) jó, ha a fordítás a forrásnyelvi szöveg tartalmát teljes mértékben visszaadja, de a célnyelvi megfogalmazás tekintetében kisebb mértékű (szószintű) szerkesztésre szorul
- (3) közepes, ha a fordítás egy-két esetben eltér a forrásnyelvi szöveg tartalmától, és a célnyelvi megformálás tekintetében jelentősebb mértékű (szószintű és mondatszintű) szerkesztésre szorul
- (2) elégséges, ha a fordítás három vagy több esetben eltér a forrásnyelvi szöveg tartalmától, a célnyelvi megformálás tekintetében jelentősebb

szerkesztésre szorul (szószinten, mondat szinten és a magyar nyelv helyesség tekintetében, pl. központosítás, helyesírás), de még érdemes megszerkeszteni

- (1) elégtelen, ha a fordítás három vagy több esetben eltér a forrásnyelvi szöveg tartalmától, a célnyelvi megformálás tekintetében jelentősebb szerkesztésre szorul (szószinten, mondat szinten és a magyar nyelv helyesség tekintetében, pl. központosítás, helyesírás), és nem érdemes megszerkeszteni, ami azt jelenti, hogy egyszerűbb újrarendezni.

A fenti deskriptorokból levonhatjuk az értékelési szempontokat. Globális értékelési szempont az utólagos szerkesztői munka mértéke: szerkesztés nélkül vagy szerkesztéssel közölhető/nem érdemes megszerkeszteni. Ezen belül az analitikus értékeléshez gyakorlatilag két szempont mutatkozik: a tartalom visszaadása és a célnyelvi megfogalmazás. Az ELTE értékelési módjának és technikájának megbízhatóságát részletes fordítási és értékelési útmutató biztosítja (Klaudy 2005).

4.2 Szent István Egyetem Gazdaságtudományi Kar

A Szent István Egyetem értékelési módja, technikája és szempontjai mögött számos elméleti és empirikus kutatás áll, valamint a hallgatók és a lektorok visszajelzésére épülnek. Az ELTE értékelési módszeréhez hasonlóan a SZIE is alkalmaz egy holisztikus elemet (a lektor rövid szöveges értékelése), amelyet egy négy szintű, analitikus értékelési szempontrendszer követ. Ez a négy értékelési sáv különböző mértékben súlyozott, ezt az adható pontszámok eltérő mennyisége fejezi ki. A legtöbb pont a tartalomra adható, mivel szövegtípus szempontjából a szakszövegek elsősorban információközpontúak (a tartalmi hiba javítása újrarendezést, háttérkutatást is igényelhet). A nyelvtanra vonható le a második legmagasabb pontszám, mivel a legtöbb (általában viszonylag könnyen lektorálható) hiba ezen a nyelvi szinten keletkezik. Ha a fordító előzetesen átgondolja a fordítási feladatot, szakszövegben ritkábban fordul elő műfaji, regiszterbeli, kulturális hiba, ezért ezek révén veszíthető el a legkevesebb pont. A 4. sávban a helyzetnek, az adott feladatnak megfelelő elemet értékeljük. Ezek a készségek a fordító piacképességét mutatják, ugyanakkor a fordítási szolgáltatás egyéb feladatköreibe is tartozhatnak (informatikus, terminológus, tördelő, korrektor stb.) a megbízó igénye szerint aktivizálható elemek.

A pontozásos értékelési technikát a kivitelezhetőség jegyében, a következő tapasztalatok alapján alakították ki: az oklevél kiállításához az értékelés eredményét osztályzatokra kell átváltani (ezért nem alkalmazható a fordítási piacon bevált három értékelési kategória: a fordítás nem fogadható el/elfogadható/kiemelkedően jó); az értékelők nem használták ki, ha több ponttal „gazdálkodhattak” (2005-ös tapasztalat); kevesebb pont nem húzta eléggé szét az osztályzatokat (2009-es tapasztalat). Az értékelés megbízhatóságát külső és belső lektorok alkalmazása, valamint egy fordítási és értékelési útmutató növeli. Emellett az értékelési lap kerüli a nyelvészeti szakkifejezéseket, hiszen a külső lektorok között nem kizárólag nyelvész végzettségűek találhatók.

A SZIE képesítőfordítások értékeléséhez kialakított értékelési lapja jelenleg a következő:

- (1) **TARTALOM** (0–10 pont)
Tartalmi pontosság, az üzenet átvitele (írói szándék, koherencia, értemi hangsúlyok)
Reáliák kezelése, terminológia, lexikai elemek
- (2) **STÍLUS** (0–3 pont)
Műfaji jegyek, hangvétel, a célkultúra alkalmazása, figyelembevétele a célnyelvi olvasók igényei szerint
- (3) **NYELVTAN** (0–5 pont)
Érthetőség, olvashatóság, kohézió, logikai szerkezet
- (4) **PIACKÉPESSÉG, SPECIÁLIS KÉSZSÉGEK** (0–4 pont)
Az adott fordítási feladat szerint elvárható mértékben: helyesírás, központozás, a szöveg tagolása, tördelés, szövegszerkesztés, a fordítást támogató elektronikus eszközök használata, (ön)lektorálás.
(Dróth 2011)

4.3 Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma

A Debreceni Egyetem (DE AMTC) a 2010-ben lezárult ágazati szakfordítóképzés tapasztalatait az agrár szakfordító szakirányú továbbképzésben kamatoztatja. Korábbi értékelési szempontjaikon nem változtattak, ezek a következők: 1. információközvetítés; 2. szótárkezelés; 3. szaknyelvhasználat; 4. általános érthetőség, stílus; 5. hangsúlyeltolódás (ha van) (Tar 2011).

A tartalomközpontú szakszövegek legfontosabb kritériuma az információ-tartalom közvetítése. Ebben az értékelési rendszerben az információközvetítést a fenti szempontok közül négy értékeli részben vagy egészben (1., 2., 3., 5. szempont). Némi átfedés tapasztalható a regiszter, stílus értékelésében is (3., 4. szempont). A szótárkezelés szempontját érdemes lenne a háttér-információ felkutatására, terminológiakutatásra bővíteni. Részben ez a szempont is átfedi a szaknyelvhasználatot, hiszen ez utóbbinak része a terminológia használata is. Nem látjuk, melyik szempont alapján értékelhető a nyelvhelyesség (esetleg a 3. kritériumban). Mivel a szempontok mellett nem jelölik azok súlyozását (a végső jegyet az öt szempont átlagából nyerik), érdekes lenne megvizsgálni, hogy a hangsúlyeltolódás (5. szempont) valóban olyan gyakori-e, hogy a többi négy mellett egyenrangú szempontként szerepeljen.

4.4 Debreceni Egyetem Társadalomtudományi Kar

A Debreceni Egyetem Társadalomtudományi Karán (DE TTK) természet-tudományi, informatikai és bölcsészettudományi szakfordítóképzés folyik, itt az értékelés szempontjai a következők:

- (1) Szakmai követelmények: terminológia, szóhasználat, idegen, illetve magyar szakszavak, regiszter, műfaji elvárások
- (2) Általános szempontok:
  - a. Szöveghűség, a fordítás célja és olvasóközönsége, a szöveg típusa és műfaji jegyei, magyar stílus, magyar helyesírás, formai kritériumok megőrzése
  - b. A fordítás nominális vagy verbális, lineáris vagy nem lineáris, szó szerinti vagy szabad fordítás (Semseiné 2011).

A fenti szempontok külön értékelik az „általános”, illetve a szakszövegek fordításához szükséges kompetenciát. Véleményünk szerint ezt a két területet nehéz szétválasztani (ezáltal az értékelési eszköz validitása, reliabilitása és praktikus-sága egyaránt romlik), és nem is szükséges. A képesítőfordítás elkészítésekor a jelölt ugyanis csupán a szakszöveg fordítási utasításának megfelelő döntéseket hoz. Nem mérlegeli külön az általános fordítási követelményeket, hiszen a kettő ugyanazon információközpontú szöveg fordításakor lényegében meg is egyezik egymással: az információtartalom megőrzése a fordítási szituációnak megfelelően. Más kérdés, hogy különböző szövegtípusok fordításakor ugyanazokra a fordítási kompetenciákra van-e szükség (Dróth 2010: 125). Véleményünk szerint az (1) és a (2) kritériumsor együttes alkalmazása révén számos jelenséget duplán kell értékelnünk (például (1) pont: szóhasználat, idegen, illetve magyar szakszavak, regiszter, műfaji elvárások – (2a) pont: műfaji jegyek, magyar stílus). A (2b) szempontsor bizonyára az interferenciát vizsgálja, vagyis azt, hogy a célnyelvi szöveg maradéktalanul beilleszkedik-e a célnyelv rendszerébe, vagy a forrásnyelv jegyeit viseli-e magán.

4.5 Szegedi Tudományegyetem Idegen Nyelvi Kommunikációs Intézet

A Szegedi Tudományegyetem Idegen Nyelvi Kommunikációs Intézete (SZTE IKI) angol–magyar természettudományi szakfordító szakirányú továbbképzést nyújt. Pusztai-Varga Ildikó (2011) beszámolója szerint a képesítőfordítás terjedelme itt a legnagyobb: 50 000 leütés, szemben az SZTE ÁOK 6900 leütés (mint legkisebb) s a többi intézmény 17 000–34 000 leütés (átlagos) terjedelmi elvárásaival. Nincsen adatunk az értékelési technikáról, súlyozásról. Az értékelési szempontok a következők: 1. tartalmi egyezés/szövegértelmezés; 2. kohézió/koherencia (gördülékenység); 3. egységes regiszter/stílus; 4. szóhasználat/terminuskészlet; 5. formai megfelelés; 6. nyelvhelyesség; 7. műfaji sajátosságok, műfajtranszfer-kompetencia (Károly 2007).

4.6 Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar

A Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán (SZTE ÁOK) kétféle orvosi szakfordítóképzés is folyik. A képesítőfordítások értékelési lapja a következő szempontokat és pontozási skálákat tartalmazza:

- (1) Összbenyomás: 0 1 2 3
(gördülékeny vagy idegenszerű, fordítási „mellékíz”, forrásnyelvi szöveg nélkül mennyire javítható)
- (2) Információ átadása: 0 1 2 3 4
(félrefordítás, kihagyás, hozzáadás, értési hiba, logika, ok-okozati viszony megsértése, kohézió, koherencia, határozatlanság, figyelmetlenség, reáliák kezelése)
- (3) Stílus: 0 1 2 3
(túl szabad fordítás, szó szerinti fordítás, iskolázatlan nyelvhasználat, a műfaj hagyományainak figyelmen kívül hagyása)
- (4) Terminológia/műfaj/szövegtípus: 0 1 2 3 4
(szóválasztás, szakszókincs, szófordulatok, idiómák)
- (5) Nyelvhelyesség/szintaktika/morfológia: 0 1 2 3 4
(mondatszerkezetek, szórend, egyeztetés, ragozás, toldalékolás, szóképzés, szó szerkezetek)
- (6) Felszíni elemek: 0 1 2 3
(helyesírási hibák, központosítás, tördelés, margók)
- (7) Fordítási napló: 0 1 2 3
(részletesség, felhasznált források)

Az egyes értékelési sávok mellé rendelt pontszámok mutatják, hogy a különböző értékelési szempontok eltérő súllyal szerepelnek. A vizsga kivitelezhetőségét mutatja, hogy úgynevezett javítási naplót töltenek ki az értékelők. Ebben a fenti analitikus értékelési szempontok egyszerűbb megfogalmazásban szerepelnek, és mód van holisztikus értékelésre is. Különösen fontos, hogy a fordítás pozitív vonásait is meg kell jelölnie az értékelőnek:

- (1) Javító neve:
- (2) Vizsgáló neve:
- (3) A dolgozat célnyelvi címe:
- (4) Helyesírás/nyelvtani hibák:
- (5) Stílus/szóválasztás:
- (6) Félrefordítások gyakorisága:
- (7) Mondatok/mondatrészek kihagyása:
- (8) Negatívumok felsorolása: (külalak, tördelés, központosítási hibák, napló hiányosságai, levont negatív következtetések, nehéz „olvasni”, bonyolult szerkezetek, szó szerinti fordítás; látszik, hogy nem olvasta át, mondatok/szövegrészek kimaradtak, következtetlenségek, a fordítás egészére vonatkozó megfigyelések)
- (9) Pozitívumok felsorolása: (jellegzetes, az adott szakirodalomra jellemző kifejezések használata; megjegyzendő, ha látszik, hogy átgondolt munka, még akkor is, ha vannak benne esetleg hibák; gördülékenyen fogalmaz, könnyű/élvezetes olvasni)
- (10) Kérdések/Megjegyzések/Javaslatok. (Keresztes 2011)

4.7 Budapesti Corvinus Egyetem

A Corvinus Egyetem (BCE) Társadalomtudományi és Gazdasági, illetve Európai Unió szakfordítóképzésén a Westminster University fordításértékelési lapját alkalmazzák, amelyet az alábbiakban saját magyar fordításunkban közlünk.

2. táblázat

A Westminster University fordításértékelési lapja (Dókus 2011)

A képező-fordítás része	Értékelési szempont	Maximális pontszám
ÁLTALÁNOS BENEKŐMÁS	Koherencia és kohézió Tördelés és szövegtagolás	2
BEVEZETÉS	Háttér-információ A szövegválasztás indoklása A műfaj bemutatása	2
FORDÍTÁS	Szövegválasztás Pontosság A szókincs és terminológia megfelelő alkalmazása Érthetőség Stílus/regiszter Nyelvtan Helyesírás és központosítás	10
ELEMZÉS	Problémaérzékenység Problémamegoldó képesség A rendelkezésre álló információ és források alkalmazása A magyarázatok helyessége és érthetősége A forrásnyelvi szöveg hibáinak és kétértelműségének felismerése és kezelése	4
GLOSSZÁRIUM	A terminológia kiválasztása Források felkutatása	2
ÖSSZESEN	—	20

A fenti értékelési lap számunkra legérdekesebb tulajdonsága, hogy a képező-fordítás előzetes elemzését, magát a fordítást, a fordítói végjegyzetet (fordítói naplót), valamint a terminológiagyűjtemény vagy glosszárrium elkészítését egyaránt értékeli. A legtöbb fordítóképző intézmény elvárja, hogy a képező-fordítás tartalmazza ezt a négy részt, értékelési szempontjaink mégis csupán a célnyelvi szöveg értékelésére vonatkoznak, arra nem, hogy a többi rész megfelelően megvalósult-e. A hazai intézmények valószínűleg a „nyomdakész” szöveg hagyományos elvárásából indulnak ki, s nem abból a folyamatból, amelynek során a forrásnyelvi szövegből nyomdakész célnyelvi szöveg lesz. Ezzel szemben a fordítóirodák, piaci szereplők értékelési szempontjai a fordításra mint

szolgáltatásra, folyamatra tekintenek. Az elemzés, a terminológiagyűjtemény és a fordítói végjegyzet segítik a folyamat további résztvevőinek munkáját, így megalapozzák a szakmai lektor, a nyelvi lektor, a szerkesztő, sőt, a korrektor következetes döntéseit. Értékelésük tehát mind az oktatás, mind a piac szempontjából növeli a képesítőfordítás értékelésének érvényességét.

4.8 Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME) GTK Idegen Nyelvi Központ Szakfordító és Tolmács Szakirányú Továbbképzési Szakán, valamint Nemzetközi Fordító- és Tolmácsképzésén az értékelési módszer érdekessége az értékelés alapjául szolgáló hibajegyzék. Az alábbi táblázat tartalmazza az értékelési területeket, alterületeket, valamint a hibák súlyozását és pontozását.

3. táblázat

A BME hibajegyzéke

A hiba minősítése			pontszám	hibaszám
Helyesírás	írásjelek	H1	0,5	
	kis hiba	H2	0,5	
	súlyos hiba	H3	1	
Nyelvtan (kiegészítendő a nyelvspecifikus hibaforrásokkal)	ígealakok	I	1-2	
	egyeztetés	E	1-2	
	névelők	N	1-2	
	kötőszavak	Kö	1-2	
	jelzős szerkezetek	J	1-2	
	szórend	Sz	1-2	
	mondatrend	M	1-2	
Fordítói műveletek	súlyos félrefordítás	F1	5	
	félrefordítás	F2	3	
	koherencia	K	2	
	kihagyás/bővítés (mondatonként)	Ki/B	1-3	
	célkultúra	C	2	
	<i>lexikai hibák:</i>			
	nem létező szó	L1	1-2	
	szóismétlés	L2	1-2	
	helytelen szóválasztás	L3	1-2	
	szakszó	L4	1-2	
	szókapcsolat	L5	1-2	

A hiba minősítése			pontszám	hibaszám
Stílushibák	stílusréteg	S1	1-3	
	képzavar	S2	1-3	
	nehézkés megfogalmazás	S3	1-3	
Összes hibapont:				

Az osztályozást az értékelési sávok leírásai (deszkriptorai) könnyítik meg:

- (5) A dolgozat jelesnek tekinthető, ha a hibapontok száma 4-nél nem több. Ez lehet nyelvtani, helyesírási, stílári és néhány lexikai hiba.
- (4) A dolgozat jónak tekinthető, ha a hibapontok száma 5-7-nél nem több. Ez lehet nyelvtani, helyesírási, stílári, illetve apróbb fordítás hiba.
- (3) A dolgozat közepesnek tekinthető, ha a hibapontok száma 8-10-nél nem több. Ez lehet nyelvtani helyesírási, stílári, illetve kisebb fordítási hiba.
- (2) A dolgozat elégségesnek tekinthető, ha a hibapontok száma 11-13-nál nem több. Ez lehet nyelvtani, helyesírási, stílári és néhány nem súlyos vagy egy súlyos fordítási hiba.
- (1) A dolgozat elégtelen több súlyos félrefordítás esetén, vagy ha a hibapontok száma 14 vagy annál több. (Koltai 2011)

A hibajegyzék és a deszkriptorok alapján a BME-n alkalmazott értékelési szempontok: helyesírás (írásjel, kis hiba, nagy hiba); nyelvtan (igealak, egyeztetés, névelő, kötőszó, jelzős szerkezetek, szórend, mondatrend, nyelvspecifikus hibaforrások); fordítói műveletek (félrefordítás, koherencia, kihagyás/bővítés, célkultúra, lexikai hibák – nem létező szó, szóismétlés, helytelen szóválasztás, szakszó, szókapcsolat); stílushibák (stílusréteg, képzavar, nehézkes megfogalmazás).

Ez az analitikus értékelés, valamint a részletes hibajegyzék és pontozási táblázat megbízhatóvá teszi az értékelést. A kivitelezhetőséget viszont rontja, hiszen a tízoldalnyi képesítőfordítás értékelése a hibajegyzék alapján időigényes. Véleményünk szerint átfedéseket is tartalmaz ez az értékelési rendszer, mivel a félrefordítás vagy a szöveg hiányos koherenciája, valamint a nehézkes megfogalmazás a táblázat többi eleme révén jön létre. Így például a koherencia hiányát az utalási rendszert alkotó névelők, kötőszók, a szórend, az egyeztetés, a stílusréteg megválasztása stb. terén elkövetett hibák együttesen eredményezik. Ugyanilyen átfedés lehetséges a helytelen szóválasztás és a stílusréteg között, stb. Talán mindennek az az oka, hogy ez az értékelési rendszer nem utal a tartalmi és pragmatikai tényezőkre mint viszonyítási pontokra, ehelyett csupán a szövegben megjelenő konkrét lexikai és nyelvtani elemekre koncentrálnak. Emiatt csökken az érvényessége, hiszen szakfordítások esetében a fordítási piac és a fordításelmélet egyaránt a szöveg információtartalmára, valamint a kontextusra, benne a célnyelvi közönség igényeire építi a fordítás definícióját.

4.9 Kodolányi János Főiskola

A Kodolányi János Főiskola Társadalomtudományi és Gazdasági Szakfordító Szakirányú Továbbképzésén a képesítőfordítások értékelési szempontjai a következők: nyelvezet (stílus, regiszter), szöveghűség, koherencia, terminológia, nyelvhelyesség (Vándor 2011).

Felételezzük, hogy a szöveghűség kifejezéssel, amely a DE TTK értékelési szempontjai között is megjelenik, az információátadást, valamint a formai követelményeket értékeli, mivel más szempont a KJF rendszerében ezeket nem tükrözi. Az ekvivalencia kérdéskörét nem értjük bele ebbe a szempontba. Mivel ennek a kritériumnak a tartalma homályos, romlik az értékelési eszköz érvényessége és megbízhatósága.

4.10 A felsőoktatási intézmények értékelési szempontjainak összevetése

A fenti leírások alapján felsoroljuk a hazai fordítóképzésben leggyakrabban alkalmazott értékelési szempontokat. Jelöltük azt is, hogy ezeket hány intézmény alkalmazza.

4. táblázat

A fordítóképzésben leggyakrabban alkalmazott értékelési szempontok

Szempont		Előfordulási szám
1.	nyelvhelyesség (pl. központozás, helyesírás)	8
2.	terminológia (alkalmazása, kiválasztása, felkutatása)	7
3.	megfogalmazás szószinten	7
4.	stílus/regiszter	7
5.	koherencia	6
6.	megfogalmazás mondatszinten	5
7.	műfaj	5
8.	tördelés, formai kritériumok	5
9.	kohézió	4
10.	nominális/verbális, lineáris/nem lineáris, szó szerinti/szabad fordítás (idegenszerűség, interferencia)	3
11.	kihagyás/hozzáadás	2
12.	szöveghűség	2
13.	morfológia, egyeztetés, toldalékolás	2

Szempont		Előfordulási szám
14.	szófordulatok, idiómák	2
15.	érthetőség, nehézkes megfogalmazás	2
16.	általános benyomás	2
17.	kulturális ismeretek	2
18.	reáliák	2
19.	érthetőség, olvashatóság	2
20.	a szöveg tagolása	2
21.	szaknyelvhasználat	2
22.	fordítási napló (részletesség, források, problémaérzékenység, problémamegoldó képesség)	2
23.	előzetes elemzés	2
24.	félrefordítás	2
25.	a forrásnyelvi szöveg nélkül mennyire javítható	1
26.	írói szándék	1
27.	szövegtípus	1
28.	pontosság	1
29.	célnyelvi olvasóközönség, a fordítás célja	1
30.	speciális készségek	1
31.	(ön)lektorálás	1
32.	CAT használata	1
33.	szótárkezelés	1
34.	hangsúlyeltolódás	1
35.	idegen szavak/magyar szavak	1
36.	határozatlanság	1
37.	figyelmetlenség	1
38.	szövegválasztás	1

A fenti összevető táblázatból kitetszik, hogy a képesítőfordítások értékelésekor a fordítóképző intézmények értékelési szempontjai eltérőek.

Az értékelés céljának meghatározásakor (2.2) leszögeztük, hogy a diagnosztikus céllal végzett értékelés szempontjait kutatjuk. A képesítőfordítások fenti értékelési szempontrendszeri között azonban találunk olyan kritériumokat,

amelyek a fordítóképzés folyamatában pedagógiai, terapeutikus céllal alkalmazott, ún. haladási (formatív) értékelési szempontoknak is megfelelnek (ilyen a BME hibajegyzéke). Ezeknek az a funkciójuk, hogy a tanár jelezze a hallgatónak, illetve a többi tanárnak, hogy az oktatás adott fázisában a hallgató mely készségeket, ismereteket és milyen mértékben sajátította el, s miben, esetleg hogyan kell további tanulmányai során fejlődnie (Dróth 2002).

Az értékelés tárgya, a fordítási kompetencia elemei is változatos képet mutatnak a fordítóképzés fenti intézményeiben. Korábbi két kutatásunkban (Dróth 2002; 2003) bebizonyítottuk, hogy a különböző szerkezetű fordításértékelési szempontok, szempontrendszerrel eltérő eredményeket hoznak ugyanazon forrásnyelvi szöveg ugyanazon célnyelvi fordítása tekintetében. Néhány intézmény az elmúlt tíz évben nem vagy alig változtatott a korábbi kutatásokban szereplő értékelési szempontrendszerén (BME, DE AMTC, ELTE). Ebből arra következtetünk, hogy a fordítási piac újabb elvárásait nem tekintik az értékelés tárgyának, a fordítási kompetencia részének (például CAT-eszközök használata, tördelés, formai kritériumok, speciális készségek). A BME-n és az ELTE-n azonban (több más intézményhez hasonlóan) oktatják ezeket az ismereteket. Ez az ellentmondás arra utal, hogy az oktatás tartalma szempontjából sem érvényes teljes mértékben ezeknek a fordítóképző intézményeknek az értékelési rendszere.

A fenti összegzés a képesítőfordítások értékelésére terjedt ki. Ez azonban csupán egy része a szakfordítói záróvizsgáknak. A gödöllői szakfordító szakmai napon vita bontakozott ki arról, vajon valós feladat-e a záróvizsgán a zárthelyi fordítás. Pusztai-Varga Ildikó (SZTE IKI) véleménye szerint ugyanis ilyen feladatot később nem kapnak a jelöltek, sem a munkaerőpiac felvételijén, sem a gyakorlati munka során. Balázs Márta, az Edimart Tolmács- és Fordítóiroda ügyvezetője azonban elmondta, hogy náluk van ilyen felvételi feladat, mivel a zárthelyi fordítás eredménye megmutatja, hogy a leendő munkaerő képes-e időkorlátok között, számítógéppel, CAT-eszközök használatával megfelelő munkát végezni.

Érdekes eleme a DE TTK írásbeli záróvizsgájának a fordításjavítás: egy körülbelül 15 sor (900 leütés) terjedelmű, magyar nyelvre hibásan lefordított szakszöveg szakmai és nyelvi-stilisztikai javítása és értékelése. A fenti piaci elvárások alapján ez a feladat érvényes eleme a vizsgának, az oktatás szempontjából azonban csak abban az esetben, ha az adott intézményben oktatják a szerkesztést, a lektorálást, valamint a korrektúrajelek használatát.

5. Összevetés: fordításértékelés a fordítóirodákban és a fordítóképző intézményekben

5.1 Az értékelési szempontok összevetése

Tanulmányunk célkitűzése, hogy elősegítse a fordítóképzés és a fordítói piac értékelési szempontjainak közelítését. Ennek érdekében, kiindulási pontként az alábbiakban összevetjük a két értékelési szituációban alkalmazott értékelési szempontokat, illetve azok előfordulását.

5. táblázat

A fordítóképzésben és a fordítóirodákban alkalmazott értékelési szempontok összevetése

FORDÍTÓIRODÁK		FORDÍTÓKÉPZŐ INTÉZMÉNYEK	
Szempont	Előfordulás	Szempont	Előfordulás
terminológia	4	nyelvhelyesség (pl. központoszás, helyesírás)	8
stílus, regiszter	4	terminológia (alkalmazása, kiválasztása, felkutatása)	7
formázás (számítógépes eszközök, kiadványszerkesztő programok)	3	megfogalmazás szószinten	7
nyelvtan	2	stílus/regiszter	7
helyesírás	2	koherencia	6
helyi sajátosságok/lokalizáció	2	megfogalmazás mondat szinten	5
jelentés átvitele/ekvivalenciája	2	műfaj	5
információtartalom (kihagyás nélkül)	2	tördelés, formai kritériumok	5
szolgáltatási követelmények	2	kohézió	4
szórend	1	nominális/verbális, lineáris/nem lineáris, szó szerinti/szabad fordítás (idegenszerűség, interferencia)	3
szókészlet	1	kihagyás/hozzáadás	2
szerkesztés	1	szöveghűség	2
értelmezés	1	morfológia, egyeztetés, toldalékolás	2
megfogalmazás (egyértelműség, interferencia)	1	szófordulatok, idiómák	2
célcsoport	1	érthetőség, nehézkes megfogalmazás	2
a fordítás célja	1	általános benyomás	2
pontosság (információ kihagyása, betoldása, félrefordítása)	1	kulturális ismeretek	2
egyéb hibák	1	reáliák	2
alaposság	1	érthetőség, olvashatóság	2
határidő	1	a szöveg tagolása	2
elegáns fordítási megoldás	1	szaknyelvhasználat	2

FORDÍTÓIRODÁK		FORDÍTÓKÉPZŐ INTÉZMÉNYEK	
szakmaiság (pl. joghatás)	1	fordítási napló (részletesség, források, problémaérzékenység, problémamegoldó képesség)	2
		előzetes elemzés	2
		félrefordítás	2
		a forrásnyelvi szöveg nélkül mennyire javítható	1
		írói szándék	1
		szövegtípus	1
		pontosság	1
		célnyelvi olvasóközönség, a fordítás célja	1
		speciális készségek	1
		(ön)lektorálás	1
		CAT használata	1
		szótárkezelés	1
		hangsúlyeltolódás	1
		idegen szavak/magyar szavak	1
		határozatlanság	1
		figyelmetlenség	1
		szövegválasztás	1

Szembeötlő, hogy a piaci fordításértékelés szempontjai egységesebbek, számuk kisebb, mint a felsőoktatásban (22 piaci szempont a képesítőfordítások értékelésének 38 szempontjával szemben). Mindkét csoportban nagy arányban fordulnak elő olyan kritériumok, amelyeket csak egyetlen intézmény alkalmaz: a felsőoktatásban 14, míg a piaci szereplőknél 13 ilyen szempontot találtunk.

A felsőoktatási intézményekben talán azért részletezik jobban az értékelési szempontokat, mert a belső értékelők mellett külső értékelőkre is szükség van, s köztük nem nyelvész végzettségű szakemberekre is. Amint fent (2.4) említettük, az értékelési sávok érvényessége és megbízhatósága érdekében a fordítástudományban, nyelvészetben kevésbé jártas értékelő számára nagyobb részletességgel kell meghatározni az értékelt jelenség szerkezetét. Ha azonban a részletesség következtében nő a szempontok száma, az természetesen rontja az értékelési rendszer kivitelezhetőségét. Ezen némileg segíthet, ha az értékelési lapon aláhúzással és nem beírással tüntethetjük fel a hibákat. Hasonlóképpen gyorsítja a munkát, ha számítógéppel, erre a célra elkészített programmal értékelünk, ebben az esetben az összegzés, számszerűsítés

is pontosabbá válhat. Ez a módszer az egyetemeken még kevésbé elterjedt, bár az SZTE-n ígéretes kutatások folynak fordításértékelő szoftver alkalmazásával (Asztalos-Zsembery 2008).

A leggyakoribb tíz értékelési szempont közül a következő öt a fordítóirodák és a fordítóképzők értékelési rendszerében egyaránt megtalálható: terminológia, stílus/regiszter, formázás (számítógépes eszközök, kiadványszerkesztő programok), nyelvtan, helyesírás. A fordítóirodáknál ezek mellett az első tíz szempont közé olyan szempontok tartoznak, amelyek a számítógépes piaci környezet velejárói: helyi sajátosságok/lokalizáció, a jelentés átvitele/ekvivalenciája, információtartalom (kihagyás nélkül), szolgáltatási követelmények. Ezek a szempontok világosan utalnak a szakmai elvárásokra: az információközpontú szövegek információjának megőrzésére, illetve az ügyfél speciális igényeinek kielégítésére.

A fordítóképző intézményekben ezzel szemben a fenti közös szempontok után a leggyakoribb értékelési szempont a koherencia, a megfogalmazás mondat szinten, a műfaj és a kohézió. Ezekből kettő (a megfogalmazás mondat szinten, valamint a mi szempontunkból a kohézió is) beleérthető a közös szempontok közül a nyelvtan kategóriájába, míg a koherencia és a műfaj a fordítóirodák szempontjai között egyáltalán nem szerepel. Ez a két kritérium a szöveg egészére vonatkozik, ezért elsősorban a globális értékelési technikában, nem pedig az analitikus szempontok között alkalmazható. Érdeemes ebből a szempontból átgondolni az egyetemek szempontrendszerét.

5.2 Az értékelési rendszerek jellemzőinek összevetése

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy mennyiben hasznosíthatók a piaci értékelési rendszerek elemei a képesítőfordítások értékelésében. A vizsgált értékelési rendszerek közül az értékelés tárgyát egyedül a LISA-rendszer határozza meg egyértelműen, a többi értékelési leírás ezt csupán impliciten tartalmazza. Ahogy a 3.5 részben utaltunk rá, a fordítóirodák értékelési szempontjai között kiemelt helyen szerepelnek az ún. fordítói kompetenciára (lásd 2.3.1) vonatkozó kritériumok, amelyek azt mérik, képes-e a fordító beilleszkedni a fordítók szakmai közösségébe, valamint a hagyományos eszközök és az új technológiák szakszerű alkalmazására. A fordítóképző intézmények szempontjai között is szerepel a CAT-eszközök használata, de a fordítóiroda életében oly fontos csapatmunkára, együttműködésre csak a BCE szempontjai között található utalás (a fordítási napló alatt: problémaérzékenység, problémamegoldó képesség), illetve a SZIE negyedik értékelési sávjában. Napjainkban több intézmény kér projektmenedzseri ismereteket nyújtó rövid képzési blokkokat a fordítóirodák szakembereitől. Ez a képzés tartalmának ebből adódó eltolódása, gazdagodása a jövőben elvezethet oda, hogy a fordítói kompetencia értékelése is az értékelés tárgyát képezze, és az ennek mérését lehetővé tevő szempontok is megjelenjenek a képesítőfordítások értékelésében.

A BCE értékelési lapja kapcsán (4.7) kifejtettük, hogy az értékelés érvényessége szempontjából időszerű lenne, ha az értékelési szempontok között helyet kapna a szakszerű fordítás (képesítőfordítás) három kiegészítő elemének

– a fordítás előzetes elemzésének, a fordítói végjegyzetnek és a glosszáriumnak – az elkészítése, minősége, forrása. A SZTE ÁOK értékelési rendszerében szereplő fordítási napló is ebbe az irányba mutat. A piaci szempontok között a szolgáltatási követelmények teljesítése (MSZT, LISA), valamint a kommunikáció mint fordítói kompetencia említése (Espell) fedi le ezt a területet.

Ami az értékelés referenciáját illeti, a valós fordítások és a képesítőfordítások értékelése egyaránt normafüggőnek bizonyult. A fordítóirodák, valamint a hiteles fordítással és fordításhitelesítéssel foglalkozó OFFI kötelező minőségbiztosítása mint értékelési cél eleve a normafüggő értékelés mellett szól.

A 2.6 alcím alatt megállapítottuk, hogy jó, ha a diagnosztikai célú értékelést analitikus értékelési módszerrel végezzük. Ez a kívánalom valamilyeni vizsgált piaci szereplő esetében teljesül. Ugyanakkor ebben a csoportban sehol sem tapasztaltuk az analitikus és holisztikus értékelés együttes alkalmazását. Az oktatásban viszont erre több példát is találtunk (ELTE, SZIE, SZTE ÁOK, BCE). Ahogy korábban leírtuk, ez a kettős módszer jobban differenciál, mint a csak analitikus módszer, és nő az értékelő tanárok közötti (*inter-rater*) reliabilitás.

Az egyes értékelési sávok súlyozása megjelenik a LISA és az EB, valamint öt felsőoktatási intézmény értékelési rendszerében. A LISA esetében a hiba hatása, a többi intézményben a tartalmi megfelelés kapja a legnagyobb hangsúlyt (bár erre néhol csak következtetni lehet). Néhány felsőoktatási intézménytől (DE AMTC, DE TTK, SZTE IKI, KJF) sajnos csupán magukat a szempontokat kaptuk meg, s ezek alapján nem tudtuk megállapítani az értékelési technikát. Általános az objektív értékelési módszer, amelyet öt oktatási intézmény pontszámokban, osztályzatokban is kifejez. Szöveges értékelési sávokat, deskriptorokat csupán az ELTE alkalmaz. Az ezekben olvasható leírás jól tükrözi a valós fordítási szituációt, s jól informálja a későbbi munkaadót arról, milyen minőségű célnyelvi szöveget készített a hallgató. Csupán egy piaci szereplő (OFFI) és egy oktatási intézmény (BCE) jelöli a szöveg nehézségi fokát.

Az érvényesség követelménye oktatási intézményenként változó módon teljesül. Míg például az ELTE értékelési szempontjait a valós fordítási szituáció igényei alakítják, a SZIE kritériumainak kialakításakor kettős szempont érvényesült: az oktatás és az értékelés egyaránt a fordítási kompetenciára épül, a fordítói piac elvárásainak figyelembevételével.

A megbízhatóságról útmutatók (ELTE, SZIE), pontozási táblázatok, valamint az értékelési módszer kiválasztásával (lásd fent) gondoskodnak a felsőoktatási intézmények. Emellett mindenhol egyaránt alkalmaznak külső és belső lektort, értékelőt. Érdekes az értékelési sávok számának és szélességének viszonya a megbízhatósághoz és a kivitelezhetőséghez: az értékelők általában nyolckilenc sávot alkalmaznak, mivel a keskenyebb performanciasávok reliabilitása jobb, mint a szélesebbeké. Nem szokatlan azonban az öt értékelési sáv alkalmazása sem, mivel ez praktikus az öt számjeggyel kifejezett osztályozás tekintetében. A kivitelezhetőséget a piaci szereplők szoftverek alkalmazásával fokozzák (Espell, Consell), míg az egyetemek elsősorban minél kevesebb értékelési szempont révén (ELTE, SZIE) igyekeznek azt biztosítani, de ezt az utat járja az OFFI is.

6. Összegzés

Ideális volna, ha a hallgatók már a fordítóképzésben megismerkedhetnének valamilyen egységes fordításértékelési kritériumrendszerrel, és ez alapján végeznék tanfordításait, s tanáraik is ez alapján értékelnék dolgozataikat, részvizsgálóikat. Így később a záróvizsgákon, illetve a fordítóirodák követelményrendszerében sem találnák szembe magukat alapvetően új kritériumokkal. Az ilyen homogén kritériumrendszert csak a különféle intézmények különböző irányultságú szakembereinek együttes munkájával lehet összeállítani. A fordítással foglalkozó cégek és szervezetek már létrehozták a nemzetközi minőségbiztosítási szempontokat (LISA, EB), s ezek megfelelő rendszerben tartalmazzák a szolgáltatás és a célnyelvi szöveg iránti elvárásokat. Úgy tűnik, a fordítóképző intézményeken a sor, hogy közelítsenek a piaci elvárásokhoz, hiszen a hivatásos fordítás normáit a hivatásos fordítók közössége határozza meg.

Irodalom

- Asztalos-Zsembery E. 2008. A szakfordítóképzés tanfordításainak hibaelemzésen alapuló értékelése gyakorlati megközelítésben. In: Dróth Júlia (szerk.) 2008. *Szaknyelv és szakfordítás*. Tanulmányok a SZIE alkalmazott nyelvészeti kutatásaiból. Gödöllő: SZIE GTK. 65–91.
- Bachman, L. F. 1990. *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.
- Bachman, L. F., Palmer, A. S. 1996. *Language Testing in Practice: Designing and Developing Useful Language Tests*. Oxford: Oxford University Press.
- Catford, J.C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics*. London: Longman.
- Chesterman, A. 1993. From „Is” to „Ought”: Laws, Norms and Strategies in Translation Studies. *Target* Vol. 5. No. 1. 1–20.
- Dókus T. 2011. A képzítőfordítások értékelési szempontjai – Budapesti Corvinus Egyetem. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Dróth J. 2002. *Formatív értékelés a fordítás oktatásában*. Kiadatlan doktori értekezés. Pécs: JPTE Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program.
- Dróth J. 2003. Képzítőfordítások és zárthelyi záróvizsga-fordítások értékelése az ágazati szakfordítóképzésben. In: Tóth Sz. (szerk.) 2003. *Nyelvek és kultúrák találkozása*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kara. 315–319.
- Dróth J. 2010. A szaknyelvi szövegek fordítása. In: Dobos Cs. (szerk.) 2010. *Szaknyelvi kommunikáció*. Miskolc–Budapest: Tinta Könyvkiadó. 125–139.
- Dróth J. 2011. A képzítőfordítások értékelési szempontjai – Szent István Egyetem Gazdaságtudományi Kar. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Gáborjonné L., Horváth I. 1990. *Tájékoztató az állami nyelvvizsgákról*. Budapest: Téka Könyvkiadó.

- Gouadec, D. 1981. Paramètres pour l'évaluation des traductions. *Meta* Vol. 26. No. 2. 99–116.
- Hatim, B., Mason, I. 1997. *The Translator as Communicator*. London–New York: Routledge.
- Heltai P. 2011. *Mi a fordítási hiba?* (Személyes közlés).
- Hermans, T. (ed.) 1985. *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*. London: Croom Helm.
- Haba J. 2011. A fordítási szolgáltatások követelményei, irányítási rendszere. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 117. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Hönig, H. G. 1998. Positions, Power and Practice: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment. In: Schaffner, C. (ed.) 1998. *Current Issues in Language & Society*. Clevedon: Multilingual Matters. 6–34.
- Hughes, A. 1989. *Testing for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jancsi B. 2011. A minőség fordítói szemmel. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Keresztes Cs. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Szegedi Tudományegyetem Orvostudományi Kar. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Kiraly, D. C. 2000. *A Social Constructivist Approach to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice*. Manchester, UK & Northampton MA: St. Jerome Publishing.
- Klaudy K. 2005. A fordítási hibák értékelése az életben, a képzésben és a vizsgán. *Fordítástudomány* VII. évf. 1. szám. 76–84.
- Klaudy K., Simigné F. S. 1996. *Angol–magyar fordítástechnika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kohn J. 1999. Párhuzamos szövegek számítógéppel segített elemzése a fordításoktatásban. *Fordítástudomány* I. évf. 1. szám. 67–78.
- Koltai A. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Némethné H. I. 1993. *Idegen nyelvi mérés- és vizsgatechnika*. Veszprém: Veszprémi Egyetem, Angol Tanszék.
- Newmark, P. 1993. *Paragraphs on Translation*. Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters.
- Nord, Ch. 1992. Text Analysis in Translator Training. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds.) 1992. *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience*. Amsterdam: Benjamins. 39–48.
- Nord, Ch. 1997. *Translating as a purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Pusztai-Varga I. 2011. A képesítőfordítások értékelési szempontjai – Szegedi Tudományegyetem Idegen Nyelvi Kommunikációs Intézet. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.

- Pym, A. 1992a. Translation Error Analysis and the Interface with Language Teaching. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds.) 1992. *Teaching Translation and Interpreting. Training, Talent and Experience*. Amsterdam: Benjamins. 279–290.
- Pym, A. 1992b. Why Translation Conventions Should Be Intercultural Rather than Culture Specific. An Alternative Link Model. Elhangzott: *Translation Studies – An Interdiscipline*. Bény 1992. szeptember 9–12.
- Pym, A. 1993. *Epistemological Problems in Translation and Its Teaching*. Calaceit, Teruel: Edicions Caminade.
- Sager, J. C. 1983. Quality and Standards – the Evaluation of Translations. In: Picken C. (ed.) 1983. *The Translator's Handbook*. London: Aslib. 121–128.
- Sager, J. C. 1994. *Language Engineering and Translation: Consequences of automation*. Amsterdam: Benjamins.
- Semseiné Sz. E. 2011. A képezítőfordítások értékelési szempontjai – Debreceni Egyetem Társadalomtudományi Kar. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Tar I. 2011. A képezítőfordítások értékelési szempontjai – Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományi Centrum. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Toury, G. 1980. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Urbán M. 2011. Minőségbiztosítás és értékelési technikák a gyakorlatban. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Vándor J. 2011. A képezítőfordítások értékelési szempontjai – Kodolányi János Főiskola. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Waddington, Ch. 2000. Should Student Translations be Assessed Holistically or through Error Analysis? Elhangzott: *CIUTI Research Seminar on „Text and Translation”*. Dánia: Aarhus School of Business, 2000. május 30.
- Wagner V. 2011. A világ felmérése – minőségértékelés egy professzionális fordításszolgáltató gyakorlatában. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.
- Zachar V. 2011. A képezítőfordítások értékelési szempontjai – ELTE BTK Fordító- és Tolmacsképző Tanszék. Elhangzott: *Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában*. Szent István Egyetem, Gödöllő, 2011. január 21.

A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazása 1. rész

Bánhegyi Máttyás

E-mail: banhegyi.matyas@kre.hu

Kivonat: A tanulmány részletesen mutatja be egy újságcikk és annak két célnyelvi fordítása kapcsán a fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazását. Ebben a részben lépésről lépésre vezetjük végig az olvasót a modell két alkotóelemével, a cselekvés és a kontextus komponenssel végzett elemzés szakaszán. Így a cselekvés komponens kapcsán a szándékoltság, a perspektíva, valamint az implikációk és következmények címszavak köré rendezett szövegjellemzőket vizsgáljuk. A kontextus komponens kapcsán pedig a résztvevők, a magasabb szintű cselekvés, valamint a helyi és kiterjedtebb kontextus kategóriákba sorolt szövegjellemzőket taglaljuk. Rávilágítunk azon szövegrészletekre, amelyek a cselekvés és a kontextus komponens kapcsán a vizsgált szövegek esetében azonosságokat vagy eltéréseket mutatnak, továbbá ezen jellemzőket megpróbáljuk értelmezni és megmagyarázni is. Ezenkívül leírjuk és vázlatosan összehasonlítjuk a modell alkalmazása kapcsán kapott eredményeket. Fontos megjegyeznünk, hogy a modell segítségével rengeteg adat generálható, amelynek leírása és elemzése számos előnnyel és haszonnal kecsegtet a fordítástudomány számára.

Kulcsszavak: politikai diskurzus, ideológia, hatalom, fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell, az FDTH-modell gyakorlati alkalmazása

1. Bevezető

Az eredetileg háromrészesre tervezett tanulmány sorozatunk egy 4. és egy 5. gyakorlati cikkel bővült ki. Mivel az elemzés eredményeként igen nagy mennyiségű adat gyűjthető, a gyakorlati részt terjedelmi korlátok miatt két cikkben jelentetjük meg. Ennek első részét tartja jelenleg kezében az olvasó. A cikksorozat korábbi részeiben ismertettük a kritikai diskurzuselemzés előzményeit és legmeghatározóbb iskoláit (1. rész – Bánhegyi 2010); áttekintettük a fordítástudomány terén megjelent, politikai szövegekkel összefüggő fordítástudományi kutatásokat, valamint részleteztük az e területen napvilágot látott kritikai diskurzuselemzési tanulmányokat (2. rész – Bánhegyi 2011a); leírtuk van Dijk kritikai diskurzuselemzési modelljét és bemutattuk, hogy az elemzési modell fordítási célú adaptációja, a fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell elméleti síkon hogyan használható politikai szövegek fordítástudományi elemzésére (3. rész – Bánhegyi 2011b). A 4. és az 5. részben megkíséreljük bemutatni a fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell gyakorlati alkalmazását, azaz a modellel végzett diskurzuselemzés menetét egy forrásnyelvi újságcikk és annak több célnyelvi fordítása alapján.

Tanulmányunk szerkezete a következő: először a fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell felépítő alkotóelemeket és aspektusokat ismertetjük röviden, majd kitérünk a modell gyakorlati alkalmazásának alapjául szolgáló forrásnyelvi újságcikk és két célnyelvi fordításának leírására, végül pedig a hatásmodellel végzett elemzés menetét és annak gyakorlati megvalósulását írjuk le az imént említett alkotóelemek közül az első kettő vonatkozásában. (A további két alkotóelem mentén végzett elemzést a cikksorozat 5. részében ismertetjük.) Tesszük mindezt elsősorban azért, hogy bemutassuk a hatásmodell lépésről lépésre történő gyakorlati alkalmazását, és hogy egy példán keresztül megmutassuk, milyen gazdag és szerteágazó eredményeket hozhat a hatásmodellel történő elemzés.

2. A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell felépítése

A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell (FDTH-modell) négy alkotóelem építi fel: a cselekvés, a kontextus, a hatalom és az ideológia. Ezen alkotóelemek számos aspektust tartalmaznak. A tanulmánysorozat 3. részében (Bánhegyi 2011b) részletesen ismertettük a hatásmodell, így itt – terjedelmi korlátok miatt – pusztán az alábbi táblázatos formában (1. táblázat) ismételjük meg a hatásmodell, valamint az azt felépítő alkotóelemek és aspektusok leírását.

1. táblázat

A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell felépítése

Cselekvés	
<i>Aspektus</i>	<i>Leírás</i>
szándékolttság	a forrás- és a célnyelvi szöveg megalkotásának fő célja
perspektíva	a forrás- és a célnyelvi szöveg által megjelenített perspektíva, valamint a szövegeknek egy adott politikai oldal irányába mutató lehetséges elfogultsága
implikációk és következmények	a szövegek explicit és implicit tartalma, valamint ennek az adott társas-társadalmi, kulturális és politikai kontextusban történő értelmezése

Kontextus	
<i>Aspektus</i>	<i>Leírás</i>
részrtvevők	a szövegek befogadóit írja le, valamint azt mutatja meg, hogy a cél- és a forrásnyelvi szöveg bizonyos jellemzői hogyan tükrözik a befogadók jellegzetességeit

Kontextus	
<i>Aspektus</i>	<i>Leírás</i>
magasabb szintű cselekvés	a forrás- és célnyelvi szövegeknek a velük egyidejűleg létező és velük kapcsolatba hozható politikai agendá(k)ban és politikai környezet(ek)ben betöltött helyzete
helyi és kiterjedtebb kontextus	a szövegek közvetlen kommunikatív kontextusa, továbbá az általuk előidézett, közvetlen és hosszabb távú társas-társadalmi és politikai hatások

Hatalom	
<i>Aspektus</i>	<i>Leírás</i>
a hozzászólás lehetősége (hangunk hallatása)	<ul style="list-style-type: none"> • az érvelő politikai szövegek megjelentetése kapcsán az azt publikáló újság által birtokolt hatalom • az adott politikai szöveg fordítási megbízása és a célnyelvi szöveg megjelentetése révén a fordítók által birtokolt hatalom • a forrás- és célnyelvi szövegek kapcsán az újságírók és a fordítók által megalkotott, reprodukált és megvalósított társadalmi dominancia

Ideológia	
<i>Aspektus</i>	<i>Leírás</i>
társadalmi és személyes hitek	diszkurzív mikroszinten propozíciók formájában található meg; a forrás- és célnyelvben értékelő hiteket és véleményeket tartalmazó propozíciók formájában jelenik meg
az ideológia (és a hatalom) reprodukciója	<ul style="list-style-type: none"> • a forrás- és célnyelvi szöveg érvelésében kifejezett ideológia (és hatalom) • a forrás- és célnyelvi szövegben hatalmi relációkat és/vagy ideológiát kifejező, lexikaválasztás, metaforák, párhuzamok stb. formájában megnyilatkozó stilisztikai jellemzők és metaforikus kifejezések • a forrás- és célnyelvi szövegben potenciálisan az implikátúra által kifejezett implicit és explicit tartalmak • a forrás- és célnyelvi szöveg formulaszerű nyelvezete • a forrás és a célnyelvi szövegben a „mi” és az „ők” közti különbségtétel érvelés, retorikai jellemzők, lexikaválasztás és a történet narrálása révén történő megvalósulása; az „ő” negatív cselekményeik erőteljes hangsúlyozása; hiteles szemtanúk szavainak idézése

A hatásmodell vázlatos áttekintése után az alábbiakban részletesen bemutatjuk, hogyan használható fel a hatásmodell fordítástudományi elemzés céljára. Mielőtt azonban ezt megtesszük, bemutatjuk a forrásnyelvi újságcikket és az annak háttéréül szolgáló politikai kontextust, valamint a fordítókat, a fordítási feladatot és a célnyelvi szövegeket.

3. A forrásnyelvi újságcikk, a fordítók, a fordítási feladat és a célnyelvi fordítások bemutatása

A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodell használatának ismertetésére szolgáló forrásnyelvi újságcikket és annak fordításait az alábbiakban röviden mutatjuk be. A forrásnyelvi érvelő típusú szöveg *Másnap* címmel a *Magyar Nemzet* Nézőpont rovatában jelent meg 2009. március 11-én, a szerzője Farkas Attila. A cikk a 2009. március 9-én a Fidesz–KDNP kezdeményezésére megtartott Szociális Népszavazásként emlegetett országos népszavazás eredményét és tanulságait boncolgatja. A népszavazáskor a választóknak a következő kérdésekben kellett dönteniük: eltöröljék-e az MSZP–SZDSZ kormány által bevezetett kórházi napidíjat, vizitdíjat és tandíjat. A népszavazás mind a három kérdésben érvényes és eredményes volt, a szavazatok pedig egyértelműen (a leadott szavatok 80%-ával) a fenti díjak megszüntetését támogatták (Országos Választási Iroda 2008).

A népszavazás eredményeképpen az akkor kormányon lévő MSZP–SZDSZ koalícióban jelentős feszültség keletkezett, a Fidesz–KDNP pedig nagy győzelmet könyvelhetett el. A népszavazást követő napokban-hetekben a média számos összefoglaló és elemző cikket közölt az eseményekről. Ezek sorába illeszkedik a *Magyar Nemzet* cikke is, amely a népszavazás lehetséges politikai következményeit taglalja.

Két profi fordítót kértünk meg az újságcikk lefordítására. A fordítási feladat mindkettejük esetében ugyanaz volt. A fordítókkal azt közöltük, hogy a szövegek a Fidesz angol nyelvű weboldalain jelennek majd meg, céljuk pedig az angolul beszélő nyilvánosság tájékoztatása – többek között – sajtószövegek segítségével. A fordítók a feladatot megértették, és bár tisztában voltak azzal, hogy a fordítási feladat egy kutatáshoz kapcsolódik, a feladatot magát realiztikusnak találták. Ez azért fontos, mert így vélhetőleg komolyan vették szakmailag a fordítási feladatot.

A forrásnyelvi újságcikket két fordító ültette át angol nyelvre. Mindkét fordító önállóan dolgozott. Így adódott az 1. célnyelvi szöveg, illetve a 2. célnyelvi szöveg. Olyan fordítókat kerestünk, akik különböző politikai beállítottságúak. Az 1. célnyelvi szöveget egy önmagát szocialista beállítottságú fordítónak nevező kolléga (1. fordító), a 2. célnyelvi szöveget pedig egy saját magát fideszesnek nevező személy (2. fordító) készítette el. A kutatás sikerét a fentiekkel (azaz realiztikus fordítási feladattal, ellentétes politikai beállítottságú fordítókkal) kívántuk biztosítani, hiszen így elvi síkon elképzelhető volt, hogy a két célnyelvi fordítás eltérő politikai szövegjellemzőkkel rendelkezik majd, amit elvileg ki lehet mutatni az általunk megalkotott fordításközpontú diskurzus–társadalom

hatásmodellel. Hogy ez valóban lehetséges-e a hatásmodell révén, azt a 4. al-pontban és a cikksorozat 5. részében mutatjuk be.

4. A fordításközpontú diskurzus–társadalom hatásmodellel végzett elemzés: cselekvés és kontextus

Az alábbiakban a forrás- és a célnyelvi szövegeknek az FDTH-modell segítségével végzett mintaelemzését mutatjuk be a modell cselekvés és kontextus alkotóelemei, illetve azok aspektusai mentén.

4.1 Cselekvés

Az FDTH-modell **cselekvés** komponense kapcsán a **szándékoltság, a perspektíva**, valamint az **implikációk és következmények** aspektusokat vizsgáljuk. A **szándékoltság** tekintetében a forrásnyelvi szöveg a következő jellemzőkkel bír. A forrásnyelvi szöveg célja, hogy a népszavazás eredményét – egy adott szemszögből (hiszen a cikk a *Magyar Nemzetben* jelent meg) – értékelje. A célnyelvi szövegeket pedig azért hozták létre, hogy a népszavazás eredményét az angolul beszélő közönséggel a fordítások segítségével megismertessék.

A forrásnyelvi szöveg, valamint az 1. és 2. célnyelvi szöveg **perspektívája** vonatkozásában elmondható, hogy a forrásnyelvi szöveg az akkori legnagyobb ellenzéki párt, a Fidesz perspektíváját tükrözi. Ez a perspektíva mind a forrás-, mind pedig a célnyelvi szöveg esetében kimutatható, hiszen ezek a szövegek az akkori kormányt kritizálják. A szövegek Gyurcsány Ferencnek és (kisebb mértékben) az akkori kormánynak címezve számos direkt és indirekt kritikát tartalmaznak. Az alábbiakban először a forrásnyelvi szöveg perspektíváját írjuk le, majd azt követi az 1. és 2. célnyelvi szöveg perspektívájának bemutatása.

A forrásnyelvi szöveg 1. mondata a népszavazást a következőképpen minősíti: *kiemelkedő részvétellel lezajlott és az igenek elsöprő sikerét hozó szociális népszavazás*. A cikk az 1. és a 2. mondatban Sólyom Lászlóra hivatkozva amellet érvel, hogy a szavazás eredménye egyértelmű, a választók üzenete pedig szinte kötelező érvénnyel bír a döntéshozók számára: *Sólyom László köztársasági elnök kijelentette: az eredmény egyértelmű. Majd arra intett, a törvényhozókon és a politikusokon a sor, hogy megtegyék a szükséges lépéseket és levonják a következtetéseket*. Nyilvánvalóan a tan-, a vizit- és a kórházi napidíj eltörlését támogató szavazatok által kivívott győzelem említése és az arra történő utalás, hogy a törvényhozásnak és a politikusoknak a népszavazás kapcsán változtatniuk kell az általuk képviselt politikai irányvonalon, implicit kritikát fogalmaz meg a kormány felé (hiszen a szavazók az említett díjak bevezetését célzó kormánydöntés ellen szavaztak, és így a kormány politikájában kiigazítások szükségesek). Ezenfelül a Sólyom Lászlóra mint pártokon kívül és felül álló politikusra történő utalás is azt célozza, hogy a választók döntését objektívebb fényben láttassa a cikk, valamint azt erősíti, hogy a választók akarata nem pártpolitikai megítélés kérdése, hanem tény.

A forrásnyelvi szöveg 3. és 4. mondata azt taglalja, hogy a parlament következő ülése hogyan reagált Sólyom László szavaira. A kormány és az ellenzék

megnyilvánulásaiban az egyetlen közös elem az volt, hogy egyetértettek abban, hogy a népszavazáson kinyilatkoztatott választói akaratnak törvényalkotás révén érvényt kell szerezni. A 4. mondatban *a megszüntetésük* (azaz a kórházi napidíj, vizitdíj és tandíj eltörlése) *ellen mindent bevetve sikertelenül hadakozott kormány-pártok* megfogalmazás azonban azt sugallja, hogy a kormánynak esze ágában sincs a fenti választói akaratot kiszolgálni.

Az 5–10. mondat Gyurcsány Ferenc politikai inkompetenciáját mutatja be a népszavazásból adódóan kialakult politikai helyzet kezelése terén. A miniszterelnököt másodrangú zenészként, színészként festi le a cikk: *a fő szólamot Gyurcsány Ferenc igyekezett megadni* (5. mondat); *kialudva valamelyest engedékenyebb hírokat pengetett* (6. mondat); *az Őszödi Böszme és a színlap egyéb kisbetűs szereplői* (10. mondat). Ezenkívül Gyurcsány Ferencet a következők miatt kritizálja az újság: *a nem szavazókat a szocialisták támogatójaként próbálta meg vizionálni* (6. mondat), a díjak eltörlésére igennel szavazókat felelőtlen *pénztárca-pártiaknak* nevezte (7. mondat), továbbá a népszavazás eredményének Gyurcsány Ferenc részéről történt értelmezését következetlenség jellemezte (6. és 8. mondat). Az utóbbit alátámasztandó a 7. mondat Gyurcsány Ferencet idézve elmondja, hogy *még azt mondta: tiszteletben tartják az eredményt*, míg a 8. és 9. mondat ettől eltérő gyurcsányi hozzáállást ír le: *később azonban előkerült a megszokott vádaskodó hang* (8. mondat); és *megkapták a magukét szép sorjában* (9. mondat). Ennek fényében elmondható, hogy a forrásnyelvi szöveg Gyurcsány Ferencet a népszavazás eredményének értelmezése kapcsán következetlennek, változó álláspontot felvevőnek mutatja.

A 11–16. mondat az ellenzék Gyurcsány Ferencel kapcsolatos kritikáját fogalmazza meg. Az első két mondat két olyan tényt említ, amelyre Navracsics Tibor, az akkori Fidesz-frakció vezetője hívta fel a miniszterelnök figyelmét: azok, akik azt állítják, hogy az oktatást és az egészségügyet ingyen kapják a választók, nem mondanak igazat, hiszen a polgárok adót és egészségügyi járulékot fizetnek ezen szolgáltatások igénybevétele céljából (11. mondat), valamint a másik tény az, hogy a miniszterelnök a parlamenti vitában nem beszélt arról, hogy az állam a GDP hány százalékát fordítja oktatásra és egészségügyre (12. mondat). A 13–16. mondat az ellenzék véleményét írja le azzal kapcsolatban, amit Gyurcsány Ferenc elmondott a népszavazással összefüggésben, illetve amit korábban tett. Ily módon a cikk explicite kritizálja a miniszterelnököt a következők kapcsán: hosszú távon Magyarország sokat veszít a népszavazás eredménye miatt (13. mondat); a korábban állami tulajdonban lévő vagyont gyurcsányi privatizálása (14. mondat); a saját magába nézés hiánya (15. mondat); illetve a gyakori hazudozás és Orbán Viktor, a Fidesz elnökének megalapozatlan kritizálása (16. mondat). A cikk végén az újságíró visszatér a másodrendű zenész metaforájához, és kendőzetlenül leírja, hogy Gyurcsány Ferenc rossz színész – *nem latinovitsi fokon Cipollát alakító Gyurcsány* (17. mondat) –, és mint ilyen értelmetlenségeket beszél: *őrült beszéd, de nincs benne rendszer* (18. mondat).

Ezek a szövegjellemzők azt támasztják alá, hogy a forrásnyelvi szöveg perspektívája az akkori kormánnyal és főleg az akkori miniszterelnökkel szemben negatív megközelítést tartalmaz, azaz a forrásnyelvi szöveg perspektívája szem-

behelyezkedik a miniszterelnökkel és a kormánnyal. Ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy a cikk hemzseg a Fidesz melletti érveléstől, illetve hogy csak erre támaszkodik. A miniszterelnök kritikája nem csak az ellenzékétől érkezik: a cikk első felében egy független politikai szereplőre, Sólyom Lászlóra hivatkozik a szerző, valamint a miniszterelnökkel és a kormánnyal szembehelyezkedő politikai pozíciót a választók akarata is erősíti (1–4. mondat). A Navracsics Tibor által elmondottak esetében a cikkíró tényekre hivatkozik (11–12. mondat), ami a kritikát objektívebbé teszi, míg a tényszerű alátámasztás nélküli Gyurcsány-kritika (5–10. és 13–18. mondat) az újságíró saját véleménye. Összességében viszont elmondható, hogy a cikk legnagyobb részében a kritika tárgya maga Gyurcsány Ferenc.

Az 1. és 2. célnyelvi szöveg **perspektívája** tekintetében a fentebb leírtak mind megállnak, azaz a fordítás során a perspektívában nem következett be változás. Mivel nem akarjuk magunkat ismételni, és a fentiekben említett forrásnyelvi szövegrészek célnyelvi szövegrészeire feleslegesen hivatkozni, az alábbiakban olyan, a perspektívával kapcsolatos meglátásokra térünk ki, amelyek csak a célnyelvi szövegekben találhatóak meg. Az 1. célnyelvi szövegben a perspektíva vonatkozásában a következő fordítási eltolódásokat mutathatjuk ki. (Az eltolódás a jelen cikk értelmezésében a forrás- és a célnyelvi szöveg bármely, egymásnak megfelelő jellemzői közötti különbséget takar. Jelen szöveghelyen a perspektívából eredő különbségeket azonosítjuk.) A forrásnyelvi szöveg 1. mondatában a semleges bevezető ige *kijelentette* az 1. célnyelvi szövegben a *claimed* [azt állította] szóval kerül visszaadásra, amely nyitva hagyja a lehetőséget a Sólyom László által állítottak igazságtartalmának megkérdőjelezésére. Hasonlóképpen ugyanebben a szövegben, a 2. mondatban a *declared* [kinyilatkoztatta] használata az *arra intett* fordításaként az államfőt despotaként láttatja, aki kinyilatkoztat dolgokat.

A forrásnyelvi szöveg megemlíti, hogy Gyurcsány Ferenc az ellenzékét kritizálja, de az 1. célnyelvi szöveg ezt a kritikát – az 1. fordító tevékenysége révén – sokkal enyhébbnek láttatja: a forrásnyelvi szöveg 16. mondatában a *Fidesz elnökét ostorozó* fordítása *directing criticism at the President of Fidesz* [a Fidesz elnökét kritikával illette] (1. célnyelvi szöveg 15. mondata). Az 1. célnyelvi szövegben azonban nem ez az egyetlen szövegszerű eltolódás, ahol a fordítás a forrásnyelvi szövegben megjelenő Gyurcsány Ferencről alkotott képet enyhíteni próbálja. Az 5. mondatban található *Mr. Gyurcsány Ferenc's speeches dominated the pre-agenda session* [a napirend előtti felszólalásokat Gyurcsány Ferenc beszédei dominálták] kevésbé pejoratív a zenész-metaphora elhagyása miatt, mint a forrásnyelvi szöveg 5. mondatának megfogalmazása: *a fő szöveget Gyurcsány igyekezett megadni*. A 6. mondatban a *kialudva valamelyest engedékenyebb hűrokat pengetett* fordítása a gyurcsányi parlamenti beszéd vonatkozásában az 1. célnyelvi szöveg 6. mondatában a *more relaxed* [kiegyensúlyozottabb, nem annyira feszült] szókapcsolattal került visszaadásra.

Az 1. célnyelvi szöveg 11. mondatában található megfogalmazás kevésbé pejoratív a *korteszbeszéd* szó szerinti fordításának kihagyása miatt, mint a forrásnyelvi szöveg 11. mondatában lévő: *így az újrhangolt kormánypárti korteszbeszéd* fordítása a semleges *speeches advocating the standpoint of the*

government [a kormány álláspontját bemutató beszédek]. Hasonlóképpen kevésbé pejoratív az oktatás és az egészségügy állami finanszírozásával kapcsolatban használt *homályban maradt* angol megfelelője, a *was not elaborated on* [nem került szóba]. Továbbá a *mint tényadat* szókapcsolat teljesen hiányzik az 1. célnyelvi szövegből. A Gyurcsány Ferenc-féle privatizációs technikák vonatkozásában a forrásnyelvi szövegben található *megszerzése* megfogalmazás sokkal pejoratívabb, mint az 1. célnyelvi szöveg 13. mondatában lévő *privatization* [privatizáció] szó. A forrásnyelvi szöveg 10. mondatában fellelhető a *színlap egyéb kisbetűs szereplői* az 1. célnyelvi szöveg 10. mondatában szinte szóról szóra történő fordítással kerül visszaadásra az angol *the more insignificant characters of the cast* szavakkal, a negatív konnotáció mégis eltűnik a célnyelvi szövegben, hiszen az angol olvasó nem feltétlenül tudja, hogy Cipolla és az egész színjáték Gyurcsány vonatkozásában milyen pejoratív elemeket is takarhat a Gyurcsányt érő korábbi politikai támadások pontos és részletes ismerete nélkül.

A fentiekre alapozva az 1. célnyelvi szövegről elmondható, hogy a megfogalmazás igyekszik a miniszterelnökre nézve negatív kijelentéseket kevésbé negatívnak beállítani. Ebből következőleg elmondható, hogy az 1. célnyelvi szöveg – bár nem tudja nem reprodukálni a politikai ellenzék álláspontját – ahol csak lehet, az akkori kormánnyal kapcsolatban – a forrásnyelvi újságcikkkel összehasonlítva – igyekszik pozitívabb képet festeni.

A 2. célnyelvi szöveg vonatkozásában elmondható, hogy annak perspektívája megegyezik a forrásnyelvi szöveg perspektívájával. A 2. célnyelvi szövegben számos olyan kifejezés van, amely Gyurcsány-, illetve kormányellenességet tükröz. Például a 2. célnyelvi szöveg 4. mondatában a *moving heaven and earth* [mindent megmozgat] kifejezést találjuk, amely hangsúlyosabb, mint az ennek megfelelő *mindent bevetve* (forrásnyelvi szöveg 4. mondata). Az angol *acted as the lead piper* [volt a hangadó] az 5. mondatban pejoratívabb, mint az ennek megfelelő *dominated* [dominálta] az 1. célnyelvi szövegben. Az *engedékenyebb húrokat pengetett* a 2. célnyelvi szöveg 6. mondatában a lekezelést, sőt akár a kiszámíthatatlanság konnotációját is hordozó *more agreeable* [elviselhetőbb] kifejezéssel került fordításra. A 2. célnyelvi szöveg 8. mondatában a *standard accusations* [szokásos vádaskodás] szarkasztikus és egyben pejoratív a *standard* szó használata révén. A forrásnyelvi szöveg 15. mondatában megtalálható Gyurcsány-féle introspekció értékelésére használt kifejezés, az *extended to as little as this* [csak ennyit foglalt magában] azt jelzi, hogy valójában a beszédet nem is értékelhetjük introspekcióként. Hasonló a helyzet a Gyurcsány Ferenc és Latinovits között párhuzamot vonó mondattal is: a 2. célnyelvi szöveg 18. mondatában található *not nearly as perfectly as Latinovits* kifejezés szarkazmusával ráerősít arra, hogy Gyurcsány Ferenc még színésznek is csapnivaló. Mindez arra utal, hogy a 2. célnyelvi szöveg még inkább negatív színben láttatja a miniszterelnököt és kormányát, mint az 1. célnyelvi szöveg. A 2. célnyelvi szöveg tehát csak és kizárólag, teljes egészében az ellenzék perspektíváját jeleníti meg.

A **cselekvés** komponens utolsó aspektusa, az **implikációk és következmények** a szöveg explicit és implicit állításaival foglalkozik azok társas-társadalmi, kulturális és politikai kontextusában. Először tekintsük át az explicit állításokat! A forrásnyelvi szöveg egy Sólyom Lászlóra történő indirekt hivatko-

zással kezdődik és megemlíti, hogy a népszavazás igen sikeres volt (1–2. mondat). Erre a cikkben azért van szükség, hogy az eredményből fakadó törvényi kötelezettségeknek a törvényhozók és a politikusok valóban eleget tegyenek, illetve hogy ezt a lépést a cikk szükségszerűnek láttassa (2. mondat). A következő bekezdés már arról szól, hogy a különböző politikai erők milyen álláspontot fejtettek ki a népszavazási kampány során (3–4. mondat). Az ezt követő bekezdésekben (3–17. mondat) néhány olyan tipikus érvet olvashatunk, amely a népszavazás utáni parlamenti vitában elhangzott: az emberek csak azért szavaztak igennel, mert nem szeretnék kifizetni a kérdéses díjakat (8. és 10. mondat); az oktatás és az egészségügy nem ingyenes szolgáltatások, hiszen az állampolgárok adóiból és járulékaiból tartják fenn ezeket az ágazatokat (11. mondat); arra nem tértek ki a politikai pártok, hogy az állam milyen mértékben járul hozzá ezen szolgáltatásokhoz (12. mondat); Magyarország a népszavazással hosszú távon veszített (13. mondat) stb. A cikk a miniszterelnökre vonatkozó explicit vélemény kifejtésével zárul, a cikk végén pedig másodrendű színészként ábrázolja (17. mondat) a kormányfőt.

A fentiekben kifejtettek implikációival kapcsolatosan a következőket állapíthatjuk meg. A Sólyom Lászlóra történő utalás (1–2. mondat) azt implikálja, hogy az elnök független, éppen ezért mindenki számára elfogadható és elfogulatlan személy, akinek véleménye szerint a politikusoknak le kellene vonniuk a megfelelő következtetéseket a népszavazás eredményével kapcsolatosan. A következő bekezdés (3–4. mondat) vonatkozásában elmondható, hogy néhány politikus számára nehéz a népszavazással összefüggő következtetések levonása: *ezt a feladatot kísérelték meg abszolválni* (3. mondat), valamint hogy a kormány tettei és állásfoglalása nem éppen következetes: míg a népszavazás után azonnal a népakaratnak szeretnének érvényt szerezni, korábban mindent megtettek azért, hogy még a népszavazás kiírását is megakadályozzák (4. mondat).

A harmadik (3–12. mondat) és a negyedik bekezdés (13–15. mondat) számos explicit állítást fogalmaz meg: ezek nagy része Gyurcsány Ferencet veszi célba, és vele szemben fogalmaz meg kritikát. Ezek az explicit állítások a következők: a miniszterelnök szeret beszélni, és azt sem veti meg, ha a figyelem középpontjában van (5. mondat); dacos és hangulata irányítja, hiszen gyakran változtatja álláspontját (6–8. mondat); mintha csak despotikus uralkodó lenne, mindenkit szidalmaz, aki nem osztja véleményét (9–10. mondat); félrevezeti az embereket és hazudozik (11–16. mondat). A cikk zárásaként Gyurcsány Ferencet olyan másodrendű színészként festi le az újságíró, akinek elment az esze (17–18. mondat). A harmadik és negyedik bekezdés vonatkozásában érdemes megjegyezni, hogy a forrásnyelvi szöveg először enyhébb kritikát fogalmaz meg Gyurcsány Ferencel kapcsolatban, aztán tér rá a miniszterelnök jelentősebb, fontosabb hibáira.

A forrásnyelvi szövegben található explicit állítások mindegyikét reprodukálja mindkét célnyelvi szöveg: ez szöveg helyileg az 1–2. mondat az 1. és 2. célnyelvi szövegben, valamint a 3–17. mondat az 1. célnyelvi szövegben, illetve a 3–19. mondat a 2. célnyelvi szövegben. Ezen célnyelvi explicit állítások bemutatására a terjedelmi korlátok miatt nem térünk ki.

Az implicit állítások vonatkozásában azonban a két célnyelvi szöveg már árnyaltabb képet mutat. A Sólyom Lászlóra történő utalás (1–2. mondat) tekinte-

tében a *claim* [azt állította] és a *declared* [kinyilatkoztatta] bevezető igék aláássák a köztársasági elnök tekintélyét az 1. célnyelvi szöveg 1. és 2. mondatában, hiszen ezek a szavak úgy hatnak, mintha az elnök megfellebbezhetetlen kinyilatkoztatást tenne, azaz az olvasó valószínűleg ellenszenvesnek találja majd a köztársasági elnök ezen cselekedetét. Ezzel ellentétben a 2. célnyelvi szöveg az 1. és a 2. mondatban a semleges *said* [mondta] (1. mondat) és az *urged* [sürgetett] szót használja (2. mondat), tehát a köztársasági elnök megítélése tekintetében nem negatív a szöveg által festett kép. A 3. mondatban található implikációt, azaz hogy a parlament számára nem egyszerű a következtetések levonása, megtalálhatjuk az 1. célnyelvi szövegben: *This task was attempted to be absolved* [megpróbálták megbirkózni a feladattal] (3. mondat); de hiányzik a 2. célnyelvi szövegben: *The House of Parliament was engaged in doing so* [a parlament ezzel volt elfoglalva] (3. mondat). A forrásnyelvi szöveg 4. mondatának implikációja a kormány következetlenségével kapcsolatban mind a két célnyelvi szövegben megtalálható, ám a kormány korábbi ellenkezésével kapcsolatos lexikalizáció a célnyelvi szövegek tekintetében különböző: *vehemently* [vehemensen] (1. célnyelvi szöveg) és *moving heaven and earth* [mindent megmozgatva] (2. célnyelvi szöveg).

A forrásnyelvi szöveg harmadik és negyedik bekezdésében a Gyurcsány Ferenc vonatkozásában megfogalmazott implicit állítások célnyelvi lexikai megformálása szintén különböző, a megfogalmazás viszont hatással van arra, hogy a célnyelvi szövegek a miniszterelnök vonatkozásában mit implikálnak. Az 1. célnyelvi szöveg egyszerűen azt implikálja, hogy a miniszterelnök szeret beszélni a *Gyurcsány's speeches* [Gyurcsány beszédei] (5. mondat) megfogalmazás révén, míg a 2. célnyelvi szöveg 5. mondatában az *acted as a lead piper playing the dominant tune* [volt a hangadó] már pejoratív, és negatív képet fest a beszéd tartalmát és a szónokot illetően. Ezenfelül számos lexikai elem tükrözi (a célnyelvi szövegek 5., 6–8. és 9–10. mondataiban), hogy a miniszterelnökkel kapcsolatos negatív utalásokat az 1. célnyelvi szöveg tompítja, míg a 2. célnyelvi szöveg a forrásnyelvi szöveghez képest ezen utalásokat erősíti. Az utóbb felsorolt mondatokban található ilyen lexikai különbségeket a forrásnyelvi szöveg, illetve az 1. és 2. célnyelvi szöveg vonatkozásában a 2. táblázat mutatja be.

2. táblázat

A Gyurcsány Ferencre vonatkozó implicit állítások tartalma a forrásnyelvi szövegben, valamint azok célnyelvi fordításai

A forrásnyelvi szövegben található implikációk (mondat száma)	1. célnyelvi szöveg (mondat száma)	2. célnyelvi szöveg (mondat száma)
<i>a miniszterelnök a figyelem középpontjában van</i> (5)	<i>speeches dominated</i> (5)	<i>acted as a lead piper playing the dominant tune</i> (5)
<i>a miniszterelnök dacos és hangulatember</i> (6, 8)	<i>more moderate, in his castigating Sunday night reactions, the usual critical tone</i> (6, 8)	<i>more agreeable, insolent és impertinent Sunday night reactions, the standard accusations</i> (6, 8)

A forrásnyelvi szövegben található implikációk (mondat száma)	1. célnyelvi szöveg (mondat száma)	2. célnyelvi szöveg (mondat száma)
<i>a miniszterelnök despotikus uralkodó</i> (9–10)	<i>criticism was communicated</i> (9), <i>selfish ones who voted, bargain hunters</i> (10)	<i>got scolded</i> (9), <i>selfish persons, wish to receive services for free</i> (10)
<i>a miniszterelnök félrevezeti az embereket és hazudozik</i> (11, 16)	<i>advocating the standpoint of the government, was not elaborate on</i> (11), <i>widely known Öszöd speech, showing a glimpse of his old-new self</i> (15)	<i>parliamentary advocates of the re-echoing government propaganda, deliberately cloaked</i> (12), <i>his infamous Öszöd speech of lies, revealing his old-new self</i> (16)

A 2. táblázatból világosan kiderül, hogy a forrásnyelvi szöveghez viszonyítva az 1. célnyelvi szöveg tompítja, míg a 2. erősíti a miniszterelnöknek címzett negatív kritikát.

Röviden összefoglalva a **cselekvés** komponens **implikációk és következmények** aspektusával kapcsolatos szerteágazó eredményeket, elmondhatjuk, hogy az explicit állításokat a célnyelvi szövegek maradéktalanul reprodukálják, míg az implicit állítások terén vagy erősítő vagy gyengítő hatást kifejtő célnyelvi reprodukciót figyelhetünk meg.

4.2 Kontextus

Az alábbiakban az FDTH-modell **kontextus** komponensén belül található **résztevők, magasabb szintű cselekvés, valamint helyi és kiterjedtebb kontextus** aspektusokat vizsgáljuk. Először a **résztevők** aspektusra térünk ki. A forrásnyelvi szöveg befogadói a *Magyar Nemzet* olvasói, hiszen Farkas Attila *Másnap* című cikke ebben az újságban jelent meg. Az újság olvasótáborát feltehetőleg többnyire a Fidesz szimpatizánsai alkotják, de az olvasók között nyilvánvalóan megtalálhatóak olyanok is, akik személyes vagy szakmai érdeklődésből olvassák az újságot. A forrásnyelvi szöveg a népszavazás eredményét és lehetséges következményeit értékeli, illetve az aktuális politikai klímát írja le. A Fidesz és mindazok, akik a tan-, vizit- és kórházi napidíj eltörlése mellett voltak, nagyarányú győzelmet könyvelhettek el. Ehhez kapcsolódóan a forrásnyelvi szöveg az adott politikai lég- és erőteret, illetve helyzetet jeleníti meg, valamint a népszavazás rövid és hosszú távú következményeit elemzi.

Mivel a forrásnyelvi szöveg lojális a Fidesz iránt, a cikk Gyurcsány Ferenc és kormánya alkalmatlanságára összpontosít, hiszen a szövegben írtak szerint a Gyurcsány-kormány képtelen a népszavazás után kialakult politikai helyzetet orvosolni. A cikk érdekes módon nem csak és kizárólag az adott politikai helyzet összefüggésében láttatja a miniszterelnököt alkalmatlannak, hanem általában is. A cikk Gyurcsány Ferenc számos hibáját sorolja fel a kisebb problémáktól egészen a súlyosabbakig: ő szeretne a figyelem középpontjában állni (5. mondat); dacos és hangulatember (6–8. mondat); despotikus természetű

(9–10. mondat); félrevezeti az embereket és hazudozik (11–16. mondat). A forrásnyelvi szöveg magát a cikk konklúzióját nem írja le, hanem az olvasóra hagyja a logikai következtetések levonását (a 18. mondatban implikált konklúzió). Egyébként ez a szövegalkotói választás azzal is magyarázható, hogy valószínűsíthetően a *Magyar Nemzet* olvasói maguk is tudják, hogy a cikk alapján hogyan értékeljék a miniszterelnök ténykedését, azaz további meggyőzésre nincs szükség. Ezenfelül a jelentős népszavazási győzelem szükségtelenné teszi, hogy az olvasót az ellenzék álláspontjáról továbbra is győzködni kelljen.

A célnyelvi szövegek befogadóit ugyanúgy a nagy nyilvánosság alkotja, mint a forrásnyelvi szöveg esetében (még pontosabban a Fidesz angol nyelvű weblapjának olvasói), azaz a forrás- és célnyelvi szövegek résztvevők aspektusa azonos. Az, hogy a forrásnyelvi szövegek magyar nyelvű befogadóknak szólnak, míg a célnyelvi szövegek befogadói angolul beszélő személyek, nem olyan jelentős különbség, amely a résztvevők aspektus vonatkozásában befolyásolná a fenti megállapításunkat.

A **cselekvés** komponens következő aspektusa a **magasabb szintű cselekvés**, azaz a szövegek helyzete a velük társítható politikai agendák és politikai környezetek viszonylatában. A forrásnyelvi szöveg rögtön az után íródott, hogy a háromféle díjat ellenzök tábora földcsuszamlásszerű győzelmet aratott az elsősorban a Fidesz által kezdeményezett Szociális Népszavazáson. A Fidesz a népszavazás eredményét a hatalmával visszaélő kormány elleni fellépésként értékelte. A forrásnyelvi szövegben ennek számos megnyilvánulását láthatjuk: pl. a pártokon felül álló Sólyom Lászlóra történő hivatkozás (1–2. mondat); Gyurcsány Ferenc hibáinak és viselkedésének elemzése (5–16. mondat); a miniszterelnök és kormányának dilettáns reakciója a Szociális Népszavazás vonatkozásában (4., 10–11. mondat) stb. Továbbá az is nyilvánvaló, hogy a Másnap a népszavazás azonnali politikai következményeit taglalja: hogyan értelmezendők az eredmények (5–8., 10. mondat); és hogyan lehet megbirkózni az előálló politikai helyzettel (8., 16. mondat). Azt is világosan látni kell, hogy a forrásnyelvi szöveg a Fidesz perspektívájából íródott, és mint ilyen a Fidesz népszavazás előtti retorikáját követi: Gyurcsány Ferencet és kormányát úgy állítja be a cikk, mint akinek, illetve aminek nincs politikai támogatása (1–4. mondat); a miniszterelnököt politikailag dilettánsnak (5–16. mondat) és bolondnak (17–18. mondat) festi le.

A forrásnyelvi szövegben a történelmi szempontból a szöveg kontextusához kapcsolódó, és a forrásnyelvi szövegben említett politikai agendák gyengítését, illetve erősítését figyelhetjük meg, amit a fordítók a lexikaválasztás révén érnek el. Az 1. célnyelvi szöveg a *Másnap* című cikkben kifejtett magasabb szintű cselekvést ássa alá. Azt a tényt nem kisebbíti a fordítás, hogy a részvétel rekordmagas, azaz *record high* volt (1. mondat), de a *claiming that the result speaks for itself* [azt állította, hogy az eredmények egyértelműek] mondatrészben (1. mondat) használt ige megkérdőjelezi mind Sólyom László tekintélyét, mind pedig a népszavazási eredményekből levonható következtetést, hiszen a *claim* ige angolul mindig azt implikálja, hogy az adott dolog vitatható. A forrásnyelvi szövegben kifejezettek gyengítésének másik eszköze, hogy az 1. célnyelvi szöveg a Gyurcsány Ferenc politikai alkalmasságával kapcsolatos szarkasztikus meg-

jegyzések negativitását nem ülteti át angolra. Ezt a fordító a következő lexicaválasztásokkal éri el: az *envisioned* [látta] mint a *vizionálni* szó fordítása (a forrásnyelvi szöveg 6. mondata) azon emberek vonatkozásában, akik nem járultak a népszavazáskor az urnákhoz. Ez a lexicaválasztás semmilyen negatívumot nem tartalmaz. Az 1. fordító ugyanígy igyekszik a Gyurcsány Ferenc forrásnyelvi szövegben kifejezett dilettantizmusát és a vele kapcsolatos örültség képzetét enyhíteni az 1. célnyelvi szövegben (vö. az **implikációk és következmények** részben leírtakat a miniszterelnök dacossága és a hangulatváltozásai vonatkozásában). A shakespeare-i idézet bevezetésében a *his manifold statements conjure up a Shakespearean line paraphrased in the audience* frázisban (17. mondat) a *conjure up* [előhoz, felidéz] tentatív jelentése miatt sokkal kevésbé von egyenlőséget a miniszterelnök és a vele összefüggésbe hozott jelzők között, mint a magyar szövegben a *fogalmazódhatott meg* feltételes módú alak: *Sokszori megszólalásai kapcsán pedig inkább egy shakespeare-i parafrázis fogalmazódhatott meg a hallgatóságban* (18. mondat).

A 2. célnyelvi szövegben nem mutathatunk ki eltéréseket a magasabb szintű cselekvés vonatkozásában a forrásnyelvi szöveg és annak fordítása között. Mind a három, fentebb említett magasabb szintű cselekvéssel összefüggő üzenet (Gyurcsány Ferencnek nincs politikai támogatottsága, dilettáns és bolond) jelen van a célnyelvi szövegben is (6–7., 18. és 19. mondat).

A **kontextus** legutolsó elemzendő aspektusa a **helyi és kiterjedtebb kontextus**, amely a közvetlen kommunikatív kontextust, illetve a közvetlen és hosszabb távú társas–társadalmi és politikai hatásokat elemzi. A forrásnyelvi szöveget a Szociális Népszavazás utáni napon írták, illetve ekkor jelent meg, ahogy azt a cikk címe (*Másnap*) is jelzi. A cikk a Fidesz győzelméről ír, amelyet a népszavazással összefüggésben létrejövő civil és társadalmi ellenállás segített. A közös cselekvésre való felhívást a Fidesz gyakran és jól hallhatóan kommunikálta a népszavazás előtt és után. A forrásnyelvi szövegben a közös cselekvésre való utalás Sólyom László mint pártokon feletti személy (1–2. mondat), valamint a választók akaratát megtestesítő többségi szavazat (1., 4., 6–8. mondat) vonatkozásában jelenik meg. A forrásnyelvi cikk megjelenésekor a Szociális Népszavazásnak épp csak a másnapján vagyunk, ezért a szöveg egyrészt a győzelem mámorító érzésével, valamint a politikai ellenfélnek (azaz a kormánynak és a kormányzó pártoknak) az azonnali reagáló képességével foglalkozik. Mivel a forrásnyelvi szöveg Gyurcsány Ferenc hibáiról is ír, ami része volt a Fidesz akkori retorikájának is, fontos tanulmányozni azt, hogy ez a téma hogyan jelenik meg a célnyelvi szövegekben, valamint hogy a forrásnyelvi szöveg és a célnyelvi szövegek hogyan járulnak hozzá a helyi kontextus megrajzolásához. Ahogy azt a 2. táblázat kapcsán leírtuk, az 1. célnyelvi szöveg a miniszterelnök iránti kritikát igyekszik aláásni, míg a 2. célnyelvi szöveg a forrásnyelvi szövegben megjelenő negatív kritikákat felerősíti. Az alábbiakban ehhez kapcsolódva azt vizsgáljuk, hogy a választók akaratát megtestesítő többségi szavazatot hogyan jeleníti meg az 1. és a 2. célnyelvi szöveg. A 3. táblázat a népszavazás azonnali hatásaival, azaz a helyi kontextussal összefüggő szövegreferenciákat mutatja be, valamint azt, hogy ezen referenciák helyi kontextusra utaló megfogalmazása milyen mértékben különbözik a célnyelvi szövegekben.

3. táblázat

A forrásnyelvi szövegben a helyi kontextusra utaló referenciák és azok fordítása az 1. és a 2. célnyelvi szövegben

A forrásnyelvi szövegben a helyi és a kiterjedtebb kontextusra utaló szövegrészek (mondat száma)	1. célnyelvi szöveg (mondat száma)	2. célnyelvi szöveg (mondat száma)
az eddigi népszavazásokkal összevetve is kiemelkedő részvétellel lezajlott és az igenek elsöprő sikerét hozó szociális népszavazás [...] az eredmény egyértelmű (1)	with a record high participation rate compared to other similar occasions so far, és a strong “Yes” victory [...] the result speaks for itself (1)	characterized by an unprecedented high participation rate compared to other similar occasions so far, és a strong victory of the Yes side [...] the result speaks for itself (1)
törvénymódosítással kívánnak eleget tenni a nép akaratának, méltányolván [...] a voks populit (4)	want to take legislative steps to submit to the wish of the people in an appreciation of the popular vote (4)	felt motivated to take the necessary legislative steps to guarantee the fulfilment of the wish of the people appreciating the ‘popular vote’ (4)
a nem szavazókat a szocialisták támogatójaként próbálta meg vizionálni, a 3.3 millió igennel szavazót pénztárcapártiként feltüntetni (6)	envisioned all No voters as socialist supporters és the 3.3 million Yes voters as people reluctant to pay (6)	he fantasized that all No voters were socialist supporters, while the 3.3 million Yes voters were people deciding purely on financial grounds (6)
az eredményt, mely szerint úgymond legalább hárommillió ember nem ért egyet az elmúlt másfél év változásának mélységével, tempójával (7)	at least 3 million people disagree with the “speed és depth of the changes of the recent one és a half years” (7)	with at least 3 million people disagreeing with the “speed és depth of the changes in the recent one és a half years.” (7)
az igennel voksoló túlnyomó többség arról nem döntött, hogy ki fizesse a kieső díjakat (8)	the majority voting Yes did not decide on who is to pay the fees repealed (8)	the majority voting Yes did not in fact settle who is to compensate for the fees to be repealed (8)

Mint azt a 3. táblázatban láthatjuk, az idiómaszerű vagy tényszerű információkat tartalmazó angol nyelvű kifejezések fordítása nem tér el a célnyelvi szövegekben. Tehát pl. a *the result speaks for itself* [az eredmény magáért beszél] (1. mondat a célnyelvi szövegekben) *az eredmény egyértelmű* (a forrásnyelvi szöveg 1. mondata) magyar megfelelője mind a két fordításban, illetve a miniszterelnök értékeléseként megjelenő *az elmúlt másfél év változásának mélységével, tempójával*

(a forrásnyelvi szöveg 7. mondata) mindkét fordítónál a *speed and depth of the changes of the recent one és a half years* – szó szerint a magyar szöveg megfelelője – (a célnyelvi szövegek 7. mondata) szavakkal került visszaadásra. Érdekes viszont, hogy a célnyelvi szövegek a bevezető igék használata terén különülnek el, amelyek potenciálisan alkalmasak arra, hogy aláássák vagy megerősítsék a helyi kontextust. Ezt korábban az **implikációk és következmények** kapcsán a bevezető igék vonatkozásában fentebb már kifejtettük.

A helyi kontextus kapcsán érdemes még felhívni a figyelmet arra, hogy az 1. célnyelvi szöveg 4. mondatában található *submit to the wish of people* [a népakaratnak alá vetni magát] kifejezés azt tükrözi, hogy a kormány erre csak nehezen hajlandó, hiszen – ahogy a szövegből kiderül – a választókat az ilyen ügyek eldöntésében inkompetensnek tartják. A 2. célnyelvi szöveg 4. mondatában ugyanezen forrásnyelvi rész fordítása, a *motivated to take the necessary legislative steps* [a szükséges lépések megtételére ösztönözve] azt tükrözi, hogy a kormány valószínűsíthetően nem saját jószántából cselekszik, hanem pusztán a népakaratot hajtja végre, amellyel nem ért egyet. A fentiekből kiolvasható, hogy a célnyelvi szövegek helyi és kiterjedtebb kontextusra utaló szövegrészei a kormány cselekedeteinek hitelességét erősítik, illetve ássák alá.

A forrásnyelvi szöveg 6. mondatának fordításai szintén említésre méltók. A Gyurcsány Ferenc választók iránti magatartását, attitűdjét megjelenítő bevezető igék terén szintén megfigyelhetünk különbségeket. Az 1. célnyelvi szövegben a miniszterelnökre kevésbé negatív *envisioned* [látta] szerepel a *vizionál* fordításaként, míg a 2. célnyelvi szöveg 6. mondatában ugyanezt a *fantasized* [fantáziálta] szó jeleníti meg, amely a valóságtól való elrugaszkodásra utal. A *pénztárcapárti* szó (a forrásnyelvi szöveg 6. mondata) magyarázó jellegű fordítása is érdekességeket tartogat: az 1. célnyelvi szöveg *people reluctant to pay* [fizetni vonakodó emberek] (6. mondat) megfogalmazás arra utal, hogy a választók felelőtlenek és el akarják szabotálni azon kötelezettségeket, amelyeket az állam jogosan ró rájuk, míg a 2. célnyelvi szöveg *people deciding purely on financial grounds* [kizárólag pénzügyi alapokon döntő emberek] (6. mondat) frázisa nem a választói szabotázhoz köthető, hanem a választók tudatos döntéshozatalát jeleníti meg. Láthattuk tehát, hogy a célnyelvi szövegek a választókhoz való viszonyulás tekintetében különféle attitűdöket festenek le, és éppen ezért a célnyelv tekintetében különbségeket hoznak létre a helyi és a kiterjedtebb kontextus vonatkozásában.

Az eddigiekből jól látható, hogy az FDTH-modell első két alkotóelemével, a cselekvés és a kontextus komponenssel végzett elemzés jelentős mennyiségű adatot generál még egy ilyen relatíve rövid szöveg esetén is. Az is nyilvánvaló, hogy a modellel összehasonlíthatóak a forrás- és célnyelvi szövegek egymásnak megfelelő jellemzői.

5. Összefoglalás

A fentiekben lépésről lépésre, részleteiben mutattuk be az FDTH-modell cselekvés és kontextus alkotóeleme alapján végzett diskurzuselemzést és annak lehetséges eredményeit. Kísérletet tettünk arra is, hogy röviden és vázlatosan

összehasonlítsuk a forrás- és célnyelvi szövegek egyes jellemzőit. Ugyanezen újságcikknek és fordításainak a hatalom és az ideológia alkotóelem mentén végzett elemzését és az elemzés eredményeit tanulmányosorozatunk 5. részében ismertetjük.

Irodalom

- Bánhegyi M. 2010. Politikai szövegek és fordítástudomány 1. rész: A kritikai diskurzuselemzés gyökerei, legfontosabb iskolái. *Fordítástudomány* XII. évf. 1. szám. 16–30.
- Bánhegyi M. 2011a. Politikai szövegek és fordítástudomány 2. rész: Szövegnyelvészeti trendek a politikai diskurzuselemzés fordítástudományi megközelítése terén. *Fordítástudomány* XII. évf. 2. szám. 24–43.
- Bánhegyi M. 2011b. Politikai szövegek és fordítástudomány 3. rész: Van Dijk kritikai diskurzuselemzési modellje és a fordításközpontú diskurzus-társadalom hatásmodell. *Fordítástudomány* Vol. XII. évf. 1. szám. 22–39.

Internetes hivatkozások

- Országos Választási Iroda. 2008. Országos népszavazás. <http://www.election.hu/nepszav08/index.html> [utoljára látogatva: 2011. április 25.]

Melléklet

Forrásnyelvi szöveg

Másnap

Farkas Attila 2009. *Magyar Nemzet* Nézőpont rovat (2009. március 11.)

[1] Az eddigi referendumokkal összevetve is kiemelkedő részvétellel lezajlott és az ige- nek elsöprő sikerét hozó szociális népszavazás estéjén Sólyom László köztársasági elnök kijelentette: az eredmény egyértelmű. [2] Majd arra intett, a törvényhozókon és a politikusokon a sor, hogy megtegyék a szükséges lépéseket és levonják a következtetéseket.

[3] Ezt a feladatot kísérelték meg abszolválni tegnap az Országgyűlésben. [4] Az már előzetesen nyilvánvaló volt, hogy mind a vizitdíj, a tandíj és a kórházi napi- díj eltörlését kezdeményező Fidesz és KDNP, mind a megszüntetésük ellen mindent beverve sikertelenül hadakozott kormánypártok törvénymódosítással kívánnak eleget tenni a nép akaratának, méltányolván a napirend előtti felszólalásokban is oly sokszor emlegetett voks populit.

[5] Napirend előtt a fő szöveget Gyurcsány Ferenc igyekezett megadni. [6] És az eredmények nyomán keletkezett első sokkot – amelynek hatására dacos vasárnapi megnyilatkozásaiban a nem szavazókat a szocialisták támogatójaként próbálta meg vizionálni, illetve a 3,3 millió igennel szavazót pénztárcapártiként feltüntetni – kialudva valamelyest engedékenyebb húrokat pengetett. [7] Többszöri megszólalásai elején, nyilván némiképp számot vetve a helyzettel, még azt mondta: tiszteletben tartják az eredményt,

mely szerint úgymond legalább hárommillió ember nem ért egyet „az elmúlt másfél év változásának mélységével, tempójával”. [8] Később azonban előkerült a megszokott vádaskodó hang; az igennel voksoló túlnyomó többség arról nem döntött, hogy ki fizesse a kieső díjakat. [9] Majd megkapták magukét szép sorjában az újságírók, akik nem ezt kérdezték lépten-nyomon, az Alkotmánybíróság – s áttételesen említve annak első elnöke, a jelenlegi államfő –, hogy merészeltek ilyen kérdéseket egy népszavazáson feltehetőnek ítélni. [10] Az Őszödi Böszme és a színlap egyéb kisbetűs szereplői (Kóka, Lendvai, Hiller) azzal érveltek, hogy az önző „háromigenesek” az ingyenesség haszonlesői. [11] Hiába hívta fel a figyelmet Navracsics Tibor, a Fidesz frakcióvezetője, hogy senki nem gondolja az egészségügyről és az oktatásról, hogy azért soha egy árva petátot sem kellett fizetni, az újrhangolt kormánypárti kortesbeszédék előadói arról győzködtek képviselőtársaikat és a tévénezőt: nemhogy kétszer, de egyszer sem fizetünk-fizettünk az orvosnál, az egyetemeken és a főiskolákon. [12] Persze mindeközben az oktatásra, gyógyításra és megelőzésre fordított GDP-arányos állami hozzájárulás mint tényadat gondosan homályban hagyatott.

[13] Ezzel szemben a kissé letargikus kormányfőtől megtudtuk, hogy a népszavazással Magyarország hosszú távon veszített. [14] S nyilván saját tapasztalataiból – a Szalay utcai ingatlan és az őszödi üdülő megszerzéséből – levezetve, hogy nem vezet az erős és modern Magyarországhoz, ha a polgárokat lebeszéljük arról, hogy saját önrésszel vegyenek részt a szolgáltatások igénybevételében. [15] Körülbelül ennyi volt a gyurcsányi önvizsgálat veleje. [16] Az Őszödi Böszme régi-új énjét megcsillantva a Fidesz elnökét ostorozó harmadik felszólalásában újfent kísérletet tett arra, hogy hírhedt hazugságbeszédét átcsomagolja igazságbeszédé.

[17] A kampányfinisben a kecskeméti szocialista törzsközönség előtt szenvedélyesen, ám nem latinovitsi fokon Cipollát alakító Gyurcsány most a „Nincs a teremtésben vesztes, csak én” Bánk báni szólamot igyekezett kiénekelni – meglehetősen enerváltan.

[18] Sokszori megszólalásai tartalma kapcsán pedig inkább egy shakespeare-i parafrázis fogalmazódhatott meg a hallgatóságban: örült beszéd, de nincs benne rendszer.

Kutatási célra készült fordítás (1)

The Next Day

By Attila Farkas

[1] On the evening of the referendum with a record high participation rate compared to other similar occasions so far, and a strong ‘Yes’ victory, Mr. László Sólyom, President of the Republic of Hungary, claimed that the result speaks for itself. [2] Then he declared that now it is legislators’ and politician’s turn to draw the consequences and take the necessary steps.

[3] This task was attempted to be absolved in the House of Parliament yesterday.

[4] It was obvious from the beginning that both Fidesz-KDNP (Hungarian Civic Union – Christian Democratic People’s Party) initiating the abandonment of the visit fee, the daily fee for hospital treatment and the tuition fee and the governing parties vehemently opposing the abandonment want to take legislative steps to submit to the wish of the people in an appreciation of the popular vote frequently mentioned also in pre-agenda speeches.

[5] Mr. Ferenc Gyurcsány’s speeches dominated the pre-agenda session. [6] This time, more relaxed, he sounded more moderate than in his castigating Sunday night reactions when he envisioned all ‘No’ voters as socialist supporters and the 3.3

million ‘Yes’ voters as people reluctant to pay. [7] At the beginning of his manifold statements, surely resulting from his evaluation of the situation, he said that the referendum result will be respected, according to which at least 3 million people disagree with the “speed and depth of the changes of the recent one and a half years.” [8] Later, however, the usual critical tone: the majority voting ‘Yes’ did not decide on who is to pay the fees repealed. [9] Criticism was communicated towards everyone: the journalists who did not keep on asking this question, the Constitutional Court and indirectly its first president, the current President of the Republic of Hungary, how they deemed such questions suitable for a referendum. [10] The “Jackass of Ószöd” and the more insignificant members of the cast (Mr. Kóka, Ms. Lendvai, Mr. Hiller) argued that those selfish ones who voted 3 times ‘Yes’ are the bargain hunters of free deals. [11] Mr. Tibor Navracsics Leader of the parliamentary group of Fidesz called attention in vain to the premise that nobody thinks that nothing ever has had to be paid for health care or education: speeches advocating the standpoint of the government were trying to convince fellow MPs and TV viewers that we have not been paying at the doctor and in higher education twice, not even once while the GDP proportionate state contribution spent on education, healing and prevention was not elaborated on.

[12] At the same time we learnt from the mildly melancholic head of government that Hungary lost with the referendum in the long run. [13] And, obviously judging from his own experience of the privatization of the Szalay utca building and the Ószöd holiday complex, PM Gyurcsány stated that it does not lead to a strong and modern Hungary to talk citizens out of taking part in using services when concurrently paying their own contribution. [14] Approximately this was the essence of PM Gyurcsány’s introspection. [15] The “Jackass of Ószöd”, showing a glimpse of his old-new self, attempted again to convert his widely-known Ószöd speech into a speech of justice in his third speech directing criticism at the President of Fidesz.

[16] At the finish of the campaign, PM Gyurcsány, like a passionate Cipolla though not quite as talented as the great Hungarian actor Latinovits, appeared in front of the socialist supporters of Kecskemét and tried to sing the Bank Ban opera tune “There is no one unluckier on earth than me” in a rather enervated manner. [17] His manifold statements conjure up a Shakespearean line paraphrased in the audience: “This be madness and there is no method in ‘t.’”

Kutatási célra készült fordítás (2)

The Next Day

By Attila Farkas

[1] On the evening of the referendum, characterised by an unprecedented high participation rate compared to other similar occasions so far, and a strong victory of the ‘Yes’ side, Mr. László Sólyom, President of the Republic of Hungary, said the result speaks for itself. [2] Consequently, he urged legislators and politicians to draw the conclusions and take the necessary steps.

[3] The House of Parliament was engaged in doing so yesterday. [4] From the beginning of session, both Fidesz (Hungarian Civic Union) and KDNP (Christian Democratic People’s Party), the parties having initiated the repeal of the visit fee, the daily fee for hospital treatment and the tuition fee, as well as the governing parties, who had been (unsuccessfully) moving heaven and earth to campaign against the repeal, have obviously felt motivated to take the necessary legislative steps to guarantee the

fulfilment of the wish of the people appreciating the ‘popular vote’ frequently referred to in the pre-agenda speeches.

[5] In the pre-agenda session MP Ferenc Gyurcsány acted as the lead piper playing the domineering tune. [6] More in terms with the actual situation, this time, his speech sounded more agreeable than his insolent and impertinent Sunday night reactions, when he fantasized that all ‘No’ voters were socialist supporters while the 3.3 million ‘Yes’ voters were people deciding purely on financial grounds. [7] Most probably as a result of his evaluation of the current situation, at the beginning of his numerous speeches, he announced that the results of the referendum would be respected with at least 3 million people disagreeing with the “speed and depth of the changes in the recent one and a half years.” [8] Yet, later there came the standard accusations: the majority voting ‘Yes’ did not in fact settle who is to compensate for the fees to be repealed. [9] And then the journalists got scolded, who were to ask this question time and time again, to be followed by the Constitutional Court and indirectly its first president, the current President of the Republic of Hungary with the Prime Minister questioning how come they did consider such questions suitable for a referendum. [10] The Dimwit of Ószöd and the less significant members of PM Gyurcsány’s cronies (Mr. Kóka, Ms. Lendvai, Mr. Hiller) claimed that those selfish persons who cast three YES’s in the ballot boxes in fact wish to receive services for free. [11] In vain was Mr. Tibor Navracsics, Leader of the parliamentary group of Fidesz, trying to highlight that nobody thinks no contribution whatsoever has had to be paid for health care or education services. [12] Parliamentary advocates of the re-echoing pro-government propaganda were making all efforts to persuade fellow MPs and the TV viewers that one does not pay at the doctor and at the university once, let alone twice. [13] Naturally, at the same time, data on the GDP proportionate state contribution allocated to education, health care and preventive medicine were deliberately cloaked.

[14] However, the slightly lethargic Prime Minister revealed that in the long term Hungary will sadly miss something as a result of the referendum. [15] And, obviously based on his experience of privatizing the Szalay Street building and the Ószöd holiday resort, PM Gyurcsány assured us that no strong and modern Hungary can be built if citizens are convinced that using services can by no means entail having to pay one’s own contribution. [16] All in all, Gyurcsány’s introspection extended to as little as this. [17] While having the President of Fidesz under fire, the Dimwit of Ószöd made yet another attempt to translate his infamous Ószöd speech of lies into a talk of truthfulness in his third pre-agenda speech revealing his new-old self.

[18] At the close of the campaign, PM Gyurcsány, while passionately acting in the role of Cipolla but not nearly as perfectly as Latinovits in front of socialist supporters in Kecskemét, this time was trying to sing the part in the opera *Bank Ban* “There is no one unluckier on earth than me” in an enervated tone. [19] For the audience, the essence of his numerous long-winded speeches can be summarized in a Shakespearian paraphrase: “This be madness and there is no method in ‘t.”

Német neologizmusok a fordítói gyakorlatban¹

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

Kivonat: A tanulmány egy kutatás eredményeit mutatja be, amelyet három csoporttal végeztem: professzionális, német B-nyelvvvel rendelkező szakfordítók-kal, német B- és angol C-nyelvvvel rendelkező másodéves fordítóhallgatókkal, valamint angol B- és német C-nyelvvvel rendelkező másodéves fordítóhallgatókkal. A nyelvi közvetítők által átültetett szövegrészletek összesen nyolc német neologizmust tartalmaztak. Ezek közül három szélesebb körben elterjedt (*Wutbürger; schottern; fremschämen*), öt pedig okkazonalizmusnak tekinthető (*Angstbürger; sitzfleischintensiv; Dagegenpartei; Begabungstarker/Begabungsschwacher*). A kísérlet eredményeit a relevanciaelmélet (Sperber és Wilson 1995) segítségével értékelem, amelynek alkalmazása a fordítástudomány területén Gutt (2000) nevéhez fűződik. Tanulmányomban amellet érvelek, hogy a neologizmusok relevanciaelméleti kutatása során érdemes megkülönböztetni a fordító és a célközönség szempontját, és hogy utóbbi energiaráfordítása minden esetben az előbbi erőfeszítésének függvénye. A fordító erőfeszítése esetében pedig tovább kell differenciálnunk: meg kell különböztetni a megértéshez (appercepció) és a fordításhoz (produkción) szükséges energiaráfordítást. Emellett további szempontok is szerepet játszhatnak a nyelvi közvetítő erőfeszítése során, így például az időhiány, a fordító minimális erőfeszítésre való törekvése, vagy éppen az, milyen képet szeretne saját magáról közvetíteni.

Kulcsszavak: neologizmusok, okkazonalizmusok, nyelvi változás, relevanciaelmélet, szövegen kívüli tényezők

1. Bevezetés

Newmark megállapítása szerint „talán a neologizmusok jelentik a legnagyobb kihívást a szak- és professzionális fordítók számára” (Newmark 1988: 140)². Jelen tanulmányban a fordítás relevanciaelméleti megközelítésének rövid ismertetését követően egy konkrét, német–magyar nyelvpárra vonatkozó kísérlet segítségével azt vizsgálom, mennyiben adaptálhatók az elmélet főbb kérdései és megállapításai a neologizmusok fordítására.

Ennek során terjedelmi okokból nem térek ki a neologizmus különböző definícióira és eltérő kategorizálására. Azt azonban fontos meghatározni, hogy a vonatkozó szakirodalom áttanulmányozását követően az alábbi feltételeknek

---

¹ Jelen tanulmány a VIII. Fordítástudományi PhD Konferencián (Budapest, 2011. április 7.) elhangzott előadás bővített, írásos változata.

² A szakirodalmi idézeteket a tanulmány szerzője fordította magyarra.

megfelelő német és magyar szavakat tekintem a továbbiakban neologizmusnak: a neologizmus olyan lexikai egység, amely a nyelv fejlődésének egy bizonyos szakaszában felbukkan a nyelvközösségben, elterjed, és a fejlődésnek ebben a szakaszában a nyelvhasználók többsége bizonyos ideig újszerűnek találja (Herberg 2001: 92). Emellett meg kell még említeni, hogy a vizsgálat elsődlegesen a németországi német nyelvre terjedt ki, megkülönböztetve és elhatárolva azt az Ausztriában és Svájcban beszélt némettől.

A fentebb említett kísérletet három különböző csoporttal végeztem 2011 januárjában és februárjában: az első csoportba 6 fő német B-nyelvvvel (első idegen nyelv) rendelkező szakfordító, a másodikba 5 fő másodéves fordítóhallgató tartozott német B- és angol C-nyelvvvel (második idegen nyelv), a harmadik csoportba pedig 6 fő másodéves fordítóhallgató angol B- és német C-nyelvvvel. A diákok az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének MA-képzésében résztvevő hallgatói voltak.

A három csoportot arra kértem, hogy fordítsanak le hat, egyenként néhány soros szövegrészletet. A szövegek mindegyike német nyelvű sajtószöveg volt. Négy a *Der Spiegel*, egy a *Frankfurter Rundschau*, egy pedig a *Rheinische Post* című német lap internetes kiadásából származott, a 2009-es és 2010-es évből. A vizsgálati személyek természetesen a teljes szövegeket megkapták átolvasásra, elemzésre. Feladatuk pedig az volt, hogy egy fiktív magyar sajtótermék számára – széles közönségnek – készítsék el a hat kijelölt szövegrész magyar fordítását.

A szövegrészletek összesen nyolc német neologizmust tartalmaztak, ezek közül három szélesebb körben elterjedt (*Wutbürger*; *schottern*; *fremdschämen*), öt pedig okkazonalizmusnak, vagyis alkalmi neologizmusnak tekinthető (*Angstbürger*; *sitzfleischintensiv*; *Dagegenpartei*; *Begabungstarker* / *Begabungsschwacher*). A szélesebb körben elterjedt neologizmusokkal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy ezek is meglehetősen új szavaknak számítanak a németben, elterjedésük a magyar nyelvben még nem figyelhető meg, vagyis a fordítást, a megfelelő szavakat a fordítóknak kellett, illetve kell majd megalkotniuk.

Ehelyütt kicsit bővebben is ki kell térni az okkazonalizmusokra: többek között Hilke Elsen német nyelvész utal rá, hogy ezek a szavak gyakran csak az adott kontextusban érthetők meg, és lexikai réseket töltenek ki (Elsen 2004: 21). A szakirodalom alapján megállapíthatjuk, hogy számos szerző a neologizmusoktól elkülönítve ejt szót ezekről a kifejezésekről, amelyeket egyébként több helyen *ad hoc*-szóképzéseknek vagy *hapax legomenon*nak is neveznek. Nem tekintik őket igazi neologizmusoknak, általában azért, mert még nem terjedtek el a nyelvhasználók szélesebb körében (Fleischer 2001: 103), illetve nem fordulnak elő kellő gyakorisággal különböző szövegtípusokban, műfajokban (Teubert 1998: 133–134). Ez nagyon érdekes, mondhatni paradox következtetést von maga után, amelyre Hohenhaus és Teubert is utal a művében: mégpedig azt, hogy a neologizmusok az *ad hoc*-szóképzésekhez képest mégsem számítanak annyira újnak, hiszen a nyelvhasználók már ismerik azokat, bizonyos fókig már bevett kifejezésekké váltak (Hohenhaus 1996: 28–29, Teubert 1998: 133–134).

A vizsgálatból több okból sem zártam ki az alkalmi neologizmusokat. Egyrészt minden szó történetének elején egy-egy ember vagy szűkebb csoport ötlete áll, amelyet aztán vagy felkarol a nyelvközösség, vagy sem (Schneider 1976:

33). Másrészt alkalmi neologizmus és neologizmus között sokkal inkább folyamatos átmenetről beszélhetünk, mintsem két, egymástól teljesen elkülönülő kategóriáról (Elsen 2004: 21, Minya 2003: 90).

A legfontosabb érv azonban talán az, hogy a *fordítás* szempontjából vizsgáltam ezeket az új német kifejezéseket. Fordítóként pedig bármelyik kategóriába tartozó kifejezéssel találkozhatunk, hiszen előfordulhat, hogy egy éppen terjedő új szót kell visszaadnunk egy szövegben, de az is elképzelhető, hogy egy újságíró egy-szeri, leleményes alkotásával kell megbirkóznunk. Ezzel összefüggésben érdemes kitérni Newmark azon gondolatára, amely szerint a fordító adott esetben csak egy átmeneti, deszkriptív³ kifejezést terjeszt el a neologizmus fordításával, és a célnyelvi nyelvhasználók később alkotnak majd esetleg egy olyan célnyelvi kifejezést, amely általánosan elfogadottá válik az adott közösségben (Newmark 1988: 145).

2. A fordítás relevanciaelméleti megközelítése

A kísérlet eredményeit a relevanciaelmélet segítségével értékeltem. Mielőtt azonban rátérnék a neologizmusok és a relevanciaelmélet kapcsolatára, röviden szeretném összefoglalni a fordítás relevanciaelméleti megközelítésének lényegét, amely Ernst-August Gutt nevéhez fűződik. Terjedelmi okokból eltekintek a Sperber és Wilson-féle relevanciaelmélet ismertetésétől, ám utalok arra, hogy Gutt az általuk kidolgozott gondolatokat fejlesztette tovább művében a fordítástudomány területén.

Sperber és Wilson szerint akkor releváns egy információ, ha bizonyos módon kapcsolatba lép az ember világról alkotott feltételezéseivel (Wilson és Sperber 1990: 42). Ennek alapján a relevanciaelmélet egyik fontos kifejezése a kognitív környezet, amely a világról alkotott feltételezések, felvetések összességét jelenti. A sikeres kommunikáció lényeges kérdése az, miként választják ki a hallgatók a tényleges, beszélő szándéka szerinti felvetéseket valamennyi lehetséges, a kognitív környezetből kiválasztható felvetésből (Gutt 2000: 27).

A másik fontos kifejezésnek a kontextuális hatás tekinthető, ami a kontextuális feltételezések összességét jelöli. Ez a hatás lehet következtetés, megerősítés és törlés – tehát a hallgató arra számít, hogy a megértésre fordított energia módosítja majd valamilyen formában a kontextuális feltételezéseit, amelyekkel belépett az adott kommunikációs helyzetbe (Gutt 2000: 28–29). Az új információ pedig „relevánsnak tekinthető minden olyan kontextusban, amelyben kontextuális hatása van, és minél nagyobbak a kontextuális hatásai, annál relevánsabb lesz az információ” (Wilson és Sperber 1990: 43).

A relevancia tehát kontextusfüggő, központi gondolata pedig az, hogy az emberi kommunikáció az optimális relevanciára törekszik: arra, hogy a hallgató értelmezési kísérlete megfelelő kontextuális hatást érjen el minimális ráfordítás mellett (Gutt 2000: 31–32). Vermes utal ezzel kapcsolatban arra, hogy a játékelméletben ugyanezt a felfogást minimax-elvként alkalmazzák (Vermes 2005: 66).

³ A deszkriptív ebben az értelemben talán inkább körülírójt jelent, semmint leírójt.

Fontos megjegyezni, hogy a Gutt és Vermes által leírtaknak Levý személyében volt egy előfutára, aki már 1967-ben megállapította: „A fordító a lehetséges megoldások közül azt választja, amelyik maximális hatékonyságot ígér minimális fordítói ráfordítás mellett. Vagyis ösztönösen az úgynevezett minimax-stratégiát választja” (idézi Prunč 2003: 220).

Dolgozatom további része szempontjából lényeges megemlíteni, hogy Gutt szerint a relevancia elve egyformán fontos mind a beszélő, mind pedig a hallgató oldalán, de talán még fontosabb az előbbi esetében, hiszen a beszélő felelőssége, hogy a hallgatónak elsőként az az értelmezés jusson eszébe, amelyet a beszélő is el szeretne érni (Gutt 2000: 34).

Az interlingvális kommunikációs helyzetre rátérve három fontos gondolatot emelnék ki Gutt művéből. Az első arra vonatkozik, hogy a nyelvi különbségek csak *egy* korlátot jelentenek az interlingvális kommunikáció esetében, a másik problémának a kontextuális háttérrel kapcsolatos különbségeket tekinthetjük (Gutt 2000: 238). Úgy is fogalmazhatunk, hogy az interlingvális kommunikációs helyzetben a kontextuális háttérrel érintő különbségek mellett nyelvi különbségekkel is meg kell küzdeniük a feleknek. A „fordításnak oly módon kell hasonlítania az eredetire, hogy egyrészt megfelelő kontextuális hatásokat biztosít, másrészt pedig úgy kell megformálni, hogy a szándékolt interpretáció elérése ne igényeljen a közönségtől indokolatlanul nagy feldolgozási erőfeszítést” (Vermes 2004: 7). Ehhez kapcsolódóan ki kell emelnünk még azt a Gutt-féle gondolatot is, hogy még az intralingvális kommunikáció esetében sem kommunikálhatjuk mindenkinek ugyanúgy a gondolatainkat, interlingvális esetében pedig különösen nem (Gutt 2000: 102).

Végül Gutt szerint nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a fordítás esetében a megnyilatkozás (vagyis a lefordított szöveg) a beszélő (fordító) gondolatának értelmezése, és ez olyan személyhez kötött, aki először más nyelven fejezte ki az adott gondolatot (ő az eredeti szerző). Ezért a hallgató valójában a fordító közlésével találkozik, az eredeti szövegnek az őáltala végrehajtott értelmezését hallgatja, akár tudatában van ennek, akár nincs (Gutt 2000: 215).

3. Neologizmusok fordítása relevanciaelméleti szempontból

A konkrét vizsgálódás előtt mindenképpen le kell szögezni, hogy Gutt fenti megállapításai nem egy-egy kifejezésre, hanem a közlés egészére, vagy legalábbis egy-egy mondat, gondolat értelmezésére vonatkoznak. Csak így van ugyanis értelme következtetésről, megerősítésről és törlésről beszélni. Ennek ellenére nem haszontalan vizsgálni a relevanciaelmélet és a (szószintű) neologizmusok kapcsolatát sem, hiszen az előbbi keretében körbejárt felvetések az utóbbiak esetében is relevánsak, vizsgálhatók. Amit a fordítónak az egész üzenet fordításakor, átadásakor mérlegelnie kell, azt ugyanúgy figyelembe kell vennie az esetlegesen előforduló új szavak, kifejezések visszaadásakor, ahogyan ezt a továbbiakban igyekszem megfelelően kifejteni.

Megállapíthatjuk továbbá, hogy a neologizmusok vizsgálata során nemcsak az elemzett szó fordítását kell figyelembe vennünk, hanem a tágabb kontextust is, hiszen többször előfordul, hogy szó szerinti fordítással van ugyan dolgunk,

ám ahhoz további magyarázatot is fűz a fordító – vagy éppen maga a szerző, erre még részletesen kitérünk – az adott kifejezés előtt vagy után. Ez összecseng azzal a fordításméleti alapvetéssel, hogy nem egyes szavakat, hanem jelentéseket próbálunk átültetni a fordítási folyamat során.

3.1 Szükséges differenciálások

3.1.1 Fordító és célközönség

A fent ismertetett elméleti alapvetésekből kiindulva célszerűnek tartok meghatározni két különböző szempontot, amelyek alapján vizsgáljuk a neologizmusok és a relevanciaelmélet kapcsolatát: egyrészt a fordító, másrészt pedig a célközönség szempontját. A kettőt nem kezelhetjük egységesen, hiszen mindkét fél eltérő kognitív környezettel, vagyis háttérismeretekkel rendelkezik, és mindkét esetben különböző mértékű erőfeszítéssel van dolgunk.

Ezen a ponton megjegyezhetjük, hogy adott esetben felvetődhet egy harmadik aspektus, a forrásnyelvi szöveg szerzőjének szempontja is, ahogyan arra az előző fejezet végén már utaltam. Őt azonban kizárom a további vizsgálódásból. Igaz ugyan, hogy az eredeti szerző is rendelkezik egy bizonyos kognitív kontextussal, és ő is tesz erőfeszítéseket a kommunikációs helyzetben, de ő az úgynevezett elsődleges közönséget veszi figyelembe. Alaphelyzetben abból indulunk ki: a forrásnyelvi szöveg szerzője nem foglalkozik azzal a ténnyel, hogy adott esetben másodlagos közönség számára (is) hoz létre üzenetet – ezt meghagyja a nyelvi közvetítőnek.

3.1.2 Kultúraspecifikus és nem kultúraspecifikus kifejezések

Ezen túlmenően egy második megkülönböztetést is célszerűnek látok, ha nem is feltétlenül a továbbiakban ismertetett kísérletre vonatkozóan, de hosszabb távon: a nem kultúraspecifikus és a kultúraspecifikus neologizmusok fordításának, illetve megértésének szétválasztását. Kultúraspecifikusságon Vermes nyomán azt értjük, „hogy egy feltevés, amely eleme az egyik közösség kölcsönös kognitív környezetének, nem eleme egy másik közösség kölcsönös kognitív környezetének” (Vermes 2004: 8).

A kultúraspecifikus kifejezések – más szóval kulturálisan kötött kifejezések vagy reáliák – és azok kategorizálásának részletesebb ismertetése nem célja jelen tanulmánynak. Erről Vermes (2004) fenti tanulmányán kívül bővebben olvashatunk például Valló (2000) és Heltai (2007) munkájában.

Az első csoport, vagyis a nem kultúraspecifikus kifejezések esetében két alcsoportot kell megkülönböztetnünk: egyrészt a német nyelvben nagy számban megtalálható angol jövevényszavakat, amelyek magyar fordítása gyakran megegyezik a németbe átvett angol kifejezéssel. A kísérletben ebbe a csoportba sorolható kifejezés nem volt, de ettől függetlenül példaként említhetnénk a következőket: *Blog* – *blog*; *Blogosphäre* – *blogoszféra*; *twittern* – *twitterezni*; *Webinar* – *webinárium*.

A második alcsoport pedig olyan, szóalkotás vagy szóteremtés útján létrejött új német szavakat (Elsen 2004: 23) foglal magában, amelyek nem kifejezetten a német kultúrkörhöz kapcsolódnak. A kísérlet neologizmusai közül ide so-

rolható a *fremdschämen*, a *sitzfleischintensiv*, a *Dagegenpartei* és a *Begabungstarker / Begabungsschwacher* kifejezés is.

Ezzel szemben a kultúraspecifikus kifejezések közé sorolható a *Wutbürger*, az *Angstbürger* és a *schottern* szó, ám ezek közül az első kettő esetében meg kell jegyeznünk, hogy ezek – amint arra a 3.3-as fejezetben még részletesen ki fogok térni – kezdenek elszakadni a konkrét szituációtól, és emiatt adott esetben az is elképzelhető, hogy a jövőben már nem számítanak majd kultúraspecifikusnak.

A fentiekkel kapcsolatban ezen a ponton annyit jegyeznünk még meg, hogy a fenti, kultúraspecifikus és nem kultúraspecifikus kifejezés közötti megkülönböztetést célszerűnek látszik végrehajtanunk a fordító és a célközönség oldalán egyaránt, ahogyan arra még ki fogunk térni a későbbiekben.

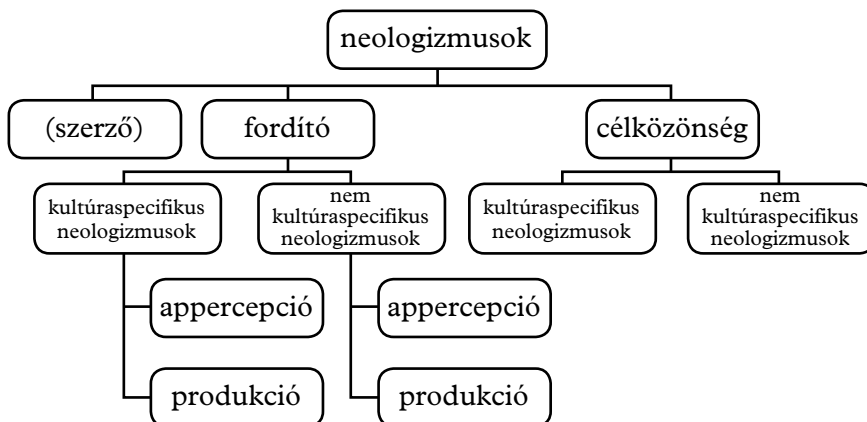
3.1.3 Appercepció és produkció

Végezetül véleményem szerint a fordító tevékenysége kapcsán további differenciálásra is szükség van. A célközönség esetében csakis az appercepció van jelen. A fogalmon a továbbiakban a puszta észlelésen (percepción) túlmutató megértést és az ehhez szükséges energiaráfordítást értjük. A nyelvi közvetítő szempontjából azonban érdemes megkülönböztetni ettől az adott neologizmus megértéséhez és lefordításához, vagyis az appercepcióhoz és a produkcióhoz szükséges erőfeszítést. A kettő között nyilvánvalóan nagy különbségek lehetnek, ahogyan az a nem kifejezetten a neologizmusokkal kapcsolatos fordítási feladatok során is egyértelműen megállapítható. Az ugyanis, hogy a fordító megért egy bizonyos kifejezést vagy közlést, még nem jelenti azt, hogy le is tudja azt (megfelelő módon) fordítani. Ezen túlmenően azt sem feltételezhetjük, hogy a két külön művelethez azonos mértékű erőfeszítésre van szüksége.

A fenti alfejezetekben leírtakat az alábbi sematikus ábra formájában foglalhatjuk össze:

1. ábra

A neologizmusok differenciálása a fordító és a célközönség szempontjából

3.2 A célközönség szempontja

A fenti sorrendtől eltérve elsőként a célközönség szempontját szeretném vizsgálni, ennek pedig fontos oka van: a célközönség erőfeszítése, amely arra irányul, hogy megértse a lefordított neologizmust, véleményem szerint ugyanis a fordító erőfeszítésének függvénye. Ez utóbbit a következő alfejezetben fogom tárgyalni.

Ha a fordító a munkáját megelőzően megfelelő módon felmérte a célközönséget, vagyis a megbízó információi alapján és a rendelkezésére álló szöveg elemzésének segítségével többé-kevésbé meghatározta a várható hallgatók, illetve olvasók körét, akkor utóbbiaknak nagy valószínűséggel nem okoz majd problémát a szöveg – és az ebben található neologizmusok – megértése. Az ezt elősegítő fordítói magatartásról Nordnál olvashatunk a fordításreleváns szövegelemzés elnevezésű elméletében (Nord 1997: 45–46). A fordítói elemző olvasásról pedig Dudits ír bővebben, aki megállapítja: „a fordítási folyamat során az elemző olvasás az átlagosnál mélyebb értelmezéssel párosul, mivel szövegalkotási (kódolási) szándékkal történik” (Dudits 2005: 70).

Ezen a ponton természetesen ki kell térnünk arra a problémára, illetve felvetésre is, hogy a célközönség nehezen tekinthető homogén csoportnak. Ilyen esetben azonban a szakirodalomhoz hasonlóan az egyszerűség kedvéért mi sem tehetünk mást: abból kell kiindulnunk, hogy a célközönséghez tartozó személyek nagyrészt hasonló ismeretanyaggal rendelkeznek a világról és konkrétan az adott témáról, illetve – kultúraspecifikus neologizmusok esetében – az adott kultúráról, annak különböző aspektusairól. Ezt erősíti meg Sperber és Wilson is, amikor arról ír, hogy mindenkinek más a kognitív környezete, így a kommunikált üzeneteket mindig egy kicsit másképpen értelmezzük. Az azonos kultúrához és azonos társadalmi csoporthoz tartozók kognitív környezete azonban közel áll egymáshoz, így az üzenetek értelmezése során kapott mentális reprezentáció általában megfelelően hasonló lesz ahhoz, hogy az emberek többnyire megértsék egymást (Sperber és Wilson 1995: 40–41).

A célközönség esetében – az előző fejezetben ábrázolt modell értelmében – különbséget kell tennünk a kultúraspecifikus és a nem kultúraspecifikus neologizmusok appercepciója között, ám ennek sikere, illetve az ehhez szükséges erőfeszítés mértéke véleményem szerint minden esetben a fordító tevékenységének eredménye. Ebből következik, hogy szintén a fordító határozza meg azt, milyen erőfeszítésre képes, illetve hajlandó az olvasó, és végső soron meg fogja-e érni az olvasónak a ráfordított energia, amit a relevanciaelmélet szerint ugyancsak vizsgálnunk kell.

Ide tartozik az elmélet értelmében természetesen az a kérdés is, hogy a kapott információ arányban áll-e a ráfordított energiával, ám ez esetben megint a forrásnyelvi szöveg szerzője lép be a képbe. A fordító ebben a szituációban ugyanis csak az információ közvetítőjeként van jelen, így ezt a szempontot is kizárnám a vizsgálatból.

3.3 A fordító szempontja

A fordító aspektusa tehát nemcsak amiatt tekinthető kulcsfontosságúnak, mivel ő is a felvázolt modell egyik szereplője, hanem azért is, mert az ő munkájától függ, hogy a célközönségnek mekkora energiát kell fordítania az adott neologizmus, illetve a neologizmusokat tartalmazó szövegrész, vagy a teljes szöveg megértésére, és hogy megéri-e ez a ráfordítás a célközönség számára.

Ha a kultúraspecifikus és nem kultúraspecifikus neologizmusok kérdését vizsgáljuk, úgy rögtön be kell vonnunk az apperpció és a produkció közötti megkülönböztetést is. Nem jelenthető ki kategorikusan: a kultúraspecifikus neologizmusok csoportjánál lesz nagyobb a fordító erőfeszítése (mind az apperpció, mind pedig a produkció tekintetében), annak ellenére, hogy ebben az esetben figyelembe kell vennie a kulturális sajátosságokat és különbségeket is, meg kell értenie és vissza kell adnia ezeket. A megértés esetében ugyanis sokkal inkább a fordító kognitív környezetétől függ, melyik kifejezés fordítása okoz neki nagyobb erőfeszítést.

Lássunk ezzel kapcsolatban egy-egy konkrét példát: ha egy politika és az aktuális események iránt érdeklődő fordítóról van szó, akkor minden biztonnal ismerős lesz számára a korábban említett *Wutbürger* kultúraspecifikus neologizmus, amelyet a 2010-es év szavának (*Wort des Jahres*) választottak Németországban. A kifejezés arra utal, hogy az emberek megelégedik a politikai döntéseket, azt, hogy nincs lehetőségük részt venni azok meghozatalában, és emiatt az utcára vonulnak, tüntetnek. Az utóbbi időben több ilyen esemény is történt Németországban, mindenekelőtt a stuttgarti főpályaudvar átépítésével kapcsolatban kialakult ellenállás (*Stuttgart 21*).⁴ Bár a kifejezés köthető ehhez a konkrét szituációhoz, úgy tűnik, kezd ettől elszakadni, és önálló életre kel (Kalberer 2010). Ezt jól példázza szélesebb kontextusban történő használata mellett önmagában az a tény is, hogy megválasztották a 2010-es év szavának Németországban.

Ha azonban ugyanez a fordító nem érdeklődik például a technika iránt, és a német diáknyelvet, illetve szlenget sem ismeri, akkor az első pillanatban nem fog tudni mit kezdeni két másik új kifejezéssel, amelyek nem szerepeltek ugyan a kutatásban, de jól példázzák a jelenséget: *simsen* ‘SMS-ezni’ és *Datenzapfen* ‘pendrive’, szó szerint ‘adatkúp’. Annak ellenére sem fog tudni mit kezdeni ezekkel, hogy ebben az esetben nem kultúraspecifikus neologizmusokról beszélünk!⁵

A produkció esetében viszont – úgy vélem – a célközönségtől függ, hogy a kultúraspecifikus vagy a nem kultúraspecifikus neologizmusok esetében lesz-e nagyobb a fordító erőfeszítése. A fordítás során keletkező energiaráfordítást

⁴ A *Stuttgart 21* kifejezés egyébként második lett a 2010-es *Wort des Jahres*-választáson.

⁵ Hozzá kell tenni, hogy ennek eldöntése nem annyira egyértelmű: Heltai hívja fel a figyelmet arra a kérdésre, hogy „reáliának tekintsük-e a műszaki és technikai haladással kapcsolatos új szavakat” (Heltai 2007: 652).

többek között az fogja meghatározni, kinek fordítják az adott szöveget, és milyen céllal.

Ezzel kapcsolatban – továbbra is a fordító aspektusát vizsgálva – szintén fontos tényező a relevanciaelmélet szerint a következő: az adott fordítási szituációban megéri-e az az erőfeszítés, hogy a nyelvi közvetítő visszaadja az eredeti információt. Ebben az esetben fontos leszögezni azt a fordítástudományi alapvetést, amelyet többek között Holz-Mänttari is megfogalmaz transzlatorikus cselekvés (*translatorisches Handeln*) elnevezésű elméletében: a fordító sohasem saját kommunikációs igénye, szükséglete alapján kommunikál, hanem mások kommunikációs igényét elégíti ki (idézi Schäffner 2009: 118–119). Vagyis akkor is kommunikálnia kell, akkor is le kell fordítania az elvállalt anyagot, ha nincs azzal kapcsolatban kommunikációs igénye, vagy adott esetben nem ért egyet a leírtakkal. És mivel idegen igényre alkot szöveget, vagyis megrendelést teljesít, a költség és haszon kérdésével kapcsolatban általában – a relevancia elvének megfelelően, a fordítás konkrét körülményeinek függvényében – minden esetben a célnyelvi közönséget és annak érdekeit tartja szem előtt, vagyis testre szabja a fordítást.

Abban természetesen nagy különbségek lehetnek, mekkora erőfeszítést tesz a fordító a neologizmus visszaadása érdekében. A legegyszerűbbnek kétségkívül az tűnik, ha szó szerinti fordítást készít, és gyakorlatilag nem gondolkozik el azon, miként lehetne visszaadni másként az adott kifejezést. Már amennyiben nyelvtanilag lehetséges egyáltalán a szó szerinti visszaadás, hiszen a nyelvek szerkezetében lehetnek eltérések, amelyeket észben kell tartanunk. Az ilyen fordítói magatartásnak természetesen több oka lehet. Anélkül, hogy ezekre részletesen kitérnénk, megállapíthatjuk, hogy a jelenség mindenféleképpen kihat a fordító stratégiájára és az eredményre.

Ezt a szó szerinti fordítást Heltai találó megfogalmazásával akár „minimális fordítás”-nak is nevezhetjük: gyakorlati tényezők figyelembevételével olyan minimális szintű fordítás, amely még éppen elfogadható, használható (Heltai 1999: 24). Gyakorlatilag szó szerinti fordításról van szó, „amely csak akkor szakad el az eredetitől, ha a szó szerinti megfeleltetés nem lehetséges” (Heltai 1999: 25).

4. A kísérlet eredményei

4.1 A három, szélesebb körben elterjedt neologizmus fordítása

Az iménti jelenségre, vagyis a fordító minimális erőfeszítésére a vizsgált német neologizmusok közül leginkább a korábban már említett *Wutbürger* kifejezés esetében találunk példát. A szó szerinti fordítás, a *dühpolgár* megoldás mellett két fordítóhallgató döntött, egy német B-nyelvvvel és egy német C-nyelvvvel rendelkező diák, és egy további C-s választotta a *düh polgárai* fordítást. A profi fordítók ezzel szemben egy kivétellel a *dühös* melléknevet használták, a kivétel pedig a *feldühödő polgár* fordítást. A *dühös* melléknév használata mellett a diákok közül csak egy B-s és egy C-s hallgató döntött. Nagyon érdekes, hogy

az interneten megtalálható, az év német szaváról szóló sajtóközleményekben használt *haragpolgár* szó szerinti fordítás (Nyelv és Tudomány 2010) nem került elő senkinél. A B-s fordítók körében akadt még egy érdekes megoldás: a *lázadó* főnév használata, amely esetében a fordítóhallgató megpróbálta értelmezni a neologizmus mögött megbújó tartalmat, és kifejezni azt egy már létező magyar szóval.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a profi fordítók közül senki nem kísérelt meg új magyar kifejezést alkotni, mint ahogyan azt a fordítóhallgatók tették, hiszen ez azt is jelentette volna, hogy ragaszkodniuk kell a szó szerinti fordításhoz. Ehelyett a magyarban bevett jelzős szerkezethez folyamodtak. Erre egyébként elméletileg a németben ugyanígy lenne lehetőség a *wütender Bürger* szókapcsolattal.

A második neologizmus, a *schottern* ige hatodik helyezett lett az év szava listán 2010-ben Németországban, ráadásul tematikai szempontból köthető a *Wutbürger* szóhoz. A kifejezés a *Schotter* kavics, murva' főnévből jött létre szóalkotás útján, és arra utal, hogy az atomenergia ellen tiltakozók eltávolítják, kiássák a vasúti ágyazathoz használt kavicsot, hogy ne tudjanak biztonságosan továbbhaladni az atomhulladékot szállító vonatok Németország területén. A rövid szövegrészlet különlegessége volt, hogy szerepelt benne egyrészt ez a német neologizmus, másrészt a következő mondatban megmagyarázta a szerző magát a jelenséget, vagyis körülírta németül az új kifejezést. Ez is jó példa arra, hogy egy-egy szószintű neologizmus vizsgálatánál a tágabb környezetet is figyelembe kell vennünk.

A fordításokkal kapcsolatban nagyon érdekes tendencia figyelhető meg: mivel a következő mondatban az újságíró amúgy is kifejti, miről van szó, a neologizmus a szöveg egésze szempontjából adott esetben teljes mértékben elhagyható, és ezt a profi fordítók közül ketten így is gondolták: *aktív tiltakozásra szólítják fel*, illetve *tiltakozásra szólított fel* hangzik ez a két megoldás. A fordítóhallgatók közül egyedül a C-csoportban volt egy diák, aki ezt írta: *felszólítja az embereket arra, hogy tiltakozásképpen állják útját a szállítmánynak*, vagyis ehelyütt általánosított, egy absztrakciós szinttel feljebb lépett.

A többi fordító mind a *murva*, *sóder* vagy *kő* kifejezés segítségével próbálta meg visszaadni a német neologizmust, és ennek során olyan megoldások születtek, mint például a *sóderezés*, a *murva-gyűjtési akciót szervez*, a *kőszedés*, a *kavicsozás* vagy a *lapátolás*. Ezzel összefüggésben érdemes megjegyezni a *sóder* kifejezéssel kapcsolatos áthallást is: a *sóderol* vagy *nyomja / hinti / löki a sódert* kifejezés a magyarban ugyanis már foglalt egy másik jelenségre. Tóth már 1990-ben szerepeltette *A sárbogárdi diáknyelv szótárában*, jelentése 'beszél', 'magyaráz valamit' (Tóth 1990).

Két B-s és két C-s diák – egymástól függetlenül – különös fordítás mellett döntött: *kövezésre szólít fel / hív fel / adott ki felhívást*. Ez még akkor is furcsán hat, ha kivétel nélkül idézőjelbe tették a megfogalmazást. Teljesen más asszociációs láncot indít el a magyar olvasóban, aki csak az ezt követő mondat segítségével értheti meg némiképpen, mi is a helyzet, így talán kijelenthetjük: a fordítás az első olvasás alkalmával nagyobb erőfeszítést kíván a célnyelvi olvasótól. Visszautalnék ezzel kapcsolatban a korábban említett appercepció és produkció

közötti megkülönböztetésre is: véleményem szerint itt az érintett fordítók bizonyára megértették a forrásnyelvi szöveget, de nem sikerült megfelelő – vagyis az olvasó részéről alacsony energiáfordítást igénylő – módon visszaadniuk azt. A fenti magyar fordítások közül tehát valójában egyetlen megoldás sem nevezhető neologizmusnak: mindegyik esetben már létező kifejezés használatáról vagy körülírásról van szó.

A harmadik új kifejezés, a *fremdschämen* esetében adott esetben még azon is el lehetne vitatkozni, valójában neologizmusról van-e szó. A kifejezés ugyanis már 2009-ben felvételt nyert a *Duden* egynyelvű szótárába, és így – a lexikalizálás következtében – már nem is számíthat annyira újszerűnek. Ráadásul a fordítása első pillantásra nem is tűnik túlzottan nehéznek, hiszen mondhatjuk azt: *mások helyett szégyelli magát*. Erre egyébként – ahogyan arra a *Wutbürger – wütender Bürger* esetében is utaltam – a németben is van lehetőség: korábban a *sich für jemand anderen schämen* kifejezést használták erre a jelenségre.

Ennek ellenére a szót tartalmazó szövegrészlet megértése és lefordítása a jelek szerint gondot okozott, legalábbis néhány hallgatónak. Míg a profik közül mindenki a *mások miatt kell szégyenkeznie* megoldást választotta minimális módosításokkal, addig az öt B-s diák közül ketten (*nézni sem bírja majd; gyakran fogja magát szégyenében idegennek tettetni*), a hat C-s közül pedig egy (*gyakran fog zavarba jönni*) értette és fordította félre az adott kifejezést. Ketten viszont, egy B-s és egy C-s hallgató a *szégyenkezés* helyett más – szintén megfelelő – kifejezést választottak: *legszívesebben ő süllyedne el* és *pironkodhat a politikusok helyett is*.

4.2 További szempontok a neologizmusok fordítása során

A fent említetteken kívül, illetve ezek mellett azonban további szempontok is szerepet játszhatnak⁶, amelyek némileg árnyalják a fent felvázolt képet. Elsőként kell említeni a fordítás elvégzéséhez rendelkezésre álló időt, illetve annak hiányát (*time pressure*), ami jelentősen befolyásolhatja az adott fordító stratégiáját és az eredményt. A jelenséget például Bayer-Hohenwarter *a* meghatározó szituációs tényezőnek nevezi a fordítói munka során (Bayer-Hohenwarter 2009: 193). Heltai pedig úgy fogalmaz, hogy a hatékonyabb fordítói munka érdekében a rutinszerű nyelvhasználat kerül előtérbe a kreativitással szemben (Heltai 2002).

Ez a tényező mindenekelőtt a szakfordítás során tűnik mérvadónak. Ebben az esetben ugyanis – a felgyorsult világ és a technika rohamos fejlődése következtében – egyre gyakrabban egy-két órán belül van szükség egy adott szöveg fordítására, így a fordító lehetőségei igencsak korlátozottak. Ilyen helyzetben nem igaz az, amit Szabari egyébként helyesen állapít meg a fordítási szituációval kapcsolatban (a tolmácsolási helyzet ellentétéként): hogy a fordítónak annyi

⁶ Külön köszönettel tartozom ezzel kapcsolatban Dr. Heltai Pálnak, aki ráirányította a figyelmemet az ehelyütt részletesen tárgyalt tényezőkre.

lehetősége van megtalálni a helyes, illetve a legjobb megoldást, amennyit össze tud gyűjteni magának (Szabari 2002: 77). Egész egyszerűen nincs ideje többször elolvasni a szöveget, folyamatosan javítani, finomítani, átírni és ellenőrizni azt; nem használhat tetszőleges számú szótárt, lexikont.

Sokkal inkább az a jellemző az ilyen extrém, de a globalizáció következtében egyre gyakrabban előforduló esetekben, hogy a fordítónak nagyon rövid időn belül kell megértenie egy-egy kifejezést, mondatot, szövegrészt vagy szöveget – adott esetben természetesen különböző segédeszközök segítségével. Mérlegelnie kell a korábban már felvázolt tényezőket (kinek szól a szöveg, mi a célja, mennyire fontos a szöveg egészének szempontjából az adott neologizmus stb.), és ezt követően kell döntenie a kifejezés konkrét fordításáról. Ez nyilvánvalóan jelentős mértékben kihat az adott neologizmus fordítására, ám a jelenség pontosabb feltárása további kutatásokat igényel.

Az elvégzett kísérlet kapcsán egyébként szinte korlátlan idő állt a fordítók rendelkezésére, hiszen a fordítóhallgatóknak egy hét, a profi fordítóknak pedig több hét alatt kellett lefordítaniuk az összesen mintegy féldolnai szöveget. Azt azonban nem tudhatjuk, valójában ki mennyi időt szánt a fordítás elkészítésére, mennyivel a határidő előtt látott neki a munkának.

A szakfordításban és a műfordításban egyaránt fontos szerepet játszhat az a szempont, hogy a fordítónak az adott kultúraspecifikus neologizmus fordításával szándékában áll-e új kulturális ismereteket közvetíteni, vagy pusztán csak az adott közlés lényegét akarja-e átadni. Ezzel kapcsolatban visszautalunk arra a korábbi megállapításra, amely szerint a fordítás során felmerülő energiaráfordítást az fogja meghatározni, kinek fordítja a nyelvi közvetítő az adott szöveget, és milyen céllal. A *Wutbürger* kifejezés kapcsán például elképzelhető olyan fordítás, amely részletesen felvázolja a 3.3-as fejezetben ismertetett hátteret a befogadó számára. Nemcsak lábjegyzetben vagy éppen fordítói kommentár formájában, de akár még a folyószövegben is.

További – ezzel némileg összefüggő – tényezőként nem hagyhatjuk figyelmen kívül a megrendelő által megszabott, a célnyelvi szövegre vonatkozó terjedelmi korlátokat sem, amelyek adott esetben jelentős mértékben megköthetik a fordító kezét. Különösen igaz ez a nyomtatott sajtóra és a sajtófordítás műfajára, amely viszont a neologizmusok egyik fő előfordulási területe (Wilss 1986: 198).

Végül releváns – szövegen kívüli – tényező lehet az is, milyen képet szeretne a fordító közvetíteni saját magáról. Ez ugyan ellentétes azzal az alapvetéssel, amely szerint a fordító – a tolmácshoz hasonlóan – a háttérben húzódik meg, az eredeti szerző által írtakat és az eredeti szerző által használt stílust követve alkotja meg a célnyelvi szöveget, ám úgy vélem, ebben az esetben igenis reális szempontról van szó. Olyasmire kell itt gondolni, hogy a fordító szeretné megmutatni a célnyelvi olvasóknak: ismeri az adott nyelvben használatos neologizmusokat, divatos kifejezéseket, sőt, át is tudja azokat ültetni a célnyelvre. Szeretné láttatni, hogy ő is tud kreatív lenni, nem csak az eredeti szöveg szerzője, sőt, akár még jobb – vagyis például humorosabb, figyelemfelkeltőbb, gördülékenyebb stb. – szöveget is képes alkotni nála (nem feltétlenül neologizmusok segítségével).

Ha ezt tágabb körben akarjuk látni, illetve vizsgálni, Niska nyomán azt is felvethetnénk, mennyiben befolyásolja a fordítót a neologizmusok átültetésénél saját személyisége, saját képességei (Niska 1998). Nyilvánvaló, hogy vannak konzervatívabb fordítók, akik bátran alkotnak új terminusokat, és olyanok is, akik ódzkodnak ettől, bármilyen oknál fogva. Talán úgy érzik, nincs erre joguk, talán kevéssé kreatív személyiségek, vagy éppen attól tartanak, nem fogják kellőképpen megérteni őket a célnyelvi olvasók.

4.3 Az öt alkalmi neologizmus fordítása

Ez utóbbi jelenségre – a korábban említett *kövezésre szólít fel* megoldás mellett – talán a legjobb példát a *sitzfleischintensive Debatten* alkalmi neologizmus szolgáltatta, amelyet végképp nem lehetett szó szerinti fordítással visszaadni. A *Sitzfleisch* feneket jelent, vagyis a feneket intenzíven igénybe vevő (értsd: hosszan elnyúló) vitákról van szó ebben az esetben. Érdekességképpen jegyezzük meg ezen a ponton, hogy a *sitzfleisch* [sic!] kifejezés a magyarban is ismert: az *Idegen szavak és kifejezések szótára* ‘türelem’, ‘kitartás’ jelentéssel szerepelteti azt (Bakos 2006: 596).

A fordítók számos kreatív megoldást írtak: *ülep* / *feneket próbáló* / *üleppróbáló viták*; *tettük próbára ülőgumóinkat*; *a hátsó fertályt igencsak próbára tevő vitasorozat* stb. Az *üleppróbáló* / *fenékpróbáló viták* megoldástól eltekintve azonban ebben az esetben is elmondhatjuk, hogy mind a profi fordítók, mind pedig a hallgatók a körülírás módszerét alkalmazták az új kifejezések alkotása helyett. Ezzel kapcsolatban visszautalunk az első fejezet végén ismertetett Newmark-féle gondolatra az általa deskriptív kifejezéseknek nevezett fordítási megoldásokkal kapcsolatban.

Így volt ez egyébként a többi vizsgált okkazonalizmus esetében is. A fent említetteken kívül csupán két esetben talákoztam szóalkotással vagy szóteremtéssel a magyar fordításokban. Mindkét megoldás egy és ugyanazon német B-s fordítótól származik. Az *Angstbürger* kifejezésre – amely a korábban tárgyalt *Wutbürger* szóval összefüggő, ám széles körben még nem elterjedt neologizmus – azt a frappáns fordítást használta, hogy *parapolgár*. A profi fordítók közül itt egy kivétellel mindenki a *félelem* szóval operált, és ennek során olyan megoldások születtek, mint a *félelemben élő polgár*; *félelem által vezérelt ember* és *félelemmel teli polgár*. Az egyetlen kivétel az *aggódó polgár* fordítás mellett döntött. A B-s és C-s fordítóhallgatóknál hasonló megoldások születtek, a *parapolgár* mellett az egyetlen kivétel egy B-s hallgató, aki a *meghúzódo polgár* mellett döntött.

A fentiek alapján még egy érdekes megállapítást tehetünk: míg a *Wutbürger* esetében két fordítóhallgató is a *dühpolgár* fordítás mellett döntött, és az említett sajtóközlemények is zömében a *haragpolgár* magyar neologizmust használták erre a német kifejezésre, addig az *Angstbürger* okkazonalizmus esetében egyetlen fordító vagy hallgató sem választotta a *félelempolgár* megoldást, csupán egy hallgató írta a *félelem polgárai* megfelelőt.

A másik szóteremtés, amely tehát ugyanazon hallgató nevéhez fűződik a *dafkepárt* megoldás volt a *Dagegenpartei* alkalmi neologizmusra. A rövid szövegrészlet érdekessége, hogy a szerző ugyan két konkrét német pártot is meg-

nevez (Zöldek és Baloldali Párt), ám az említett okkazonalizmus itt a *projektet ellenző párt*ként értendő és fordítandó, ellentétben az *ellenzéki párt* megoldással, amely itt nem tekinthető megfelelőnek.

A profik közül egyetlen fordító választotta ezt a nem megfelelő megoldást, a többiek a *protest-párt*; a *projekt ellenzője* / *projektet ellenző párt* és a *mindenki mással szembeni ellenpárt* fordítás mellett döntöttek. A B-s fordítóhallgatóknál a *dafkepárt* mellett egy diák a *projektet ellenző párt* megoldást választotta, hárman pedig az *ellenpártot*. A C-s hallgatók esetében pedig a hat diák közül hárman a helyénvaló *ellenpárt*, hárman viszont az itt helytelen *ellenzéki párt* megoldás, vagy ennek valamilyen változata mellett döntöttek.

Az utolsó okkazonalizmusok, a *Begabungstarker* / *Begabungsschwacher* esetében megállapíthatjuk, hogy mindenki a körülírás módszeréhez folyamodott, ráadásul három kivételtől eltekintve mindegyik fordító, illetve hallgató a *tehetség*, *képesség* és *adottság* kifejezés valamely változatát használta. A profik között egy-egy fordító döntött a *képesség* és az *adottság* mellett, a többiek a *tehetség* szóval fordították a kifejezést. A B-sek körében egy diák választotta a *képességet*, egy pedig a jelek szerint nem tudott dönteni, hiszen ezt írta: *tehetségeseket* / *jobb adottságúakat és a tehetségteleneket* / *kevésbé jó adottságúakat*. A három kivétel viszont egyaránt a C-s csoportban található: ketten az *erősség* és *gyengeség* kifejezéssel fordították a neologizmust, egy hallgató pedig a *tanulók alkalmasságáról* beszél.

5. Összefoglalás és további kutatások

Dolgozatomban kísérletet tettem két olyan téma összekapcsolására, amely első látásra nem áll szoros összefüggésben egymással. Miután szóltam a fordítás relevanciaelméleti megközelítésének néhány szempontjáról, felállítottam egy vizsgálati modellt. Ennek alapján véleményem szerint a neologizmusok relevanciaelméleti háttérrel történő kutatása során érdemes megkülönböztetni a fordító és a célközönség szempontját. Tudatában kell lennünk annak, hogy az utóbbi energiaráfordítása minden esetben az előbbi erőfeszítésének függvénye.

Különbséget érdemes tenni továbbá mindkét szereplő esetében kultúraspecifikus és nem kultúraspecifikus neologizmusok között, és a fordító-nál az appercepció és a produkció között. Ahogyan arra rámutattunk, az appercepció esetében nem jelenthető ki kategorikusan, hogy a kultúraspecifikus neologizmusok megértése nehezebb. A megértésre fordított energia mértéke nagyban függ a fordító kognitív környezetétől. A produkciónál pedig megállapítottuk: a célközönségtől függ, hogy a kultúraspecifikus vagy a nem kultúraspecifikus neologizmus átültetése jelent-e nagyobb erőfeszítést a fordító számára.

Az elvégzett kutatás kapcsán elmondhatjuk, hogy a fordítók és fordítóhallgatók csak ritkán fordították neologizmussal a német neologizmusokat, de erre is akadt példa. Ez a megállapítás egyébként azért is mondható érdekesnek, mert a műfordítás mellett éppen az újságírásban, a publicisztikában lenne lehetőség a nyelvújításra. Ahogyan Minya megállapítja: az általa stilisztikai neologiz-

musoknak nevezett okkazonalizmusok „[l]egjelentősebb előfordulási területe a publicisztika, így ezeket nevezzük sajtónyelvi hapaxoknak” (Minya 2003: 16–17).

Másrészt azonban világosan kell látnunk, hogy a korábban említett időtényező erőteljesen hat a fordítói gyakorlatra. A nyelvi közvetítő valószínűleg időhiány miatt támaszkodik előregyártott elemekre, panelekre, és adott esetben a neologizmusok helyett is ilyeneket használ (Heltai 2002).

Az is elképzelhető természetesen, hogy pusztán a korábban említett minimális erőfeszítésre irányuló elgondolásból teszi ezt. Mint tudjuk, a fordítás minden esetben választás eredménye: a fordítónak választania kell a fejében vagy meglévő segédanyagokban rendelkezésre álló, vagy a felkutatható kifejezések közül. Az összes lehetőség természetesen sohasem térképezhető fel, hiszen egyrészt véges a fordító rendelkezésre álló szótárak, lexikonok, bevonható szakemberek és egyéb segédanyagok köre, másrészt ezzel kapcsolatban megint utalunk kell az adott megbízásra vonatkozó időkorlátra. A rendelkezésre álló segítség azonban mindenképpen bővíthető.

Mivel a profi fordítónak alaphelyzetben feltételezhetően nagyobb szakmai és jobb nyelvtudása van, és talán még több segédanyag is áll rendelkezésre minimális ráfordítással, ezért elképzelhető, hogy nem keresi, vagy legalábbis nem keresi *tovább* a megfelelő kifejezést, ha az nem jut eszébe. Adott esetben megelégszik a rögtön eszébe jutó, illetve a fellelhető kifejezésekkel. Ez a fenti gondolat természetesen további kutatásokat igényel, ahogyan a fordítók egyéni kreativitásának szerepe és az a kérdés is, mennyiben tekinthető általános fordítói stratégiának a neologizmusok nem neologizmusokkal történő átültetése.

Irodalom

- Bakos F. (ed.) 2006. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bayer-Hohenwarter, G. 2009. Methodological Reflections on the Experimental Design of Time-pressure Studies. *Across Languages and Cultures* Vol. 10. No. 2. 193–206.
- Dudits A. 2005. Korlátozott betűhiba-észlelési képesség és a fordítói korrektúraolvasás szerepe a fordításban. *Fordítástudomány* VII. évf. 2. szám. 67–79.
- Elsen, H. 2004. *Neologismen. Formen und Funktionen neuer Wörter in verschiedenen Varietäten des Deutschen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Fleischer, W., Helbig, G., Lerchner, G. (eds.) 2001. *Kleine Enzyklopädie der deutschen Sprache*. Frankfurt/Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Gutt, E. A. 2000. *Translation and Relevance. Cognition and Context*. Manchester & Boston: St. Jerome Publishing.
- Heltai P. 1999. Minimális fordítás. *Fordítástudomány* I. évf. 2. szám. 22–32.
- Heltai P. 2002. Rutin és kreativitás a szakfordításban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* II. évf. 1 szám. 19–40.
- Heltai P. 2007. Ekvivalencia és kulturálisan kötött kifejezések a fordításban. In: Heltai P. (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Gödöllő, 2006. április 10–12. 3/2. kötet*. Pécs–Gödöllő: MANYE–Szent István Egyetem. 643–653.

- Herberg, D. 2001. Neologismen der Neunzigerjahre. In: Stickel, G. (ed.) 2001. *Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz. Aktueller lexikalischer Wandel*. Berlin: Walter de Gruyter. 89–104.
- Herberg, D., Kinne, M., Steffens, D. (eds.) 2004. *Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Hohenhaus, P. 1996. *Ad-hoc-Wortbildung. Terminologie, Typologie und Theorie kreativer Wortbildung im Englischen*. Frankfurt/Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Minya K. 2003. *Mai magyar nyelvújítás. Szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Newmark, P. 1988. *A Textbook of Translation*. Hertfordshire: Prentice Hall International Ltd.
- Nord, Ch. 1997. *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Prunč, E. 2003. *Einführung in die Translationswissenschaft. Bd. 1: Orientierungsrahmen*. Graz: Institut für Translationswissenschaft.
- Schäffner, Ch. 2009. Functionalist Approaches. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds.) 2009. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/New York: Routledge. 115–121.
- Schneider, W. 1976. *Wörter machen Leute. Magie und Macht der Sprache*. München: R. Piper & Co. Verlag.
- Sperber, D., Wilson, D. 1995. *Relevance. Communication & Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Szabari K. 2002. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Teubert, W. 1998. Korpus und Neologie. In: Teubert, W. (ed.): *Neologie und Korpus*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 129–170.
- Valló Zs. 2000. A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány* II. évf. 1. szám. 34–49.
- Vermes A. 2004. A relevancia-elmélet alkalmazása a kultúra-specifikus kifejezések fordításának vizsgálatában. *Fordítástudomány* VI. évf. 2. szám. 5–17.
- Vermes A. 2005. *Proper Names in Translation: A Relevance-theoretic Analysis*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója.
- Wilson, D., Sperber, D. 1990. Outline of Relevance Theory. *Hermes* No. 5. 35–56.
- Wilss, W. 1986. *Wortbildungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. Theoretische Grundlagen – Beschreibung – Anwendung*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Internetes hivatkozások

- Kalberer, G. 2010. *Vom Weltbürger zum Wutbürger*. <http://www.tagesanzeiger.ch/leben/gesellschaft/Vom-Weltbuenger-zum-Wutbuenger-/story/15449042> Letöltve: 2011. 04. 15.
- Niska, H. 1998. *Explorations in translational creativity: Strategies for interpreting neologisms. Workshop paper*. <http://www.reocities.com/~tolk/lic/KREENG2.HTM> Letöltve: 2010. 03. 08.
- Nyelv és Tudomány 2010. <http://www.nyest.hu/hirek/a-wutburger-lett-az-ev-kifejezese-nemetorszagban> Letöltve: 2011. 04. 15.
- Tóth K. 1990. *A sárbogárdi diáknyelv szótára. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 46. sz.)*. <http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/egyeb/szltoth.htm> Letöltve: 2011. 04. 15.

A terminológiai szabványosítás szerepe a lokalizáció folyamatában¹

Sermann Eszter

E-mail: sermann@lingo.u-szeged.hu

Kivonat: A lokalizáció olyan soklépcsős, komplex folyamat, amelynek kulcsfontosságú mozzanata a fordítás. Minden esetben egységes terminushasználatot igényel, és nemcsak a forrásnyelvi karakterláncok célnyelviekkel való behelyettesítését jelenti, hanem a szoftver elemeinek a célnyelvi színtérhez való adaptálását is. Jelen tanulmány azt mutatja be, hogyan illeszkedik a terminológiai szabványosítás a terminológiai munkafolyamatba a Windows operációs rendszer lokalizációja esetében. A lokalizáció szakirodalmi definícióinak, a lokalizáció és a hagyományos fordítás sajátosságainak vizsgálata után felvázolja a Windows operációs rendszer lokalizációját és a terminológiai szabványosítás szerepét a folyamatban, Antunovics Mónikával, a Microsoft Magyarország Kft. programmenedzserével készített félig strukturált interjú alapján. A tanulmány további részében a Microsoft interneten elérhető nyilvános nyelvi tartalmainak bemutatása olvasható (*Microsoft Terminology Collection*, *Microsoft Style Guide*, *Microsoft Terminology Community Forum*), amely képet ad a terminológiai adatok rögzítésének és megjelenítésének módjáról. Jelen kutatás kiindulópontja az az előfeltevés, amely szerint a Microsoftnál folyó terminológiai munka olyan terület, ahol megvalósul az informatikai szakemberek, a terminológusok és a fordítók együttműködése, és bárki által hozzáférhető, terminológiai adatbázisban közzétett egységes terminológia születik.

Kulcsszavak: egységes terminológia, szabványosítás, lokalizáció, félig strukturált interjú, terminológiai adatbázis

1. Bevezetés

A lokalizációs iparág az utóbbi évtizedben hatalmas teret hódított világszerte, elsősorban a szoftverek, a honlapok számának folyamatos növekedése miatt. A lokalizáció terminus kapcsán elsősorban a szoftverek honosítására gondolunk, pedig jelentése ennél sokkal tágabb: ide tartozik többek között az autókhoz, elektronikai termékekhez, mobiltelefonokhoz, hardver eszközökhöz kapcsolódó online és offline dokumentáció honosítása is. Nem csupán az a fontos, hogy a termék a célközönséghez eljusson, hanem az is, hogy a hozzá kapcsolódó dokumentáció – a szoftverek, honlapok esetében maga a termék – a célnyelvi színtér, a *locale* sajátosságaihoz, jogszabályi környezetéhez igazodjon. A lokalizáció ezért alaposan átgondolt és kidolgozott lépések sorozata kell, hogy legyen,

---

¹ Köszönetet mondok Antunovics Mónikának, a Microsoft Magyarország Kft. programmenedzserének, amiért interjúalanyként a rendelkezésemre állt, és a kutatáshoz szükséges adatokhoz hozzáférést biztosított.

amelyek közül az egyik fontos lépés a fordítás. Magyarországon is működnek kifejezetten honosításra szakosodott irodák, ahol szoftvermérnökök, fordítók és terminológusok összehangolt munkája során születnek a célnyelvi anyagok. A lokalizáció – a magyar nyelvhasználatban *honosítás*nak is nevezett folyamat – során elengedhetetlenül fontos az egységes terminológia megléte és annak pontos rögzítése. A lokalizációs folyamatban a fordítást egyidejűleg több fordító végzi, akiknek egy-egy FNY-i terminusra minden esetben azonos CNY-i ekvivalenst kell alkalmazniuk, ennek érdekében pedig a terminológiát szabványosítani kell.

A terminológiai szabványosítás nemzetközi, európai és nemzeti szinten valósul meg hivatalos szabványügyi szervezetek munkája nyomán (Fóris és Sermann 2010, Galinski és Weissinger 2010, Pónyai 2010). Hazánkban a műszaki szabványosításon kívül a terminológiai szabványosítás kevéssé ismert terület, és a nyelvészek körében is gyakori az a tévhit, amely szerint a szabványosításra kizárólag a műszaki területeken van szükség – holott a terminológia rögzítése és közzététele (lehetőleg harmonizált terminológiai adatbázisokban) olyan feladat, amely nyelvészek és szakemberek folyamatos, koordinált együttműködését kívánja meg. A szabványosítás hivatalos szintjein kívül létezik szakmai (ágazati) szabványosítás és vállalati szabványosítás is (Fóris 2005), ez utóbbi típusú egységesítésre szép példa az IBM-nél folyó terminológiai munka, amelyről Demeczky (2008) számol be. Jelen vizsgálat tárgya – a dolgozat szerzője által folytatott átfogó kutatási folyamat részeként, amelynek tárgya a terminológiai szabványosítás és harmonizáció fordítási vonatkozásai – az, hogy hogyan történik a terminológiai lokalizáció, vagyis az egységes terminológia kialakítása és rögzítése a Windows operációs rendszer lokalizációja esetében a Microsoftnál. A terminológiai szabványosítás egyrészt a terminusok rendszerezését és egységes definiálását jelenti, a homonímia csökkentését és a fogalmi egységesítést egy-egy szakterületen belül, másrészt pedig a terminusok összegyűjtésére és leírására vonatkozó módszerek és folyamatok szabványosítását (Scarpa 2002). A szabványosítás szakemberek közmegegyezésén alapuló folyamat, amelynek különböző szintjei és jelentései vannak, és elsődleges célja a szakemberek közötti kommunikáció egyértelművé tétele azáltal, hogy eredményeképpen egy fogalomnak lehetőleg egy terminus feleljen meg. A terminológiai szabványosítás alapelveit az ISO 704: 2000. számú *Terminology work – principles and methods* (Terminológiai munka – elvek és módszerek) című szabványa rögzíti; eszerint lépései a következők: a fogalmak és a köztük lévő kapcsolat azonosítása, a fogalmi rendszerek felvázolása, a fogalmak definiálása, majd terminusok rendelése hozzájuk egy vagy több nyelven, végül a terminológiai adatok tárolása és megjelenítése nyomtatott és elektronikus adathordozókon (terminográfiai munka).

2. A kutatás célja és módszerei

A tanulmány célja esettanulmány elkészítése arról, hogyan illeszkedik a terminológiai szabványosítás a terminológiai munkafolyamatba a Windows operációs

rendszer lokalizációja esetében. Első lépésként összegeztem a lokalizáció szakirodalmi definícióit, megvizsgáltam a lokalizáció és a hagyományos fordítás sajátosságait, majd megfogalmaztam a lokalizáció jelen vizsgálat szempontjából releváns definícióját.

A kutatás módszereként a félig strukturált interjú módszerét választottam (Cserné 1994, Fóris 2008), amelyet Antunovics Mónikával, a Microsoft Magyarország Kft. programmenedzserével, korábbi nyelvi szakértőjével készítettem. A félig strukturált interjú, vagy más néven koncentrált beszélgetés során nyílt kérdéseket alkalmaztam, az interjú tervezéséhez, lebonyolításához és az adatok értékeléséhez pedig a Kvale által a kvalitatív kutatási interjúhoz megfogalmazott lépéssoron haladtam végig (Kvale 2005). A szakirodalom tanulmányozását és a kérdések megfogalmazását követően az interjút diktáfonos rögzítéssel a Microsoft Magyarország Kft. budapesti székhelyén készítettem 2011 januárjában. A kérdéseket két fő témakörbe rendeztem, amelyek közül az első csoport kérdései a lokalizáció folyamatára vonatkoztak: „Hogyan zajlott a Windows operációs rendszer honosításának folyamata 15-20 évvel ezelőtt? Hogyan zajlik ma? Alkalmaz-e a Microsoft fordítókat, terminológusokat?”; a második kérdéscsoport pedig a cégnél folyó terminológiai szabványosításra kérdezett rá: „Miként biztosítják a lokalizáció során az egységes terminushasználatot? Hogyan rögzítik a forrásnyelvi terminusokat és célnyelvi ekvivalenseiket? Hogyan valósul meg az informatikai szakember–terminológus–fordító együttműködése? Melyek a legfőbb kritériumok az újonnan megjelenő forrásnyelvi terminusok fordítása esetében?”. Az interjút követően a hangfelvételtől átiratot készítettem, majd az eredményeket írott formában összefoglaltam. Az adatok kiegészítésének céljából tanulmányoztam a Microsoft szabadon elérhető terminológiai vonatkozású honlapjait, nevezetesen a *Microsoft Language Portal*-t és a *Microsoft Terminology Community Forum*-ot, hogy képet kapjak a szabványosított terminológia rögzítésének és tárolásának módjáról. Előfeltételezésem az volt, hogy a Microsoftnál folyó terminológiai munka olyan terület, ahol megvalósul az informatikai szakemberek, a terminológusok és a fordítók együttműködése, amelynek eredményeképpen bárki által hozzáférhető, terminológiai adatbázisban közzétett terminológia születik.

3. Lokalizáció és fordítás

A LISA (Localization Industry Standards Association – A Lokalizációs Iparág Szabványügyi Szervezete) 1990-ben alakult meg Svájcban. Célja a lokalizációs iparág elősegítése, a lokalizációval kapcsolatos folyamatokhoz, eszközökhöz, technológiákhoz tartozó szabványok, jó gyakorlatok kidolgozása, konferenciák, workshopok szervezése, amelyek lehetőséget biztosítanak a szakemberek számára a témával kapcsolatos információcserére. A LISA a következőképpen határozza meg a lokalizáció fogalmát: „localization is the process of modifying products and services to account for differences in distinct markets” (a lokalizáció az a folyamat, amelynek során termékeket és szolgáltatásokat különböző

piacok közötti eltérések figyelembe vételével módosítanak)² (Lommel 2007: 57). A nemzetközi szervezet a honosítás folyamatában nem szentel túlzott figyelmet a fordításnak. Elsősorban üzleti szempontokat tart szem előtt, a lokalizációt a globalizáció és az internacionalizáció hármasságának egyik alkotóelemeként értelmezi: a globalizációnak köszönhetően valósulhat meg a lokalizáció és az internacionalizáció, és olyan döntéseket és tevékenységeket jelöl, amelyek lehetővé teszik valamely szervezet számára, hogy a nemzetközi piacokon érvényesülhessen, világszerte ki tudja szolgálni fogyasztóit nyelvre, országra, kultúrára való tekintet nélkül. Az internacionalizáció a termék lokalizációjának előkészítését jelenti műszaki-tervezési szempontból (Lommel 2007: 49). A szervezet által megfogalmazott definíciókat több szerző idézi és elfogadja (pl. Esselink 2000, Pym 2001). Demeczky szerint a globalizáció és a lokalizáció a mai világ két legátfogóbb folyamatát jelöli, és a szoftveriparban már a termék tervezésekor figyelembe kell venni, hogy sok nyelven fog megjelenni. A számítástechnika világában percenként születnek új fogalmak, amelyeket könnyen érthető, szakszerűen megalkotott terminusokkal kell jelölni, mivel az egységes, rendszerezett forrásnyelvi terminológia az alapja a megfelelő minőségű célnyelvi terméknek (Demeczky 2008).

Az általam tanulmányozott folyamat a szoftverek honosítása, így a továbbiakban e témakör néhány szakirodalmi vonatkozását tekintem át. A *lokalizáció* terminus használata a szakirodalomban nem egységes: időnként a teljes folyamatot jelöli, máskor a folyamat részét képező fordítási lépéseket, esetenként pedig a forrásnyelvi szoftver egyes elemeinek a célkultúrához való adaptálását. Esselink (2000) kiemeli, hogy az internacionalizáció a termékfejlesztési szakaszban jut szerephez, amelynek során a terméket előkészítik arra, hogy újratervezés nélkül alkalmas legyen különböző nyelvi és kulturális konvenciók kezelésére. A lokalizációt komplex folyamatnak tekinti, amely nyelvi, műszaki lépéseket egyaránt magában foglal, és általában az alábbi fázisokból áll: a forrásanyag tanulmányozása, az ütemezés, a terminológiai előkészítés, a szoftver fordítása, a hozzá kapcsolódó dokumentáció, az online súgó fordítása, a tesztelés és a piacra vitel. A szoftver fordítása során nemcsak a karakterláncokat kell célnyelvre fordítani, hanem az alábbi elemeket is meg kell feleltetni a célnyelvi szintér sajátosságainak: dátum- és időformátumok, naptárbeállítások, valuta-, szám-, név-, telefonszám-formátumok, mértékegységek. Tiszteletben kell tartani a színekkel kapcsolatos konvenciókat (például a vörös szín veszélyt, figyelmeztetést jelöl Európában, Kínában jó szerencsét), valamint a jogszabályokat is (a szerzői, személyiségi jogokkal kapcsolatos szabályok eltérhetnek az egyes kultúrákban) (Esselink 2000). A fordítás és a lokalizáció főként négy területen mutat eltéréseket: a tevékenységek, a folyamat komplexitása, az adaptáció mértéke, valamint az alkalmazott technológiák terén. A hagyományos fordítás lépései a terminuskeresés, a fordítás, a szövegszerkesztés, a korrektúrázás és a tördelés. A lokalizáció számos olyan tevékenységgel egészül ki, amelyek nem részei a hagyományos fordítási folyamatnak, ilyen például a többnyelvű projektmenedzs-

---

² A szerző fordítása

ment, a szoftverek tesztelése, a lefordított anyag konvertálása más formátumba. Alapvető különbség a hagyományos fordítás és a lokalizáció között, hogy míg a hagyományos fordítás jellemzően akkor történik, amikor a FNY-i szöveg már elkészült, a lokalizáció folyamata gyakran párhuzamos a FNY-i termék fejlesztésével, a fordítás gyakran már azelőtt megkezdődik, hogy a forrásanyag végleges változata elkészülne, mivel az egyes CNY-i verziók a FNY-i változattal egy időben kerülnek piacra. A lokalizációs projektek sok komponensből álló komplex feladatsort jelölnek ki, ide tartozik a szoftver, az online súgó és a szoftverhez kapcsolódó dokumentáció fordítása. A lokalizáció során a célpiac helyi jellegzetességeit be kell építeni a célnyelvi termékbe, a technológia szempontjából pedig szinte minden esetben fordítómemóriák és lokalizációs szoftverek használatára van szükség (Esselink 2003). Az 1. táblázatban a hagyományos fordítás és a lokalizáció közötti különbségek összefoglalása látható.

1. táblázat

*A hagyományos fordítás és a lokalizáció közötti különbségek
(Esselink 2000; 2003 alapján)*

HAGYOMÁNYOS FORDÍTÁS	LOKALIZÁCIÓ
Teljes FNYSZ	Folyamatosan frissített FNYSZ
Egybefüggő szövegek fordítása	FNY-i szöveges erőforrások fordítása
Lépései: terminuskeresés, fordítás, szövegszerkesztés, korrektúrázás, tördelés	Lépései: többnyelvű projektmenedzsment, tesztelés, a CNY-i anyag konvertálása más formátumba
Fordítástámogató eszközök használata sok esetben ajánlott	Fordítástámogató eszközök használata sok esetben elengedhetetlen
Egyéni fordítók	Fordítói csoportmunka
Adaptációra csak speciális esetben van szükség (pl. irodalmi fordítás)	Az adaptáció fontos része a folyamatnak

A lokalizáció magában foglalja a szöveges tartalom fordítását a célnyelvi szövegalkotási konvencióihoz igazodva, valamint a nem szöveges tartalom adaptálását a cél régió kulturális, műszaki hagyományait valamint jogszabályi környezetét szem előtt tartva (Dunne 2006). A fordítás a lokalizáció egyik kulcsfontosságú lépése, speciális fordítási helyzetben speciális forrásnyelvi produkttal. Klaudy definíciója szerint a fordítás mint folyamat az „írott forrásnyelvi szöveg megértésének (dekódolás), a forrásnyelvi szövegről a célnyelvi szövegre való áttérésnek (transzkódolás) és írott célnyelvi szöveg megalkotásának (kódolás) folyamata” (Klaudy 2004: 152). A hagyományos fordítás esetében a fordító első lépésként áttanulmányozza a forrásnyelvi szöveget, amely már rendelkezésre készen áll; a szoftverhonosításnál a munka kezdetekor a forrásnyelvi produktum még nem készül el teljes egészében, folyamatosan javítják, fejlesztik, a fordító pedig nem minden esetben láthatja az ún. *lokalizációs build*-et, vagyis a teljes,

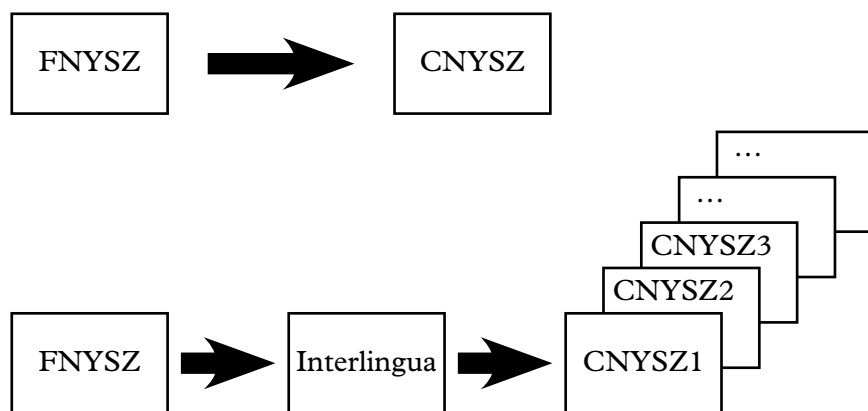
„összerakott” szoftvert. A fordító általában csak a forrásnyelvi szöveges erőforrásokat látja táblázatos formában azzal a kiegészítéssel, hogy bizonyos erőforrásokat (elsősorban a menüket és a párbeszédpaneleket) úgy is lát, ahogyan a célnyelvi operációs rendszerben megjelennek majd. Ugyanakkor a párbeszédpanelen megjelenő legördülő listák elemeit már nem tudja fordítás közben ellenőrizni, azaz csak találgathat, hogy a sok lefordítandó karakterlánc közül pontosan melyik kerül oda. A szoftverek mint speciális szövegek Reiss fordításszempon-tú szövegtipológiája szerint, amelynek alapja a szöveg által betöltött nyelvi funkció, a tartalomközpontú szövegek kategóriájába sorolhatók. A tartalomközpontú szövegek esetében a nyelv ábrázoló funkciója a domináns, ide tartoznak pl. a használati utasítások vagy a szakkönyvek, céljuk elsősorban a tartalom, az információk közlése (Reiss 2000, idézi Károly 2007). „Mivel ezek a szövegek sokszor nagyon is kötött formájuk ellenére elsősorban a valóságról tartalmaznak információt, a fordító feladata a forrásnyelvi tartalom maradéktalan visszaadása, mégpedig a célnyelv legszokványosabb eszközeivel, hogy semmi se terelje el az olvasó figyelmét a tartalomról” (Klaudy 2004: 59).

A fordítástudomány figyelme az 1990-es évek végén fordult a lokalizáció felé, amikor ez a folyamat nemzetközi szinten bekerült a fordítóképzés tananyagába, ugyanis a növekvő piaci igények miatt a leendő fordítókat ilyen típusú munkára is fel kellett készíteni. Pym a lokalizációt a fordításhoz hasonlóan nyelvi transzformációs folyamatnak tekinti, definíciója így hangzik: „localization is the adaptation and translation of a text (like a software program) to suit a particular reception situation” (a lokalizáció valamely szöveg [például szoftver program] adaptációja és fordítása annak érdekében, hogy megfeleljen egy konkrét befogadási helyzetnek)³ (Pym 2004b: 1). Pym értelmezése szerint egyetlen folyamatról van szó, amely nem más, mint a globalizáció, ebbe épül bele az internacionalizáció és a lokalizáció. A globalizáció érdekében elsőként nemzetközivé kell tenni a szoftvert (internationalizáció), hogy aztán adaptálni (lokalizálni) lehessen, a célpiac (*locale*) igényeihez. Míg a fordítástudományban hagyományosan célkultúráról vagy célnyelvi kultúráról beszélnek, amely a fordítás produktumaként létrejövő célnyelvi szöveg kontextusát alkotja, addig a szoftverhonosítás kontextusa a *locale*, vagyis az a célnyelvi színtér, amelyben a szoftvert alkalmazni fogják, és amelynek határai természetesen nem feltétlenül esnek egybe az országhatárokkal. A *locale*, azaz a célnyelvi színtér terminus alatt Pym a nyelvváltozat és a kulturális normák specifikus egységét érti, amelynek sajátosságaihoz az internacionalizált szöveget hozzáigazítják. Meglátása szerint a lokalizáció esetében nem beszélhetünk a fordítástudományi terminológiában használt „nyelvpárokrol”, ezért nem a hagyományos értelemben vett direkt átvitelről van szó forrásnyelvi és célnyelvi szöveg(ek) között, mivel a kettő között helyezkedik el az ún. *interlingua* köztesnyelvi változat, amely a forrásnyelvi szövegből származik, és amelyből a célnyelvi változatok születnek (1. ábra) (Pym 2001: 5).

³ A szerző fordítása

1. ábra

Direkt átvitel vs. interlingua (Pym 2001)

Pym szerint a lokalizáció esetében az ekvivalencia fogalmát sem lehet a hagyományos, Nida (1964) által megfogalmazott formális–dinamikus dichotómia mentén értelmezni, inkább a központi, cég által meghatározott mesterséges ekvivalenciáról beszél, mivel a lokalizáció esetében a fordítás nem más, mint a forrásnyelvi karakterláncok behelyettesítése célnyelviekkel, adaptációs folyamatokkal kiegészítve. A lokalizációs helyzetet a középkori fordítási szituációkhoz hasonlítja, amelyben nem egyetlen fordító, hanem különböző szakmai háttérrel rendelkező fordítói csoport dolgozott. A lokalizációs folyamatok ún. szakmai interkulturális környezetben (*professional interculture*), azaz olyan közvetítő közegben zajlanak, amelyben az elsődleges kultúrák találkozási pontjaiban elhelyezkedő szociális normák, folyamatok, elvárások érvényesülnek (Pym 2004a: 4). A témában ajánlható *A fordító számítógépe* címmel megjelent kötet, amely részletesen leírja a számítógépes fordítástámogatás lépéseit a fordítók számára, és mind az egyéni, mind a csoportos fordítás lépéseit tárgyalja (Kis és Mohácsi-Gorove 2008).

Jelen tanulmány szempontjából a lokalizáció (itt: szoftverhonosítás) olyan soklépcsős, komplex folyamat, amelynek kulcsfontosságú mozzanata a fordítás. Nagyobb projektek esetében fordítói csoportok munkája nyomán valósul meg, fordítástámogató szoftver(ek) segítségével. A folyamat minden esetben egységes terminushasználatot igényel, és nemcsak a forrásnyelvi karakterláncok célnyelviekkel való behelyettesítését jelenti, hanem a szoftver elemeinek a célnyelvi szintérhez való adaptálását is.

A 4. pontban ismertetett interjú előzményeként a szoftverhonosítás kérdéseivel már korábban is foglalkoztam: egy korábbi kutatáshoz korpuszként a Windows XP teljes angol terminológiáját, valamint ennek olasz, spanyol és magyar honosított változatát használtuk (Kis és Sermann 2008), továbbá a terminológiai szabványosítás és harmonizáció elméleti és gyakorlati vonatkozásait is tanulmányoztam (Sermann 2009, Fóris és Sermann 2010).

4. A kutatás eredményei

A továbbiakban az általam végzett vizsgálat eredményeiről számolok be: elsőként összefoglalom a Windows operációs rendszer lokalizációjának folyamatát az interjúalany, Antunovics Mónika válaszai alapján, azután szintén az interjú alapján elhelyezem a terminológiai szabványosítást a Windows lokalizációjának folyamatában, végül bemutatom a Microsoft terminológiai vonatkozású honlapjait.

4.1 A Windows operációs rendszer lokalizációja

Az interjú során az első kérdéscsoport a honosítás folyamatára vonatkozott, három fő kérdés mentén: Hogyan zajlott a Windows operációs rendszer honosításának folyamata 15–20 évvel ezelőtt? Hogyan zajlik ma? Alkalmaz-e a Microsoft fordítókat, terminológusokat?

Az interjúalany elmondta, hogy a Windows operációs rendszer lokalizációja az évek során a technika fejlődésével, a számítási kapacitás árának drasztikus csökkenésével nagyon sok vonatkozásban változott. A Windows fejlesztési ciklusai három évesek, vagyis általában háromévente jelenik meg egy-egy újabb verzió (a Windows XP és a Windows Vista megjelenése között azonban közel öt év telt el), a felhasználói felület két egymást követő változat esetében kevésbé módosul. „Húsz évvel ezelőtt, az első verziók honosítása gyakorlatilag kezdetleges, szinte amatőr módon történt.” A Windowst magyarra eredetileg Dublinban fordították, majd a 2000-es évek elejétől Redmondban (USA), a Microsoft központjában egy informatikusokból álló csapat dolgozott az operációs rendszer terminológiájának kialakításán huszonöt nyelven. „Húsz évvel ezelőtt, az operációs rendszer lokalizációjának kezdetén kiemelték a szövegből a lefordítandó részt, de ekkor még nem adatbázisba tették, a fájlokat kézzel szerkesztették.” Ebben az időszakban a Microsoft alkalmazásában álló terminológusok, nyelvi szakértők saját maguk rögzítették, például táblázatos formában, az általuk és munkatársaik által összeállított terminuslistákat. A fordítási munka jelentős részét a Microsoft által alkalmazott fordítók, kisebb részét külső fordítócégek végezték, a terminológia pedig a kézzel szerkesztett terminuslistáknak köszönhetően vált egységessé. „A célnyelvi ekvivalensek megtalálásához segédeszközként a szakirodalom, valamint az egyetemen szerzett elméleti tudás állt rendelkezésre, illetve a kollégák segítsége.” Az interjúalany elmondta, hogy eleinte kilencven nappal később jelent meg a piacon a magyar verzió a forrásnyelvi angolhoz képest, mivel nem volt elegendő erőforrás az egyidejű megjelentetéshez. Ma már szinte egy időben jelennek meg a célnyelvi verziók az angollal, a szoftverfejlesztés hamarabb kezdődik, mint a fordítás, de a fejlesztői munka folyamatosságának és a fordítási munka gyorsaságának köszönhetően a fejlesztés befejezésével nagyjából azonos időben a fordítás is megszületik – harmincöt nyelvre.

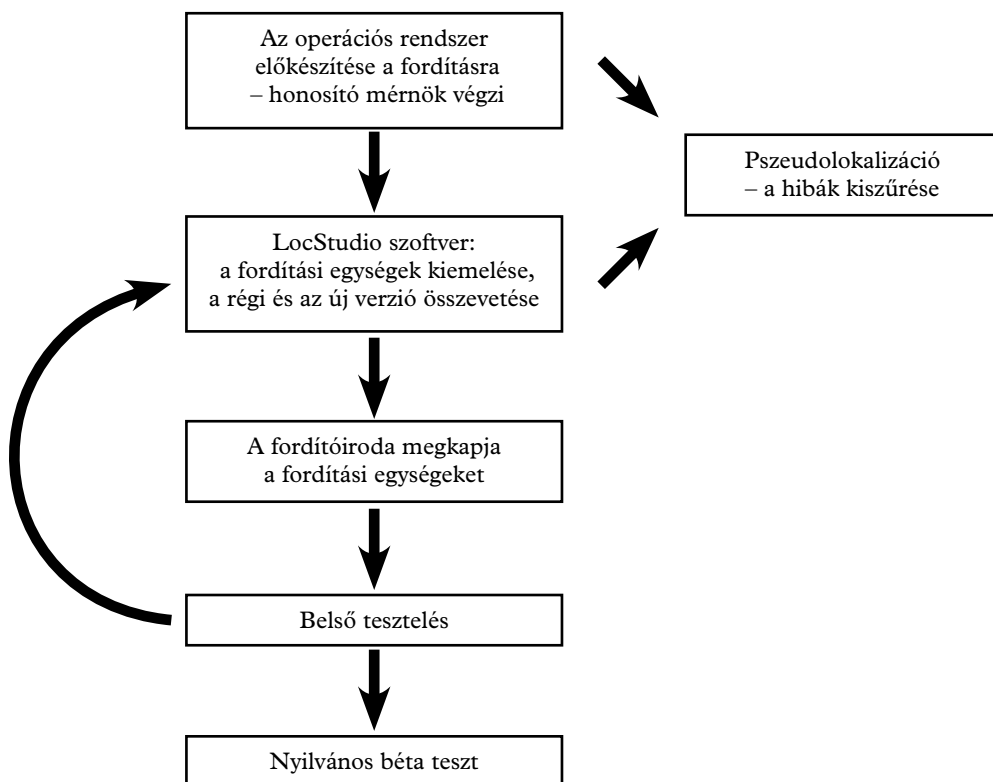
Az interjúalany közlése szerint a Microsoft napjainkban már nem alkalmaz terminológusokat, nyelvi szakértőket, fordítókat, a honosítást erre szakoso-

dott, terminológusokat is alkalmazó irodák végzik. A lokalizáció első lépéseként a Microsoft honosító mérnöke elvégzi azokat a technikai lépéseket, amelyek előkészítik az operációs rendszert a fordításra. „Egy program, egy alkalmazás vagy egy operációs rendszer nagyon sok fájlból áll, a fájlok egy része futtatható kódot, mások erőforrásokat, tehát a felhasználói felület elemeit (pl. párbeszédpaneleket, menüket) tartalmazzák.” A Microsoft belső honosító szoftvere a LocStudio, ennek segítségével emelik ki a fordítási egységet, amely lehet egyetlen lexéma, vagy akár egy több száz karakterből álló hibaüzenet is. „A forrásnyelvi fordítandó elemek egyenként egy adatbázisba kerülnek, a honosító szoftver segítségével összevetik a régi és a fejlesztés eredményeképpen létrejött új verziót, a szoftver különböző jelöléseket alkalmazva kiemeli, hogy mi maradt változatlan, mi változott, mit töröltek, és mi az újdonság.” Ezt követően kapják meg a fordítóirodák a fordítási egységeket, és ha a fordítás egy része már elkészült, akkor Redmondba, a Microsoft központjába küldik, ahol lépésről lépésre felépítik a célnyelvi szoftvert.

Az interjúalany elmondta, hogy a szoftverek lokalizációjának fontos, nem csak a Microsoft által alkalmazott mozzanata az úgynevezett pszeudolokalizáció:

2. ábra

A Windows operációs rendszer lokalizációjának folyamatábrája

„A folyamat során az operációs rendszer angol nyelvű marad, viszont néhány karakter helyére nemzetközi karakter kerül, például az *a* helyére α vagy *á*, illetve megnövelik a karakterláncokat, mivel a célnyelvi operációs rendszerben szereplő karakterláncok általában hosszabbak, mint a forrásnyelvek, így az angol szöveg továbbra is olvasható marad, viszont láthatóvá válik, hogy a változtatások nem okoznak-e komoly problémát, például hogy a hosszabb karakterláncok számára nincs elég hely, vagy nem indul el a rendszer.” A következő lépés a telepítés, a tesztelési fázis, amelynek során, ha hibát találnak, akkor visszaküldik javításra az anyagot a fordítónak. A tesztelést az első fázisban belső mérnök végzi. Közben a fejlesztők is dolgoznak, folyamatosan újabb anyagok jönnek ki, az újdonságok mindig harmincöt nyelvre születnek, ami a fordítók számára folyamatos munkát biztosít. A belső tesztelést követi egy nagy nyilvános béta teszt, amikor az operációs rendszerből legalább hat célnyelvi változatot kiadnak, különböző szempontok alapján: „legyen nagy piac, legyen legalább egy kelet-ázsiai, legyen sokékezetes, például a német, legyen egy jobbról balra író, mert bizonyos problémák csak bizonyos körülmények között jönnek elő.” A hibák egy hibaadatbázis útján visszakérülnek a fordítóirodákhoz, majd a folyamat több körben megismétlődik, eleinte a kisebb hibákat is kijavítják, a végén már csak az esetleges komoly félrefordításokat, illetve a rendszerösszeomlást okozó hibákat. Fontos, hogy a tesztelés minél szélesebb körű legyen, mert ilyen módon tudják a hibákat időben kiszűrni. A 2. ábrán a Windows lokalizációjának az interjúalany információi alapján felvázolt folyamatábrája látható.

4.2 Terminológiai szabványosítás a Windows lokalizációjának folyamatában

A második kérdéscsoport a forrásnyelvi operációs rendszerben megjelenő terminusok kezelésére, rögzítésére és fordítására vonatkozott az alábbi kérdések mentén: Miként biztosítják a lokalizáció során az egységes terminushasználatot? Hogyan rögzítik a forrásnyelvi terminusokat és célnyelvi ekvivalenseiket? Hogyan valósul meg az informatikai szakember–terminológus–fordító együttműködése? Melyek a legfőbb kritériumok az újonnan megjelenő forrásnyelvi terminusok fordítása esetében?

Az interjúalany elmondása szerint az egységes terminushasználatot fordítómémória alkalmazásával biztosítják, így semmiképpen sem fordulhat elő, hogy a fordítók egy-egy forrásnyelvi terminusra különböző célnyelvi terminust használnak. A Microsoft a már meglévő, elfogadott terminológiát az interneten bárki által hozzáférhetően tárolja: a *Microsoft Language Portal* honlapon nyilvánosan elérhetőek a nyelvi tartalmak, az oldalról letölthető a *Microsoft Terminology Collection* terminológiai adatbázis. A Windows alapvető terminológiájának kialakítása már a kezdeti időkben megtörtént, az első verziók lokalizációja során, amikor a terminológusok, nyelvi szakértők a különböző nyelvekre vonatkozóan létrehozták és rögzítették a terminusokat a definíciókkal és célnyelvi ekvivalensekkel együtt, ennek ellenére „az újabb verziókban mindig több száz új terminus jelenik meg, és esetenként a már meglévő terminológiát is felül kell vizsgálni”. A terminológiai egyeztetés már a honosítás előtt megkezdő-

dik azzal, hogy a Microsoft szakemberei és a fordítócégek képviselői ellenőrzik a meglévő terminológiát, és konszenzus útján eldöntik, hogy szükséges-e változtatásokat végrehajtani. Az interjúalany válaszából az derült ki, hogy a fordítási munka során folyamatos a fordítók, terminológusok és informatikai szakemberek együttműködése, mivel ha probléma merül fel egy-egy terminus magyar nyelvű ekvivalensének kiválasztásában, akkor a fordítóiroda munkatársai megvitatják a kérdést a Microsoft szakembereivel. „Például a Windows 2000-ben az *internet* terminus nagybetűsről kisbetűsre változott a szakemberek és a terminológusok döntésének eredményeképpen.” Az interjúalany megítélése szerint az ilyen döntések meghozatala nagy felelősség a szakemberek és a terminológusok számára, mivel egy-egy új fogalom esetében, ha a forrásnyelvi terminusnak egyidejűleg több magyar nyelvű ekvivalense használatos, nem tudhatják, melyik változat fog a későbbiekben meghonosodni, ennek ellenére az egyik változat mellett le kell tenniük a voksukat. A terminusok kiválasztásának legfőbb kritériuma a nyelvhasználat: azt a célnyelvi változatot tartják a legmegfelelőbbnek, amelyet a legtöbbet használnak, ez azért fontos, mert a felhasználók számára így válik érthetővé egy-egy terminus. „Mivel a fejlesztők célja a könnyű kezelhetőség és érthetőség feltételeinek megteremtése, ezt a terminusok használatával is erősíteni kell”. A Microsoft cég szakemberei és a terminológusok figyelembe veszik azt a szempontot, hogy amennyiben lehetséges, magyar terminusok szülessenek, nem csupán az anyanyelv védelme miatt, hanem azért is, mert az angol terminusok sokasága a célnyelvi operációs rendszerben egy sor helyesírási és szóalkotási, toldalékolási problémát vet fel. A Windowsban a *kiszolgáló* terminus jelenik meg, de a köznyelvben nem a *kiszolgáló*, hanem a *szerver* terminus használatos ugyanarra a fogalomra, ezért az interjúalany meglátása szerint a Windows következő verziójában az aktuális nyelvhasználathoz igazodva *kiszolgáló* helyett a *szerver* terminusnak kellene szerepelnie. A 3.1-es verzióban még a *file*, angol helyesírás szerinti forma szerepelt, a Windows 95-ben pedig már a kiejtés szerint átírt forma, a *fájl* található. (Az *állomány* terminust is használják, de a *fájl* kiejtés szerint átírt célnyelvi forma honosodott meg, ezért a Windows operációs rendszerben is ezt találjuk.) „A változtatások anyagi akadályokba is ütközhetnek, mivel adott esetben több ezer helyen ki kell javítani az adott terminust, ezért is fontos rögtön a megfelelő terminust megtalálni. A magyar terminusok sok esetben hosszabbak, mint az angolok, előfordulhat, hogy egy menüben nem férnek el. A rövidítések is problémákat vetnek fel: nem minden esetben van lehetőség felbontani őket, a magyar nyelvű rövidített forma viszont nem mindig érthető a magyar felhasználó számára”. Az interjúalany válaszából tehát az derült ki, hogy a legfontosabb szempontok a magyar nyelvű terminusok kiválasztásakor a terminus érthetősége, az anyanyelvi forma előnyben részesítése, valamint az aktuális nyelvhasználat.

4.3 A Microsoft terminológiai vonatkozású honlapjai, szótárai

Az interjút követően tanulmányoztam a Microsoft nyilvános nyelvi tartalmait az interneten: 1. a *Microsoft Terminology Collection* terminológiai adatbázist, 2. a *Microsoft Style Guide* magyar változatát, valamint 3. a *Microsoft Terminology*

Community Forum-ot. A nyelvi tartalmak tanulmányozásának célja az volt, hogy képet kapjunk a terminológiai adatok rögzítésének és megjelenítésének módjáról.

A *Microsoft Language Portal* honlapon található a *Microsoft Terminology Collection* nevezetű terminológiai adatbázis, amely 7500 szabványosított terminust tartalmaz közel 100 nyelven: azok angol nyelvű definícióit, a célnyelvi ekvivalensekkel kiegészítve szabványos, .tbx formátumban, amely lehetővé teszi az adatbázis importálását nagyobb, például nemzeti adatbázisokba. A szlovén *Evroterm* terminológiai adatbázisba, amely terminológusok és fordítók együttműködése nyomán született, és 120000 terminust tartalmaz 16 nyelven, beépítették a Microsoft adatbázisának elemeit is.

A .tbx fájl tartalmazza a fogalmi azonosítót, a definíciót, a forrásnyelvi terminust, a forrásnyelv azonosítóját, a célnyelvi terminust és a célnyelv azonosítóját. A 3. ábrán az angol *file* terminus terminográfiai cédulájának egy részlete látható az adatbázisból. Az első oszlop jeleníti meg a forrásnyelvi angol terminust, a második a magyar nyelvű ekvivalensét, a harmadikban pedig az angol nyelvű definíció szerepel.

3. ábra

*A file terminus terminográfiai cédulájának részlete
a Microsoft Terminology Collection adatbázisban*

English	Translation	Definition
file	fájl	A collection of information that is stored on a computer under a single name.
File	Fájl	The name of a menu in a conservation window from which the user can save the text of the current conservation, open received files, or close the conservation window
PE file	PE-fájl	The file format used for executable programs and for files to be linked together to form executable programs.
MDE file	MDE-fájl	Microsoft Access database (.mdb) file with all modules compiled and all editable source code removed.
hot file	gyakori fájl	A file that is frequently accessed and frequently stored in memory.

A Microsoft központilag meghatározza a lokalizációs irányelveket az egyes nyelvekre vonatkozóan, így a *Microsoft Language Portal* honlapon szintén szabadon elérhető a *Microsoft Style Guide*. A magyar nyelvre érvényes változat mini helyesírási szótárt is tartalmaz, külön fejezetek szerepelnek benne a központosításról, a rövidítések alkalmazásáról vagy például a földrajzi nevek, összetett szavak helyesírásáról. Egységes irányelveket határoz meg a honosítást végző szakemberek számára olyan témakörökben is, mint a szenvedő szerkezet használata, a dátumok helyesírása, a hónapok neveinek rövidítése vagy a felhasználó megnevezésének kérdése.

A Windows terminológiája olyan sajátos terminológiai terület, amelyben a terminusokat nem szakemberek szűk csoportja, hanem felhasználók milliói számára kell érthetővé és elérhetővé tenni. A *Microsoft Terminology Community Forum* bárkinek lehetőséget biztosít arra, hogy egyes terminusok esetében észrevételeket fogalmazzon meg, változtatásokat javasoljon. A bejelentkezett felhasználó a honlapra belépve kiválaszthatja a nyelvet, majd ha talál olyan terminust, amelynek esetében nyitott a lehetőség új ekvivalens megadására, akkor beírhatja az általa javasolt célnyelvi változatot. A 4. ábrán a fórum egy részlete látható, az *access code* terminus esetében például láthatjuk az angol terminust, majd annak definícióját, utána a Microsoft által alkalmazott jelenlegi magyar nyelvű ekvivalenst, az utolsó oszlopban pedig a felhasználó feltüntetheti az általa javasolt változatot.

4. ábra

*A Microsoft Terminology Community Forum részlete
(a letöltés ideje: 2011. április 3.)*

English Term	Definition	Current Translation	New Translation
access code	A string of characters entered by a user to verify his or her identity to a network or to a local computer or device.	hozzáférési kód	jelszó
access control list	In Windows-based systems, a list of access control entries (ACE) that apply to an entire object, a set of the object's properties, or an individual property of an object, and that define the access granted to one or more security principals.	hozzáférés-vezérlési szabálygyűjtemény	hozzáférés-szabályozási lista
access number	A phone number that subscribers can dial to reach online services.	elérési szám	hívószám
Address Resolution Protocol	In TCP/IP, a protocol that uses broadcast traffic on the local network to resolve a logically assigned Internet Protocol version 4 (IPv4) address to its physical hardware or media access control (MAC layer address). In asynchronous transfer mode (ATM), APR is used two different ways. For classical IPv4 over ATM (CLIP), ARP is used to resolve addresses to ATM hardware addresses. For ATM LAN emulation (LANE), ARP is used to resolve Ethernet/802.3 or Token Ring addresses to ATM hardware addresses.	Address Resolution Protocol	ARP protokoll
Administrators group	On a local computer, a group whose members have the highest level of administrative access to the local computer.	Rendszergazdák csoport	Rendszergazdák csoport

A Microsoft kiadványainak fordítását végző magyar SZAK Kiadó olyan informatikai szótárakat jelentetett meg, amelyek az e kiadványok magyarra fordított szövegéből nyert terminológiát tartalmazzák: ezek a *Microsoft számítógépszótár* (Kis Á. 1999; 2001²) és az *Angol–magyar informatikai fordítói szótár* (Kis B. 2003; 2005²; 2011³).

5. Összegzés

Tanulmányomban a terminológiai szabványosítás megvalósulását vizsgáltam az egyik legtöbbet használt operációs rendszer, a Windows lokalizációjának folyamatában. A közzétett esettanulmány alapját részben szakirodalmi adatok, részben online források képezik, részben pedig az Antunovics Mónikával, a Microsoft Magyarország Kft. programmenedzserével folytatott félig strukturált interjú.

A vizsgálat alapján megállapítottam, hogy a terminológiai szabványosítás a vizsgált operációs rendszer esetében elengedhetetlenül fontos, mivel 1. egyidejűleg kell alkalmazni a régi verziók és az új verzió terminológiáját az újonnan megjelenő termékekben; 2. a fordítást külső fordítócégek végzik, egyidejűleg több fordító dolgozik, a határidő pedig szoros, mivel a célnyelvi operációs rendszernek a forrásnyelvvel egy időben kell piacra kerülnie; 3. az egységes, következetes, aktuális nyelvhasználatot tükröző terminológia könnyen kezelhetővé, közérthetővé, eladhatóvá teszi az operációs rendszert mint terméket. Az egységes terminushasználatot fordítástámogató szoftver alkalmazásával biztosítják. Az új terminusok konszenzus útján születnek az informatikai szakemberek és a fordítóirodák szakembereinek megegyezésével, az aktuális nyelvhasználat szempontjait szem előtt tartva. A lokalizációs folyamatban nemcsak a szakemberek és terminológusok összehangolt munkája valósul meg, hanem – mivel az operációs rendszer felhasználók tömegeinek készül – a *Microsoft Terminology Community Forumon* keresztül bárki véleményezheti az így kialakított terminológiát. Az elfogadott terminológiát a Microsoft nyilvánossá teszi, interneten bárki által hozzáférhető, így a szakemberek, felhasználók, fordítók, dokumentumszerkesztők számára is hasznossá válik.

A Windows operációs rendszer magyar terminológiájának kialakításában tehát informatikai szakemberek vesznek részt terminológusokkal, fordítókkal együttműködve, mivel azonban az operációs rendszer felhasználói felületén található terminusokat nem csak informatikusok fogják használni, ezért véleményezési szinten a felhasználók is bekapcsolódhatnak a munkába. Mivel a Windows terminológiája nem szakemberek szűk köre számára készül, figyelembe veszik az aktuális nyelvhasználatot egy-egy verzió piacra kerülésekor, valamint felülvizsgálják és harmonizálják a már meglévő terminológiát.

Irodalom

- Cserné Ádermann G. 1994. *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe: kutatásmódszertan*. Pécs: JPTE Távoktatási Központ.
- Demeczy J. 2008. Terminológia a szoftveriparban. *Magyar Terminológia* 1. évf. 2. szám. 189–205.
- Dunne, K. J. 2006. *Perspectives on localization*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Esselink, B. 2000. *A practical guide to localization*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Esselink, B. 2003. Localisation and Translation. In: Somers, H. (ed.) 2003. *Translation. A translator's guide*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. 66–86.
- Fóris Á. 2005. *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Fóris Á. 2008. *Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fóris Á., Sermann E. 2010. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia* 3. évf. 1. szám. 41–54.
- Galinski, Ch., Weissinger, R. 2010. Terminológiai szabványosítás és fordítási szabványok. *Magyar Terminológia* 3. évf., 1. szám. 8–20.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kis B., Sermann E. 2008. Honosítás és idegenítés az informatikai terminológiában. In: Sárdi Cs. (szerk.): *Kommunikáció az információs technológia korszakában. A XVII. MANYE Kongresszus előadásai. Siófok, 2007. április 19–21.* (A MANYE Kongresszusok előadásai 4.) Pécs–Siófok: MANYE – Kodolányi János Főiskola. 172–176.
- Kis B., Mohácsi-Gorove A. 2008. *A fordító számítógépe*. Bicske: Szak Kiadó.
- Klaudy K. 2004. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Kvale, S. 2005. *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest: Józseföveg Műhely.
- Nida, E. A. 1964. *The Science of Translation*. Leiden: Brill.
- Pónyai Gy. 2010. Szabványosítás és terminológia. *Magyar Terminológia* 3. évf. 1. szám. 3–7.
- Pym, A. 2004b. *The moving text: localization, translation, and distribution*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Reiss, K. 2000. *Translation Criticism – The Potentials and Limitations*. Manchester: St. Jerome.
- Scarpa, F. 2002. Terminologia e lingue speciali. In: Magris M., Mustacchio M. T. et al. (a cura di) 2002. *Manuale di terminologia. Aspetti teorici, metodologici e applicativi*. Milano: Hoepli. 27–47.
- Sermann E. 2009. A terminológiai szabványosítás és harmonizáció elméleti és gyakorlati kérdéseiről. In: Nádor O. (szerk.) *A magyar mint európai és világnyelv. A XVIII. MANYE Kongresszus előadásai*. Budapest, 2008. április 3–5. (A MANYE Kongresszusok előadásai 5.) Budapest: MANYE – Balassi Intézet. 779–783.

Internetes hivatkozások

- Lommel, A. 2007. *The Globalization Industry Primer. An introduction to preparing your business and products for success in international markets*. <http://www.lisa.org/Globalization-indust.468.0.html> Letöltés ideje: 2011. február 12.
- Pym, A. 2001. Localization and Linguistics. Elhangzott: *International Conference on „Language Study in Europe at the turn of the Millennium”*. Leuven, 2001. augusztus.

- <http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/loclinguistics.pdf> Letöltés ideje: 2011. február 16.
- Pym, A. 2004a. Localization from the Perspective of Translation Studies: Overlaps in the Digital Divide? Elhangzott: *SCALLA Conference*. Kathmandu, 2004. január. <http://www.elda.org/en/proj/scalla/SCALLA2004/Pymv2.pdf> Letöltés ideje: 2011. február 14.

Források

- ISO 704:2000 Terminology work – Principles and methods – szabvány
- Kis Á. (szerk.) 1999; 2001². *Microsoft számítógép-szótár. Számítástechnikai fogalmak értelmezése*. Bicske: SZAK Kiadó.
- Kis B. (szerk.) 2003; 2005²; 2011³. *Angol–magyar informatikai fordítói szótár*. Bicske: SZAK Kiadó.
- LISA = www.lisa.org Letöltés ideje: 2011. február 28.
- Microsoft Terminology Community Forum = Microsoft Language Portal = www.microsoft.com/Language/en-US/Default.aspx Letöltés ideje: 2011. március 17.
- www.microsoft.com/language/mctf/mctf_about.aspx?s=6&langid=2167&cult=sr-Latn-CS Letöltés ideje: 2011. március 17.
- blogs.technet.com/b/terminology/archive/2010/07/04/microsoft-it-terminology-included-in-evroterm-of-slovenia.aspx Letöltés ideje: 2011. március 22.

Jelentkezés a 2012/2013-as tanévre

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM, BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR

FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZŐ TANSZÉK

Fordító és tolmács mesterképzés
ABC nyelvi kombinációban

Társadalomtudományi és gazdasági szakfordító
szakirányú továbbképzés AB nyelvi kombinációban

Európai uniós szakfordító
szakirányú továbbképzés AB nyelvi kombinációban

Európai uniós konferenciatorlmács
(European Masters in Conference Interpreting)
szakirányú továbbképzés ABC nyelvi kombinációban

Információ:

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F 1. emelet 9–11.

Telefon: Papp Sándorné 411 65 00/5894, Fax: 4855217

Honlap: www.elteft.hu (jelentkezési lapok letölthetők)

Fordításfajták Cicerótól Leonardo Bruniiig

Hell György

E-mail: hell.gyorgy@mail.ujf.hu

Kivonat: Az Ariszteasz-levél a Septuaginta fordításával kapcsolatban két görög szót használ, de nem tisztázza egyértelműen, melyiket tekinti fordításnak és melyiket tolmácsolásnak. A fordítástörténeti írások szerint Cicero különbözteti meg elsőnek a tolmácsolást a fordítástól, amikor szó szerinti és szabad interpretációról beszél. Az első tolmácsolás eredményének tartja, igazi fordítást csak a másodikban lát. Kétféle fordításról elsőnek Szent Jeromos leveleiben olvashatunk annak nyomán, hogy a héber Biblia szövegeit szó szerint fordították, más szövegeket pedig szabadon. Boethius szerint a tudományos szövegeket kell szó szerint fordítani, az irodalmi szövegeket szabadon. A fordítókat és a tolmácsokat a korábbi gyakorlatnak megfelelően ő is egy szóval (interpres) jelöli. A középkor népnyelvi fordításai Jeromosnak és Boethiusnak útmutatásait követik. A humanista Leonardo Bruni Cicero nézetéhez tér vissza és csak a szabad fordítást tekinti igazi fordításnak, de ezt most egy új szóval (translatio) jelöli. Az interpres nála már csak tolmács, a fordító jelölésére a translator szót használja. A fordítást és a tolmácsolást jelenleg is külön szavakkal jelöljük, de nincs külön önálló szavunk a fordítás két fajtájának megkülönböztetésére.

Kulcsszavak: fordítási fajták, fordítástörténet, Septuaginta, Cicero, Szt. Jeromos, Boethius, Bruni

A fordítások értékéről a véleményt alkotó személy dönt annak alapján, hogy mit tekint fordításnak, és mit vár el egy fordításnak nevezhető munkától. Ezt az eljárást a fordítás történetéből vett szövegekre is alkalmazhatjuk, de ezektől azt is elvárjuk, hogy az adott korban eleget tesznek a jó fordításokkal kapcsolatban kialakított követelményeknek. Az utóbbiak létrejöhetnek általános érvényű szövegjellegzetességekből, de úgy is, hogy egy személy állította össze őket. Az elvárásokból magyarázatot kapunk arra, miért éppen a megadott szempontok szolgálták a fordításnak nevezett szövegek elkülönítésére. Ilyen megfontolásokból kiindulva a továbbiakban három korszak jellemző fordítási elvárásaira keresünk magyarázatot: 1. milyen szöveget nevezett fordításnak Cicero; 2. milyen szempontokat alkalmazott Szent Jeromos a fordítások megkülönböztetésére; 3. hogyan kapcsolta Boethius a fordítási módokat szövegfajtákhoz; és 4. miért használt egy új megnevezést a fordításokra Leonardo Bruni, az olasz reneszánsz jelentős fordítója?

Az ókorban a Septuaginta fordításának történelmi körülményeit ismertető leírás (az úgy nevezett Ariszteasz-levél) használ először két különböző kifejezést azzal kapcsolatban, hogy egy héber nyelvű szöveget görögül adnak vissza: az egyik a *dithermeneo* a másik a *methermeneo*. A korabeli görög szövegek értelmezése alapján az elsőnek 'értelmezni' a jelentése, a másodiké 'fordítani'.

Mivel a levél a másodiknak megadott szót használja többször a Septuagintával kapcsolatban, kellően megalapozottnak látszik a vélemény, hogy a kortársak a fordítói tevékenységet megkülönböztették az egyébként nagyon régóta igen elterjedten használatos tolmácsolástól. Ennek nagy valószínűségét nem rontja, hogy a szövegekben semmiféle magyarázatot nem találunk arra vonatkozóan, van-e lényeges különbség a *dithermeneo* és a *methermeneo* szóval megadott tevékenységek között. A klasszikus görög nyelvben (a mai szótárak adatai alapján) megtalálható még a *methermeneuo kata lekszin*, azaz a 'szó szerint fordítani' kifejezés is, de nem a Septuaginta fordításának történetét leíró tudósításban. A tolmácsolás és a fordítás egyértelmű és határozott megkülönböztetésének hiányára utal viszont az a tény, hogy a tevékenységeket végző személy megjelölésére csak egy szó létezett: a *dihermeneutész*, azaz a 'tolmács'.

Cicero volt az első, aki a fordítást egyértelműen elkülönítette a tolmácsolástól, de még neki sincsenek külön szavai a két eltérő tevékenység jelölésére. A görögökhöz hasonlóan ő is két igét használ: a *vertere*, illetve a *transferre* alakokat, de abból, ahogyan használja őket, nem derül ki egyértelműen, hogy két különböző, egymástól eltérő tevékenységet akarna velük jelölni. Abban is követi a görög gyakorlatot, hogy az eltérő tevékenységet végző személyekre ő is csak egyetlen szóval, az *interpre*-szel utal. Ez a kifejezés elsődlegesen a tolmácsot jelentette, de Cicero a fordítással kapcsolatban is használja. A tolmácsolás és a fordítás közötti különbségeket nem a kétféle tevékenység eltérő jellegével magyarázza, hanem a tevékenységet végző személyek tanultságával és képzettségük szintjével. Az *indisertus* – azaz az ékesszólás képzettségével nem rendelkező – *interpre*-ek tolmácsolnak, az igazi fordításokat a *disertus*, azaz az ékesen szólásra kitanított *rhetor*-ok végzik. Az utóbbiak egyrészt saját maguk választják meg a fordításra szánt szövegeket, másrészt olyan szövegeket alakítanak ki, amelyek irodalmi értékűek. Cicero megjegyzése, hogy a tolmácsok szó szerint fordítanak, a rétorok pedig „szabadon”, nem két eltérő fordításfajtára utal, hanem arra, hogy vagy tolmácsol valaki vagy fordít. Azt a szöveget, amelyet szó szerinti átfordítással kapott, nem a fordítás egyik lehetséges változatának tartja, hanem egy tolmács munkájának: „fungar enim iam interpretis munere [...]”, azaz: „[...] tolmács módján jártam el” (Cicero 1918 Tusc. III. 41).

A rétori szövegalkotás sajátosságait Cicero az alábbi szavakkal adja meg: „Quid si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea quae dicta sunt ab iis quos probamus, eiusque nostram iudicium et nostrum scribendi ordinem adiungimus [...]” (Cicero 1903 De opt. Gen. Oratorum 5. 15), azaz: „Mi történik, ha nem a tolmácsok módján járunk el, hanem úgy vesszük át mindazt, amit az általunk elismert személyek mondtak, hogy ahhoz saját véleményünket és saját fogalmazási módunkat is hozzátesszük [...]”. Sokan (korábban én is közéjük tartoztam) arra gondoltak, hogy Cicero a tolmácsolás mellett két különböző *fordítási módot* különböztet meg, egy szó szerintit és egy szabadot. Ilyen véleményt Cicero szövegei nem igazolnak. A tolmácsolást mindig megkülönbözteti a fordítástól, de határozottan sehol sem állítja, hogy kétféle fordítást ismerne. Valódi fordítás csak egy van, amely a rétor munkájának eredménye. Ennek jellemzője, hogy nem szó szerint, hanem változtatásokkal

közvetíti az eredetit, és mindig igényes, jó minőségű, „tanult” szöveget képvisel. A szó szerinti változat nála nem fordításnak, hanem tolmácsolásnak számít.

A szó szerinti és a szabad átültetési módokat elsőnek Szent Jeromos tartja a fordítás két változatának. Pammachiushoz írt LVII. levelében a következőket találjuk: “Ego enim non solum fateor sed libera voce profiteor, me in interpretationem Graecorum, absque scripturis sanctis, ubi et verborum ordo mysterium est, non verbum de verbo, sed sensum exprimere de sensu.” (Szent Jeromos 2005 Ep. LVII. 5, 2). Azaz “Én ugyanis nemcsak beismerem, hanem önként vallom, hogy görög szövegek fordításakor nem szóról szóra, hanem gondolatról gondolatra fordítok, kivéve a Szentírást, melyben még a szórend is titkos tanítást hordoz.” (Szent Jeromos 1991: 90).

Ebben a szövegben Szent Jeromos az *interpretatio* szóval jelöli a fordítást, amely kétféle lehet: szó szerinti vagy jelentés szerinti. A kétféle eljárást Jeromos a szövegek fajtájához köti. Elsőnek általában vett görög szövegekről beszél, másodsorra a Szentírásról, és azt is megmondja, miért fordítja a kétféle szöveget két különböző módon. Cicero a személyek képzettségéhez kapcsolódóan beszél kétféle tevékenységről, Jeromos egy szóval sem említi a képzettség kérdését. A kettősséget a fordítási módok közötti különbséggel adja meg, amelyet szövegfajtához köt. A jelentés szerinti fordítás mibenlétét a Pammachiushoz írt levelében fejt ki, a szó szerinti fordítást pedig a CIII. levélben. Az LVII. levélből az is világosan kiolvasható, hogy amikor Jeromos a fordítások fajtáira utal, közismert dolgokról beszél, azaz arról, hogy sem a szabad fordítás fogalmát, sem a szó szerinti fordítási módát nem ő alakította ki. A szó szerinti fordítási mód már korábban ismert volt, de nem Cicero fejtegetései alapján, hanem abból a gyakorlatból, ahogyan a 2., a 3. és a 4. század folyamán a Bibliát fordították le héberből görögre. Ciceróra Jeromos csak az értelem szerint fordítással kapcsolatban utal, abban akarja őt követni, de tőle függetlenül tud a szó szerinti fordításról is. Az LVII. levélben arra hoz példákat, milyen változtatások (kihagyások vagy bővítések) mellett szabad még egy fordítást értelem szerint az eredetivel azonos értékűnek tekinteni, a CIII. levélben viszont azt mutatja be, meddig lehet elmenni a szó szerinti fordítással úgy, hogy az értelem megtartása mellett a célszöveg nyelvileg is helyes maradjon.

Jeromos után nemcsak a kétféle fordítási mód vált gyakorlattá, hanem az is, ahogyan ezeket a módokat két szövegfajtához kötötte: szóról szóra csak a szentírási és kánoni (imádságos) szövegeket fordították, az egyéb szövegeket szabadon, még hozzá esetenként annyira szabadon, hogy azt már átdolgozásnak lehetett tekinteni. Részbeni változást ezen a területen Boethius hozott.

Anicius Manlius Severinus Boethius 480-ban született arisztokrata római családban. Apja korán meghalt, neveléséről a gyámja gondoskodott, és nagyszerű képzést kapott. Nagyon jól megtanult görögül, és megismerte a görög filozófiai iskolák tanításait. Theodorik keleti gót uralkodó udvarában magas tisztségeket töltött be, de amikor irigyei a király elleni összeesküvésben való részvétellel vádolták, börtönbe került, és évekig tartó fogság után 524-ben kivégezték. Életének jelentős részét Arisztotelész munkáinak tanulmányozásával töltötte, le is akarta fordítani minden munkáját Platón írásaival együtt, de életsorsa erre nem adott neki alkalmat. Arisztotelésznek csak két logikai munkáját (az első

Analitikát és a *Hermeneutikát*) fordította latinra, amelyekhez kommentárokat és bevezetőket is írt.

Fordításainak megszövegezésében hagyományos írói és fordítói szempontok vezették, amelyeket Porphyriusz munkájának fordításához írt előszavában fejtett ki: „...vereor ne subierim fidi interpretis culpam, cum verbum verbo expressum comparatumque reddiderim, cuius incepti ratio est, quod in his scriptis in quibus rerum cognitio queritur, non luculentae orationis lepos, sed incorrupta veritas exprimenda est.”; azaz „[...] remélem nem vettem magamra a hűség tolmács vétékét, amikor szót szóval egyeztetve adtam vissza; azért döntöttem így, mert ezekben az írásokban, amelyekben a dolgok megismeréséről van szó, nem a beszéd csillogó finomságait, hanem a romlatlan igazságot kell kifejezni.” (Boethius 1906: 6)

Boethiusnak ezekből a szavaiból kiderül, hogy ismerte Cicero munkáit, ismerte fölfogását a fordításról és a „hűség tolmács”-ról, sőt – úgy látszik – azt is kiolvasta belőlük, hogy a szó szerinti fordítás kevesebbet ér, mint a szónokra jellemző megoldások. Ugyanakkor jellegük és tartalmuk alapján Boethius kétféle szöveget különböztet meg, amelyek közül az egyiket ma szépirodalmi szövegnek a másikat szakszövegnek nevezünk. Az elsőre Boethius megengedhetőnek tartja az „ékes” fordítást, amely nyilván a szónok modorában írt szabad fordításnak felel meg, a másakra viszont a szó szerinti fordítást tartja helyesnek. A szövegtípusok közötti eltérő fordítási módokról már Jeromosnál is volt szó, de ott egy egyéni véleményt közlő szöveg állt szemben egy isteni sugalmazást tartalmazó szöveggel. Az elsőt lehetett szabadon fordítani, amibe az is belefért, hogy a fordító a helyes (az általa helyesnek tartott) informálás érdekében kihagyhatott bizonyos részeket a szövegből, a másikat viszont csak a legnagyobb pontossággal volt szabad továbbadni. Boethius most az írásbeli közlésben kialakult kétféle szövegfajtára, a szépirodalmira és a szakszövegre vonatkozóan mondja ki a kétféle fordítás lehetőségét.

A középkor Jeromost és Boethiust követte a fordításaiban: szentírási és tudományos szövegeket szóról szóra fordítottak, egyéb szövegeket szabadon. Az ókort követő századokban görög nyelvű szövegeket fordítottak latinra, a 9. századtól kezdve viszont egyre több latin munkát nemzeti nyelvekre. Mivel az európai népek legtöbbszörének nyelve egy azonos, a latint is magába foglaló nyelvcsaládba tartozik, a szó szerinti fordítás nem okozott különösebb nehézségeket. Jól példázza ezt az alábbi szövegpár, amely a latin eredeti szöveg mellett az ófrancia fordítást adja meg. Mivel a szöveg üstökösökről szóló ismereteket közöl, tudományos szövegnek számít, és szó szerinti fordításban adja vissza az eredetit (Beer és Lloyd-Jones 1995: 5). (Az összehasonlítás érdekében függőleges vonal jelzi az egymásnak szórendileg is megfelelő szavakat, és egy X a szórendcserét.)

Dixit Albumasar in libro coniunctionum: Quando apparuerunt comete

× | | | | ×

Albumazar dit ou *Livre des conjunctions* que quant les cometes apparoissent

in	signo	Arietis,	ostendit	dissensiones	que	evenient	regi
<u>ou</u>	signe	<u>de</u>	Aries	<u>elles</u>	demonstrent	descension	qui
							adviendra
							<u>au</u>
							roy
illius	climatis	et	discordias	et	guerras	et	bella
							que
							erunt
							inter
<u>d'</u>	icelui	climat	et	dissentions	et	guerres	et
							batailles
							qui
							seront
							entre
reges	illius	terre.					
<u>les</u>	roys	<u>d'</u>	icelle	terre.			

Az egyezés nemcsak a szórend vonatkozásában szembeötlő, hanem a szóalakok szempontjából is. Szórendcserére csak az alanynak és az állítmánynak a két nyelvben eltérő sorrendje miatt volt szükség, az eredetiben hiányzó aláhúzott francia szavak a latinban nem létező névelőket, névmásokat vagy előljárókat pótolják, amelyeket a helyes francia fogalmazás érdekében kellett megadni. A szószerintiséget és a következetes azonosságot a szavak használatában a népnyelvi fordítások átvették, és a lehetséges mértékig megtartották.

Ez a fordítási mód a reneszánsz humanistái számára elfogadhatatlan volt, és Petrarca már az 1360-as években méltatlankodott amiatt, hogy a szép görög szövegeket rossz latinsággal fordították le. Arisztotelészről szólva írja:

Bizony bevallom, hogy a mi nyelvünkre fordítva nem nagyon gyönyörködöm e férfiú stílusában [...] a fordítók ügyetlensége vagy irigysége miatt a mi nyelvünkön annyira keményen és érdesen szól, hogy képtelen hallgatóját felüldíteni, és megmaradni emlékezetében; azért van ez, mert Arisztotelész gondolatait nem az ő, hanem saját szavaikkal akarják kifejezni, hogy hallgatói számára kedvesebb legyen, annak pedig, aki beszél, könnyebb. (Petrarca 2003: 109–110)

A humanisták kifogásait a legszemléletesebben talán Leronardo Bruni munkásságával kapcsolatban lehet bemutatni. A kor felfogását követve Bruni is Cicerót tekintette mintaképének a latin nyelv használatában, tőle tanulta, milyennek kell lennie a jó latin szövegnek, és milyen latinsággal kell a görög szövegeket latinra fordítani. Mivel több olyan görög szöveget is újr fordított, amelyek már a 13. századtól kezdve latinul is léteztek, indokolnia kellett saját fordításainak jogosultságát. Abban az előszóban, amelyet Arisztotelész *Nikomakhoszi Etikájának* latin fordítása elé írt, elsősorban nem saját fordításainak célkitűzését ismertette, hanem annak a fordításnak a hibáira mutatott rá, amelyet Grosseteste készített a 13. században. Szerinte „auctorem [...] neque Graecas neque Latinas litteras satis scivisse. Nam et Graeca multis in locis male accipit et latina sic pueriliter et indocte reddit, ut vehementer pudendum sit tam supinae crassaequae ruditatis [...] Ita semigraecus quidem et semilatinus fit, in utraque deficiens

lingua, in neutra integer.” (Gerl 1981: 246–47), azaz „a szerző [...] sem a görög, sem a latin nyelvet nem ismerte kellő módon. A görög szavakat sok helyen rosszul értelmezi, a latinokat pedig olyan gyerekes és tanulatlan módon adja vissza, hogy kifordított és ostoba nyerssége szégyenkezésre készítet. [...] (tudása) félig görög, félig latin, mindkettőben gyenge és egyikben sem hibátlan.” Ezekkel a megjegyzésekkel Bruni nem egyszerűen csak bizonyos fordítási hiányosságokra mutatott rá, hanem Grosseteste munkáját fölhasználva, rajta keresztül az egész középkor fordítási módszerét támadta meg. Az ilyen fordítás szerinte „quasi non vitiosa sed penitus nulla translatio fuerit” (Botley 2004: 54), azaz „[...] (a fordítás) nem egyszerűen hibás volt, hanem egyáltalán nem volt fordítás.”

Az utolsónak idézett rövid latin szöveg két szempontból is külön figyelmet érdemel: 1. Bruni a szó szerinti fordítást nemcsak hibásnak tartja, de egyáltalán nem tartja fordításnak; 2. a fordítás megjelölésére nem az addig használatos *interpretatio* szót használja, hanem a *translatio*-t. Az első pontban kifejtett véleménye tulajdonképpen nem számít újnak, hiszen láttuk, hogy Cicero is csak a rétorok megoldását tartotta igazi fordításnak. Bruni valójában az ő nézetét újítja fel, de egy olyan időpontban, amikor már évszázadokon át mindenki két-féle fordításról beszélt.

Bruni 1416–17-ben készült el az *Etika* fordításával, a hozzá írt előszó 1419-ből való, de a *translatio* jelentésével azonos új kifejezés már jóval korábban megtalálható nála. Elsőnek a Niccolo Niccoliohoz írt levelében bukkan föl, amelyet Platón szövegeinek tanulmányozásával kapcsolatban írt firenzei barátjának még 1403-ban vagy 1404-ben (Baron 1928: 15–17). Levele két részből áll, az első részben Platón szövegeinek nagyszerűségéről számol be Niccolinak, a másodikban azoknak a nehézségeknek a megoldásáról beszél, amelyeket helyes fordításuk támaszt. Szerinte a filozófus szövegeiben az elragadóan ésszerű tartalom a csiszolt városi beszédmóddal ötvöződik teljes értékű beszéddé, amelynek helyes fordításáról csak úgy szerez kellő bizonyosságot, hogy az általa elképzelt és tökéletes latin tudással rendelkező Platont tekinti szövegei kritikusaknak. „[...] Quem ego ipse michi effinxi, et quidem latine scientem, ut iudicare possit, testemque eum adhibebo *traductioni* suae, atque ita *traduco* [...]” (idézi Gerl 1981: 274). A *translatio*-t megelőzően Bruni itt a vele azonos jelentésű *traductio* főnevet, valamint a *traduco* igét használja, amit később a ’fordító’ jelentésű *traductor/translator* szavakkal egészít ki.

A *translatio* valójában nem volt új szó a latinban, használata megtalálható már Cicero korából, de akkoriban a stilisztikának volt a műszava a görög *metaphora* fordításaként. Kézenfekvőnek látszik, hogy ez a használata volt az oka annak, hogy a fordítási tevékenységre és a fordítás eredményére nem alkalmazták, hanem megmaradtak az *interpretatio*, *interpretare/vertere* és az *interpres* mellett. Mivel a reneszánsz idején a jelentésátvitel szava a görög *metaphora* lett, a *translatio/traductio* szabaddá vált a fordítás jelölésére. (Szenci Molnár Albert 1604-ben megjelent latin szótárában a *metaphora* jelentése: „Általvitel, midőn az Ige, tulajdon jegyzésről másuvá vonyatic”, a *traductio* mellett viszont a tolmácsolás is meg van adva.)

Érdekes tény, hogy a *traductio* a klasszikus latinban Gelliusnál is megtalálható *Attikai éjszakák* című könyvének abban a részében, amelyben Platón

Lakomájának fordításáról beszél. Mivel Bruni is fordított ebből a munkából, nem meglepő, hogy azzal gyanúsítják, tőle vette át a szót (Botley 2004: 13). Bárhogy legyen is, nem kétséges, hogy Bruni nem volt megelégedve a középkori latin fordításokkal, és úgy gondolta, a munkák nem érdemlik meg a fordítás elnevezést. Új fordítási módot vezetett be, amelyben nem a szöveg következetes szó szerinti visszaadása vezette, nem is csupán a kielégítő érzést kiváltó szép stílus igénye, hanem az a meggyőződése, hogy egy szöveg csak akkor érthető meg a maga teljességében, ha olvasmányosan van megírva. A tetszetős stílust Bruni nem esztétikai igényként értelmezi, hanem a teljes megértés eszközének tekinti. A *translatio/traductio* szavak ezt a meggyőződését fejezik ki.

Mindezek után a fordítás különböző fajtáiról Bruni koráig az alábbi rövid áttekintést adhatjuk: a tolmácsolás mellett kialakult egy új tevékenységnek, a fordításnak a fogalma, amelyet Cicero „rétori tolmácsolás”-nak nevezett. Az *interpres* régi jelentése kibővült, és a tolmácsolás mellett most már a fordításra is utalt. Szent Jeromos megtartotta az *interpres* kibővített jelentését, de a fordításra utaló jelentésén belül szó szerinti és szabad változatokat különböztetett meg anélkül, hogy ezekre külön szavakat alkalmazott volna. Az *interpres* és az *interpretare* jelentései ezzel tovább bővültek: a szavak a „tolmácsolás” és a „tolmácsolni” mellett a „fordítás”-t is jelentették, sőt az utóbbinak kétféle változatát is magukban foglalták. A változatok jelölésére mellékneves bővítések szolgáltak. Ez a gyakorlat Leonardo Bruni új szavaival változott meg: ő csak egyféle fordítási módot ismert el, amelyet a *traductio/translatio* szavakkal jelölt. Az, amit korábban szó szerinti interpretációnak neveztek, szerinte nem volt fordítás. Bruni új kifejezése elterjedt ugyan, de nem az első alkalmazó szándékainak megfelelően. Az egyedüli helyes fordítás jelölése helyett most a tolmácsolást és a fordítást különböztették meg vele úgy, hogy az *interpres* a tolmácsot, a *traductor/translator* a fordítót jelentette. A *traductio*-n belül a kétféle változat továbbra is megmaradt, megkülönböztető kifejezések ma sem léteznek rájuk.

Irodalom

- Ariszteász-levél. 1999. In: *Apokrif levelek*. Budapest: Telosz. 5–43. (Ford. Simon L. Zoltán)
- Baron, H. (ed.) 1928. *Humanistisch-Philosophische Schriften, mit einer Chronologie seiner Werke und Briefe*. Leipzig.
- Beer, J., Lloyd-Jones, K. (eds.) 1995. *Translation and the Transmission of Culture between 1300 and 1600*. Michigan: Western Michigan University.
- Boethius, A. M. S. 1906. *Opera pars I. In Isagogem Porphyrii Commenta; Corpus Scriptorum ecclesiasticorum latinorum*. Vol. 48. Bécs: F. Temsky.
- Botley, P. 2004. *Latin Translation in the Renaissance – The Theory and Practice of Leonardo Bruni, Giannozzo Manetti and Desiderius Erasmus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cicero, M. T. 1903. *De optimo genere oratorum*. Oxford: Oxford University Press. (ed. Wilkins, A. S.)
- Cicero, M. T. 1918. *Tusculanae disputationes*. Leipzig: Teubner. (ed. Pohlenz, M.)

- Gerl, H. B. 1981. *Philosophie und Philologie (Leonardo Brunis Übertragung der Nikomachischen Ethik in ihren philosophischen Prämissen)*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Ilosvai Selymes P. 1883. *Ptolemeus királynak históriája, miképpen Moisesnek öt könyvét nagy költséggel hetvenkét tolmács által zsidó nyelvből görögre fordította*. Régi Magyar Költők Tára IV. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. 180–240.
- Petrarca, F. 2003. *Önmagam és sokak tudatlanságáról*. Szeged: Lazi Könyvkiadó. (ford. Lázár István Dávid)
- Szent Jeromos 1991. „*Nehéz az emberi léleknek nem szeretni*”. Budapest: Helikon. (ford. Adamik Tamás)
- Szent Jeromos 2005. *Levelek I–II*. Budapest: Szenzár. (szerk. és ford. Takács László)

ELTE BTK
NYELVTUDOMÁNYI DOKTORISKOLA
FORDÍTÁSTUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAM

Jelentkezés a 2012/2013-as tanévre

A fordítástudományi PhD programot a 2012/2013-as tanév őszi félévében is indítja az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktoriskolájának keretén belül. Olyan jelentkezőket várunk, akik lehetőleg valamilyen idegennyelv-szakos egyetemi végzettséggel rendelkeznek, vagy idegennyelv-tudásukat igazolni tudják, van már némi fordítási és/vagy tolmácsolási gyakorlatuk és érdeklődnek a nyelvi közvetítés elméleti kérdései és a fordítás és tolmácsolás empirikus kutatása iránt, valamint gond nélkül tudnak angol nyelvű szakirodalmat olvasni. Jelentkezés: március-április, felvételi beszélgetés: május-június. A jelentkezés beadása előtt feltétlenül keresse meg személyesen a programvezetőt dr. Klaudy Kingát (kklaudy@ludens.elte.hu).

További információ:

(1) ELTE BTK Doktori és Habilitációs Ügyek Irodája
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A 1. emelet 114-121.
Tel.: 4116500/ 5176, 5164, 5161
Irodavezető: Csoba Alice

(2) ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F 1. emelet 9-11.
Tel: 411 6500/5894. Fax: 4855217
Irodavezető: Papp Sándorné (pappjutka@ludens.elte.hu)
Honlap: www.elteft.hu

Az újrafordítások szükségességéről

A csudálatos Mary kapcsán

Makkos Anikó

E-mail: makkos.aniko@gmail.com

Kivonat: Travers *Mary Poppins*-sorozatának első darabja Benedek Marcell fordításában olvasható magyarul immár 75 éve. Jelen írásomban azt vizsgálom meg, hogy a fordítót milyen elvek vezérelték akkor, amikor – tőle szokatlan módon – egy gyermekközönségnek szóló regény átültetésére vállalkozott, és hogy ezeknek az elveknek az eredményeképpen milyen fordítói megoldások születtek. Ezekben belül rámutatok a fordításnak azokra az elemeire – alapvetően a nevek, megszólítások és reáliák fordítására –, amelyek a szöveget közel hozhatják, de el is távolíthatják a gyermekolvasóktól. Külön figyelmet szentelek a szándékolt archaizálás jelenségének, amely által *A csudálatos Mary* a korabeli olvasó számára is egy régebbi világot tükrözött. Végezetül további érveket – köztük a politikai korrektség különös megnyilvánulását – is felsorakoztatok amellelt, hogy mi indokolhatná ennek a klasszikus, és napjainkban reneszánszát élő gyermekregénynek az újrafordítását.

Kulcsszavak: gyermekirodalom, újrafordítás, idegenítő fordítás, honosító fordítás, politikai korrektség

Bátran állíthatjuk, hogy az 1989-es rendszerváltás óta a magyar nyelvű szépirodalom egyik jellemző tendenciája az újrafordítás. Ez a folyamat drámai művek esetében a leglátványosabb, hiszen a színpad reagál talán legérzékenyebben a társadalom és a nyelv változásaira. Emiatt érthető az az igény, hogy a klasszikusok ne csak a régi fordításban, hanem modern nyelven is megszólaljanak. Ugyanez az igény jogosan merülhet fel a gyermekirodalom klasszikusai kapcsán is. Pamela Lyndon Travers 1934-ben írt *Mary Poppins* című művének Benedek Marcell által készített fordítását vizsgálva méltán merülhet fel a kérdés, hogy vajon az 1936-os fordítás, amely változatlan formában 2010-ben jelent meg legutóbb, nem érett-e meg az újrafordításra. Írásommal arra szeretnék rávilágítani, milyen okok indokolnák a világhírű sorozat első darabjának magyar nyelvű újrafordítását.

1. A szerző és a *Mary Poppins*-sorozat

Az Ausztráliában 1899-ben, más adatok szerint 1906-ban született Travers hosszú életet élt, és 1996-ban bekövetkezett haláláig összesen nyolc könyvön keresztül bontotta ki *Mary Poppins* és a Banks-gyerekek kalandjait. A sorozat kötetei a következők voltak: *Mary Poppins* (1934), *Mary Poppins Comes Back* (1935), *Mary Poppins Opens the Door* (1943), *Mary Poppins in the Park* (1952),

Mary Poppins From A to Z (1962), *Mary Poppins in the Kitchen* (1975), *Mary Poppins in Cherry Tree Lane* (1982) és *Mary Poppins in the House Next Door* (1988). 1964-ben az addig megjelent könyvek alapján készült egy máig méltán híres Disney-musical, 1983-ban pedig az orosz televízió is készített egy musicalt. 2004-ben a film színpadi adaptációjára is sor került a West Enden, és a darabot 2006-tól a mai napig nagy sikerrel játsszák. Az első regény az egyetlen, amely nem állta ki az idők próbáját. A hatodik fejezetben, amelynek angol címe *Bad Tuesday*, Mary és a gyerekek egy csodás iránytű segítségével ellátogatnak a világ négy égtájára, ahol keleten kínaiak, északon eszkimók, délen afrikai négerek és nyugaton amerikai indiánok fogadják őket. Az évek során az írónőt egyre több támadás érte emiatt a részlet miatt, amely a bírálók szerint kulturális és faji sztereotípiákat tartalmazott. Travers ezért 1981-ben átírta a kifogásolt fejezetet, és a sorozat állandó illusztrátora, Mary Shepard is új rajzot készített az iránytűhöz. Az ezt követő angol nyelvű kiadások már az új szöveget és illusztrációt tartalmazzák.

A könyvsorozat mindegyik darabja megjelent magyarul is, a legelső Benedek Marcell, az összes többi pedig Borbás Mária fordításában. Legutóbb a 2000-es évek elején a Ciceró Könyvstúdió Kft. gondozásában jelentek meg a *Mary Poppins*-könyvek a *Klasszikusok fiataloknak* sorozatban. Ez is mutatja, hogy népszerűségük itthon is töretlen, ami még indokoltabbá teszi annak megvizsgálását, hogy a 75 éve született fordítás mennyire felel meg a mai befogadók igényeinek, és követi-e az időközben bekövetkezett változásokat.

2. A rossz kedd

Elsőként a legszembetűnőbb és legmeglepőbb különbséget fogom megvizsgálni a magyarul létező egyetlen fordítás és a ma forgalomban lévő angol nyelvű mű között. Mint azt fentebb jeleztem, Travers a kritikák hatására 1981-ben átírta saját művének egy részletét és az adott részre vonatkozó további utalásokat. Mivel magyarul a mai napig az első fordítás az egyetlen, és azt adják ki újra és újra, ez azt jelenti, hogy egyik kiadó sem figyelt fel erre az éppen 30 éve történt változásra, vagy nem tekintette azt olyan tényezőnek, amely indokoltá tenné az újrafordítást. Az olvasó csak akkor szembesül ezzel az eltéréssel, ha párhuzamosan olvassa az eredeti és a fordított művet, ami, valljuk be, gyermekközönséget feltételezve meglehetősen ritka lehet. Ráadásul egyik magyar nyelvű kiadás sem figyelmeztet arra, hogy egy régebbi szövegvariáns fordítását tartja kezében az olvasó.

Nézzük tehát meg, mi olvasható magyarul a könyv hatodik fejezetében, amelyet az eredetiben a szerző is jobbnak látott átírni, és hogy később hogyan módosult ez a kifogásolt rész az angol szövegben. Mary Poppins és a gyerekek először északra látogatnak a csodálatos iránytű segítségével, ahol egy eszkimó-családdal találkoznak. A vendégek fogadására egy *jégszikla odvából* lépnek elő, ahol nemrég egy pár jegesmedvét nyúztak meg. Az így szerzett bundát fel is ajánlják a vendég gyerekeknek egy kis *forró bálnazsirlevés* kíséretében a hideg ellen. Ezután délnek veszik az irányt, ahol egy *szénfekete* (az angol eredetiben

negro) pár és egy meztelen pici szerecsen fióka várja őket, akiknek lakhelye egy pálmafából készült kis kunyhó. Inkább üvegyöngyökbe, mintsem ruhákba vannak öltözve, a családfő pedig egy hatalmas bunkósbottal van felszerelve. Az író kiemeli a házigazda és a vendég gyerekek bőrszíne közötti nagy különbséget: *Jesszuskám, milyen fehér gyerekek ezek! Rájuk férne egy kis fekete suviksz.* Az angol eredetiben a vendéglátók erős akcentussal beszélnek: *My, but dem's very white babies. You wan' use a li'l bit black boot-polish on dem.* Mint láttuk, ezt a különbségtételt a magyar fordítás egyáltalán nem adja vissza. A következő állomás kelet, ahol egy kínai mandarinnal találkoznak az utazók. A leírás szerint a *furcsa alakú, icipici házak* papírból készültek, vendéglátójuk *bajusza pedig majdnem a derekáig ér*, ruházata pompát és gazdagságot tükröz; beszédmodorának és viselkedésének előkelősége, valamint egész lényének felsőbbrendűsége pedig megdöbbeníti a gyerekeket. Végül nyugatra repíti hőseinket az iránytű, ahol egy fenyőerdő tisztásán sátrak és egy nagy tűz fogadja őket, valamint Déli Nap nagyfőnök, aki fején tollkoszorút, testén *kötényforma* ruhát és rojtos nadrágot visel, akárcsak a többi indián. A jelenet különlegessége, hogy Michaelnek egy helyi kisfiúval kell megmérkőznie egy futóversenyen, ahol mindenáron be akarja bizonyítani, hogy nem lehet gyorsabb nála egy indián. Az álomszerű utazás itt azonban véget ér.

Az erősen általánosító leírások valóban sértőek lehetnek a megidézett népcsoportokra nézve, és egyoldalú képet sugallhatnak róluk a gyerekolvasók számára. Ráadásul egyre modernizálódó világunkban igazságtartalmuk is eléggé kétséges. Továbbá nem szerencsések azok a részletek sem, ahol az állatok az embernek kiszolgáltatott helyzetben jelennek meg, mint az eszkimók által megnyúzott jegesmedve vagy az indiánok által sült rénszarvas. Bár ezek valóságosságához nem férhet kétség, mégis negatívan hathatnak a gyerekek képzeletére. A kínai jelenetben tapasztalható kényszerű megalázkodás és az indián gyerek fogcsikorgató legyőzése sem éppen pozitív minta a gyerekek számára. A négerek által beszélt nyelv kifigurázásától Benedek Marcell már eltekintett, talán ő is érezte ennek bántó voltát. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy mindegyik vendéglátó végtelenül barátságosan fogadja az utazókat, a saját szokásainak megfelelően üdvözli őket, és szíves vendéglátásáról biztosítja Maryt és a gyerekeket, amit ők azonban minden egyes helyszínen visszautasítanak az idő rövidegére való tekintettel.

Most nézzük meg, hogyan bírálta felül saját magát az író, és hogyan módosította a regényben a világ körüli utat. Ehhez a könyvnek egy 1981 után megjelent angol nyelvű példányát kell fellapoznunk. Először itt is az Északi-sarkra látogatnak az utazók, ahol egy hatalmas jegesmedve fogadja, majd hallal és rákkal kínálja őket. Az eszkimóköszöntés helyett recés, meleg, rózsaszín nyelvvel nyalja körbe a didergő gyerekeket, majd egy frissen fogott heringgel bocsátja őket újtukra. Ezután Mary délre viszi Jane-t és Michaelt, ahol egy dzsungelben találják magukat. Vendéglátójuk egy ibolyakék arapapagáj, aki banánra cserélné a heringjüket, ha Mary kicsit besegítene a tojások kiköltésébe. A nevelőnő azonban határozottan visszautasítja a felkérést, és az elmaradt déligyümölcs miatt csalódott gyerekekkel mit sem törődve, máris keletnek fordítja az iránytűt. Most már egészen más helyre pottyanunk, mint az eredeti verzióban, hiszen egy fekete-fehér, lustálkodó pandát pillantunk meg bambuszfák közt. A hering

neki is szemet szúr, visszautasítja, és nem is adna szállást neki, viszont bambuszrüggyel kínálja a megfáradt utazókat. Végül a gyerekek álomba simogatják, mielőtt utolsó célpontjuk felé veszik útjukat. Nyugaton is teljesen más környezetet látunk, mint korábban; egy fekete-szürke delfin és kicsinye fickándozik a homokos partot nyaldosó hullámokban. Az anyadelfin homokfürdőzésre hívja a gyerekeket, akik ebben szívesen részt is vennének, de Mary, ahogy az egész utazás alatt, most is hajthatatlan. Nem fogadják el a felkínált kagylókat és tengeri algát sem. A föld körüli út az új verzióban is egy versennyel ér véget, de ez a delfinek között zajlik a tengerbe visszadobott hering megszerzéséért. Michael itt is bevonódik a versenybe, mert hangosan szurkol a kisdelfinnek, ami a nevelő rosszallását váltja ki.

Miután összehasonlítottuk a két variánst, jól látszik, hogy az előzőekben kifogásolt momentumok teljesen eltűntek, és a gyerekek számára érdekes, színes, egzotikus és a hősökkel többnyire barátságos állatok vették át az emberek helyét. A változtatás tehát alapvetően gyermekbarát, hiszen az állatok nagyon közel állnak a gyermeki lélekekhez, és ami fő, az eredmény sem támadható a korábbi indokok miatt. Ezért is érthetetlen, hogy eddig egyetlen magyar kiadó sem látta szükségesnek akár csak emiatt a részlet miatt is a mű újrafordíttatását.

3. Befogadó-központúság és modernizálás a gyermekirodalomban

A gyermekirodalomra fokozottan érvényes, hogy az írónak és a fordítónak egyaránt a befogadó ismereteit és a műalkotásokkal kapcsolatos igényeit kell elsődlegesen szem előtt tartania, vagyis a kultúraközvetítés másodlagos szerepet játszik. Egyetlen gyerek sem azért olvas el egy könyvet, hogy tanuljon belőle, hanem hogy beleélhesse magát a mese vagy a történet világába, és átélhesse ugyanazokat a kalandokat és izgalmakat, mint a mű hősei. Ahogy Christiane Nord (1997: 103) is írja, a felnőttirodalmat manapság inkább az idegenítő fordítás, a gyermekirodalmat pedig a honosító fordítás jellemzi. A honosító fordítás ugyanis közelebb hozza az olvasóhoz a mű világát. Maga Benedek Marcell is hasonlóan vélekedett általában a fordításokról, hiszen Pázmány Péterre hivatkozva külön kiemelte: „A jó fordításon *nem szabad megéreznünk*, hogy fordítás.” (Benedek 1957: 373).

Ugyanakkor egy másik tényező is komoly szerepet játszik esetünkben a fordítás tényén kívül, ez pedig az 1936 óta eltelt idő. A mai gyerekolvasó joggal várja el, hogy számára érthető és befogadható nyelvezeten szólaljon meg a mű, és a nyelv ne idegenítse el annak világától. Ezt a két szempontot figyelembe véve mutatom meg a továbbiakban, hogy Benedek Marcell fordítása mennyire aktuális a mai kor gyerekolvasói számára. A fordított szövegnek azokat az elemeit vizsgálom meg, amelyek a társadalmi változások következtében az újrafordítások során leginkább ki vannak téve a változásnak: a neveket, megszólításokat és reáliákat. A tárgyalt regényben ezen kívül külön csoportot képeznek a régi vagy régies hangzású szavak és igealakok, amelyek megnehezítik a szövegértést, és gátolják a szöveg világával való azonosulást; az elemzés során ezekre

is fogok példákat hozni. Végezetül rámutatok további, különböző típusú eltérésekre a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között, amelyek ugyancsak indokoltá tennék egy új, modern fordítás megszületését.

4. Változó szókincs, táguló ismeretek

Minden nyelv leggyorsabban romlandó része a szókincs, ezért is érdemes megvizsgálni, hogy annak egyes, jól körülhatárolható elemei mennyire aktuálisak 75 év elteltével. Emellett azt is könnyű belátni, hogy az ismeretek minden korábbinál nagyobb sebességgel terjednek napjainkban, és ez már a gyerekekre is nagy hatást gyakorol. Sok minden, ami ismeretlen vagy szokatlan volt, mára már elfogadottá vált. Mindezek tükrében fogom megvizsgálni a fordítás szókincsét. Az angol példák esetében végig a regény régebbi kiadására (1934) hivatkozom, mert a magyar fordítás (1936) annak alapján készült.

4.1 Nevek

Elsőként nézzük meg a nevek fordítását. A személynevek fordításánál Benedek Marcell nem egységesen jár el. Több alkalommal előfordul, hogy az angol személyneveket a magyaros sorrend szerint megfordítja, így lesz a gyerekek neve magyarul *Banks Jane, Michael, John* és *Barbara* (7), vagy Persimmon kisasszony teljes neve *Persimmon Amy* (50). Ugyanígy *Herbert Alfred*, aki hétköznapi nevén *Bert* (25), magyar megfelelője *Alfred Herbert*, ráadásul *Berti* (24). *Sir Christopher Wren* (102) neve már komolyabb átalakításon megy keresztül, a fordítás nyomán *Wren Kristóf uram* (112) lesz a híres építészből. Mindennek ellentmond, hogy a címszereplő megmarad *Mary Poppins*-nak. Ezt a különbségtételt még a cím sem indokolja, hiszen Benedek Marcell nem veszi át az eredeti címet, hanem egyfajta magyarázó címet ad a regénynek. Meglepő, de van olyan megoldás is, amikor megmarad a személynevek angolos írásmódja: *Jane Banks kisasszony és Michael Banks úrfi* (177). Mindez úgy hat, mintha a fordító nem tudta volna eldönteni, melyik verziót is részesítse előnyben. A személynevek közül végül egyet szó szerint le is fordít, a hangutánzó *Admiral Boom* (66) név magyar megfelelője *Bumm tengernagy* (70).

A szövegben azzal a megoldással is többször találkozunk, hogy a fordító teljesen máshogy nevez el egy szereplőt, amit igazából semmi sem indokol; például *Andrew*, a kiskutya magyarul *Petike* (55). Itt közbevetném, hogy a különös névadás ellenére Benedek Marcell nem használja ki a forrásműben meglévő játékot, mert idő előtt „lelövi a poént”, hogy *Petike* nem egy kigyerek, hanem egy kiskutya: *she and Andrew* (53) a magyar fordításban *ő meg Peti, a kiskutyája* (55). További kutyaneknél is látunk még honosító fordítást: *Waif or Stray* (63) a magyar változatban *Csibának* vagy *Bodrinak* (67), illetve ugyanitt *Willoughby* helyett *Henriknek*. A *Bodri* név kivételével ma egyik sem elterjedt vagy ismert kutyanév a felsoroltak közül. Benedek Marcell nyilvánvalóan tudatosan írt át bizonyos állatneveket, ezt megerősíti még egy elefánt esete is, aki *Lizzie* (144) helyett *Sziám* (160) lett magyarul, ki tudja, miért.

Az is előfordul, hogy nem lecseréli, csak a kiejtés szerint átírja Benedek Marcell a neveket: a csillaglány *Maia* (173) magyar neve így lesz *Maja* (196), testvére pedig *Elektra* ((196) – angolul *Electra* (173). Azután azonnal látjuk ennek ellenkezőjét is a *Taigeta* (199) – angolul *Taygete* (176) – névnél, vagy egy közbülső megoldást a *Steropé* (200) – angolul *Sterope* (177) – név átírásakor. A megoldások meglehetősen szerteágazóak. Végül egy kitalált, de manapság már minden gyerek által ismert és másképp ismert alak elnevezését említeném meg; *Karácsony Apó* (192) a jó öreg *Father Christmas* (170) 75 éves neve. A nevek átírásába egy nyomdahiba is becsúszott, *Green, Brown and Johnson's* (112) helyett *Grenn, Brown és Johnson üzlete* (123) olvasható magyarul.

Ugy gondolom, a felsorolt példák egyértelműen érzékeltetik, hogy a nevek ilyen sokféle, nem következetes kezelése zavaró lehet egy másik kultúrával ismerkedő gyerekolvasó számára, ráadásul a megoldások többsége nem indokolható.

4.2 Megszólítások

A megszólítások esetében megállapíthatjuk, hogy jelentős részük már elavult, és a mai gyerekek nem használják őket, ezért elidegenítő hatással lehetnek rájuk. Ráadásul ezek az elemek eléggé gyakran fordulnak elő a szövegben. Ha a legjellemzőbb példákat akarjuk kiemelni, érdemes megemlíteni a szülők megszólítását. Az *anyus* (10), *Anyuskánk* (196) *mamádnak* (89) vagy *apus* (88), de az *édesanya* (72) kifejezések sem tartoznak a gyerekek által leggyakrabban használt szavak közé napjainkban. Ugyanakkor a *Banks papa* és *Banks mama* (6) megoldás a *Mr. Banks* és *Mrs. Banks* (9) fordításaként a mai napig megállja a helyét. A szülőkön kívül külön probléma a *man*, *mister*, *madam*, *moddom*, *ma'am*, *woman* és *girl* szavak fordítása, amelyekről meg kell állapítanunk, hogy eléggé idejétmúlt benyomást keltenek. Lássuk a példákat: *nagysága* (21) – *ma'am* (23); *férfiút* (29) – *man* (29); *nagyságos úr* (29) – *Mister* (30); *nagysága* (29) – *Moddom* (30); *tisztelt uraság* (30) az angol eredetiben kissé eltérő módon *Moddom* és *Mister* (31); *naccsága* (31) – *Moddom* (32); *hajadon* (49) – *woman* (48); *úrfi* (61) – *Mr.* (58); *nagysád* (155) – *girl* (140). Természetesen nem feledkezhetünk meg a szándékolt stilisztikai hatásról sem, de ma már végleg elmúlt az az idő, amikor a cseléd nagyságának szólította a ház úrnőjét, vagy ugyanígy a pincér az étterembe betérő hölgyet. Egy modern fordítás minden bizonnyal új, a gyerekek világához közelebb álló szóképzetet használna ezekben az esetekben.

Különösen érdekes momentum a főhős, Mary Poppins foglalkozásának magyar fordítása. Benedek Marcell a *gyereklány* (7) kifejezést használja az angol *nannie* (10) magyar megfelelőjeként. A mai nyelvhasználat szerint a *gyereklány* kizárólag fiatal serdülő lányt jelent, semmiképpen sem dajkát, vagy annak manapság divatos változatát, a *babysittert*. A mai gyerekolvasókat, ha nem rendelkeznek előismeretekkel Mary Poppins személyét illetően, bizony nehéz helyzet elé állítja a fordítás, és eléggé hamis képet sugall a zord nevelőnőről. Ráadásul a *gyereklány* szószerkezet egyébként sem sűrűn használatos, inkább bűnügyi hírekben, pejoratív értelemben találkozhatunk vele semmint a gyerekirodalomban. Erről azonnal meggyőződhetünk, ha begépeljük a szót egy internetes keresőbe.

4.3 Reáliák

Végezetül a műben előforduló reáliák fordításánál alkalmazott módszereket szeretném áttekinteni. A regényben nagy számban szerepelnek állatok, elsősorban kutyák, illetve az állatkerti látogatást leíró fejezetben egyéb élőlények. Egyértelműen megállapítható, hogy Benedek Marcell a magyar gyerekek számára ismerős fajtákkal népesíti be a könyvet, vagyis honosító fordítást alkalmaz. Peti magyarul *komondor és kuvasz keveréke* (59), míg angolul *half an Airedale and half a Retriever* (56). Sajnos ezt a fordítást nem támasztják alá a kutyust ábrázoló illusztrációk (lásd pl. az 56. oldalon), ami korunk éber és mindenre kiterjedő figyelme gyerekolvasóinak valószínűleg szemet is szúr. Az állatkertben a magyar olvasók számára ismeretlenebb állatok ugyancsak átalakulnak: *wombats* (151) – *kenguruk* (168), *kittiwakes* (151) – *sasból* (168), *dingo* (153) – *majom* (171), *Hamadryad* (157) – *óriáskígyó* (176). Valószínű, hogy egy újabb fordítás már nem kímélné meg a kis olvasókat ezeknek az állatfajtáknak a megismerésétől, különösen azért, mert a gyerekek kíváncsiságát mindig felkeltik a számukra ismeretlen állatok.

Itt jegyezném meg, mintegy kitérőként, hogy a kígyókirály beszédét végig sziszegőssé torzítja a fordító, holott a forrásszövegben ennek nyoma sincs. Ez azért is különös, mert a sztenderd nyelvhasználatól eltérő beszédmódot, amelyre pedig több példa is van az eredeti szövegben, ahogy azt fentebb már jeleztem, Benedek Marcell egyetlen helyen sem érzékelteti a fordításban. Egy jellegzetes példa erre a következő részlet: „*Naow, naow. Wot’s all this? A Naccident or wot?*” (181) – „*Nono, mi az? Baleset vagy mi?*” (204). Ennek tükrében nem igazán védhető a legkisebb gyerekeknek szóló mesék kedvelt eszköze, még akkor sem, ha kifejezetten a gyerekközöniséget szem előtt tartva dönthetett mellette Benedek Marcell. Mivel más állatok is megszólalnak, és tökéletes emberi nyelven beszélnek, ezért inkább a király nagyságát csorbítja pöszesége, vagy esetleg a gyerekekhez való leereszkedését érzékelteti: „*Akkor iszten hozta őket. Üljetek le, kedveseim.*” (177).

Folytassuk a reáliák fordításának áttekintését a brit ételekkel és italokkal. A fordító itt is honosító és nagymértékben egyszerűsítő technikát alkalmaz. A különféle speciális édességek elsősorban mint sütemény, kalács, piskóta vagy fagylalt születnek újjá magyarul (lásd a 37., 89., 144. és 146. oldalakat), de a jó öreg *csukamájolaj* (92), amelyet a mai gyerekek már hírből sem ismernek, szerencsére, szintén nem tűnik azonosnak az angol eredetivel: *syrup of figs* (85). A *syrup* szó magyar megfelelőjét másutt is igyekszik kikerülni a fordító: *a tin of golden syrouop* (147) így lényegül át *egy bödön mézzé* (163), talán az azt hajdan ajándékba kapó medve miatt. A *csokoládétorta* (172) azonban már klasszikus félrefordítás, ha összevetjük a forrásként szolgáló *Yorkshire pudding* (154). Az eddig elmondottakra egy ellenpélda van, Corry néni boltja, ahol *gyömbéres kalács, törökmézes ládikók, édesgyökérrudak és aszalt almák* (124) sorakoznak, igazán jól visszaadva a hely hangulatát. A halkereskedőnél aztán újra nem találjuk pontos megfelelőjét a különleges halaknak és tengeri élőlényeknek: ponty, harcsa, kaviár és tengeri rák (120–121) helyettesíti őket. A regényben ugyan

csak három helyen találkozunk szeszesitallal, de ezek fordítása sem mindig pontos. Katie *sörszagú* a magyarban, ami jól kifejezi az angol eredeti lényegét: *smelled barley-water* (12). Az *égetett rum* (17), amelyet Mary Poppins töltöget magába esténként a csodás üvegből, azonban nem véletlenül lepheti meg a gyerekolvasókat, mivel az eredeti szövegben található *rum-punch* (20) semmiképpen sem azonos vele. Ehhez képest csak kis eltérés a *boroskám* (172) kifejezés – angolul *port* (154) –, amely inkább nagyobb alkoholtartalmú likőrbornak felel meg.

A reáliák utolsó csoportjában vegyes tematikájú szavakat fogok bemutatni. Fordításuk során egyaránt használt módszer az explicitáció, az implicitáció és a honosítás is, és mindegyik a befogadói megértést segíti elő. A leggyakrabban alkalmazott átváltási művelet az explicitáció. Erre első példám a *the City* (11), amely a magyar fordításban kiegészül egy magyarázattal: *a belvárosba, a Citybe* (8). Ugyanilyen megoldást látunk pár oldallal később: az angol *Margate* (27) helynév magyarul *Margate-hez, a híres fürdőhelyhez* (26). *Alfred the Great* (119) ugyancsak *Nagy Alfréd királytól* (131) magyarul, és a *Baker's Dozen* (119) kifejezés fordítása: *megetézem a tucatot* (131). „*En vagyok a Fiastyúk második csillaga*” (196) – mondja Maja a magyar fordításban, az angol eredetiben mindez magyarázat nélkül áll: „*I'm the second of the Pleiades*” (173). Ugyan a helységnév elhagyásával, de szintén kifejtő fordítással van dolgunk az angol *holiday at Bournemouth* (140) esetében: *a tengerparton vakációzott* (155). Ehhez hasonló a *Red Indian* (192) kifejezés *vadember* (211) fordítása. Egy mesehelyszín esetében azonban inkább honosító fordítás mellett dönt a fordító: *Yarmouth* (32) magyarul *Bergengócia* (30). Hasonló, bár eléggé drasztikus és nem nagyon indokolható megoldás *Guy Fawkes* (121) lecserélése *Robinson Crusoe*-ra (134). Ugyancsak honosítás eredményeképpen lesz a magyar gyerekek által könnyen felidézhető, egyszerű *csákó* (73) az angol *busby* (68) kifejezésből. Ugyanide sorolható a *bandanna handkerchief* (16) fordítása, ami *vászonzsebkendővel* (13) lesz azonos magyarul. Végül néhányszor látunk implicitációt is, a *Royal Academy* (27) magyarul *Akadémián* (26), vagy a *to be taken to Tea and Shortbread Fingers* (101) magyarul egyszerűen *elvinne uzsonnázni* (110).

Néhány olyan megoldással is találkozhatunk ugyanakkor a reáliák fordításánál, amelyek ma már régies hatásúak vagy egyenesen érthetetlenek, ezért nem töltik be egykori szerepüket. Az angol *pop-gun* (65) mint *bodzapuska* (69), vagy *top-hat* (66) mint *köcsögkap* (70) ma már nem állná meg a helyét egyetlen fordításban sem. Az angol *marigold* (102) növényt sem fordítanánk *béka virágként* (111), hiszen a neki megfelelő gólyahír vagy körömvirág elnevezés még a gyerekeknek is ismerős lehet. A *Coater* (120) szó fordítása sem mond sokat a mai gyerekeknek úgy, hogy *templomszolga* (132).

4.4 Régies szavak, szóalakok

Végül elérkeztünk azokhoz a szavakhoz, kifejezésekhez, amelyek elsősorban hangzásukban idegenek, régiesek a mai olvasó számára. Szeretném hangsúlyozni, hogy az angol eredeti a most bemutatandó esetekben mindenütt megfelel a mai angol nyelvállapotoknak, tehát szó sincs arról, hogy a fordítót

a forrásnyelvi alak motiválta. Különösen érdekes, hogy itt még csak nem is a korabeli nyelvhasználat tükröződésével állunk szemben: a régies hangzás és stílus megteremtése egyszerűen Benedek Marcell műfordítói szándéka volt, és a fordítás óta eltelt 75 év ezt a szándékolt hatást csak még jobban felerősítette. Nézzük tehát a legszembetűnőbbeket a teljesség igénye nélkül!

Leggyakrabban az igék alakján érhető tetten a múltó idő: *betétezném* (7); *jő* (9); *facsarogva* (9); *megettörülte* (13); *mondotta* (17); *szavuk is elállott* (18); *hát lássátok* (38) – angolul *You see* (38); *jöjjetek* (38); *höngörögni* (38); *töltsd be a teát* (47) – angolul *pour out* (45); *hált* (56); *fer be* (65); *továbbódalgott* (173). Szinte bármelyik oldalon ütjük is fel a fordítást, szembetalálkozunk ezekkel az igékkel, tehát a sort még hosszan lehetne folytatni.

Hasonlóan gyakoriak azok a főnevek, amelyeket ma már nem így, ebben a formában használunk. Itt sem akadályozzák az értést a szóalakok, de egyértelműen elidegenítő hatásúak. Lássunk néhány tipikus példát ezekre is: *utcake-resztesződésnél* (5) – *cross-roads* (9); *agyagmalac* (9) – *money-boxes* (11); *előcsarnok* [Banksék házában] (10) – *front hall* (14); *szélfogó* (22) – *windscreen* (24); *gyalogjáróra* (23) – *pavement* (24); *kijárást* (31) – *Way Out* (32); *csudálkozástól* (38) – *astonishment* (38); *luftballon* (39) – *balloon* (39); *felöltő* (56) – *overcoat* (53); *lajbjaja zsebéből* (83) – *waistcoat-pocket* (77); *kenyérmorzsa* (112) – *breadcrumbs* (104); *ablak szemöldökfájáról* (144) – *window frame* (131). A fordító szándékoságához itt sem fér kétség. Az igék által megteremtett régies hangulatot a főnevek is megerősítik.

Végül, hogy a mellékeveket se hagyjuk ki, álljon itt még két példa: *hollandi* (10) mint a *Dutch* (14) megfelelője, illetve *derűs képű szobát* (37) az angol *cheerful room* (37) helyén. Ezek és az ehhez hasonló megoldások tovább erősítik az egész mű régies atmoszféráját.

5. További kritikai észrevételek

Végezetül a mű nyelvezetén túlmutató, a regény egészére vonatkozó megjegyzésekkel zárnam az elemzést. Ezek közül az első, hogy a fordító nem tartja meg az eredeti mű tördelését a fejezetek elején és zárásánál, pedig ennek komoly dramaturgiai szerepe van. A csodálatos kirándulások kezdetén és végén ugyanis a valóságtól való elszakadást és oda való visszatérést jelzik ezek a kihagyott sorok, és segítik az olvasót ennek felismerésében. Benedek Marcell, aki maga is kiváló író és irodalomértő ember volt, minden bizonnyal felismerte ennek a tördelésnek a szerepét, és szándékosan tért el az eredeti tagolástól. Ezáltal jobban összemosta a regény két szintjét, és nagyobb mértékben az olvasóra bízta annak eldöntését, hogy hol húzódik a határ valóság és képzelet között.

A tipográfiával kapcsolatban még meg kell jegyeznünk, hogy a fordítás nem adja vissza sem a dőlt betűvel, sem a nyomtatott nagybetűvel szedett részeket. Természetesen ezek mind funkcióval bírnak a forrásműben, elsősorban nyomatékosítják, kiemelik a szöveggörnyezetből az adott részleteket. Így a forrásmű *you will be there* (9) szerkezetében található kiemelés (az eredetiben csak dőlt betűvel) eltűnik a magyarban: *ott is leszel* (5). A *keleti szél* (9) fontos szereplője

a műnek, így az angolban *East Wind* (13) szedésben látjuk. Az *Ideje hazamenni* (50) felszólítás is sokkal nyomtatékosabb így szedve: *IT IS TIME TO GO HOME* (48). Érdekes és egyedi megoldás még, hogy a forrásműben minden fejezet első sora nyomtatott nagybetűvel van szedve, de a fordítás ezt sem adja vissza. Egyértelműen felmerül a kérdés, hogy mindez miért van.

Ha a vizsgált forrásnyelvi és célnyelvi szöveget szoroson összevetjük, igazán komoly és meglepő eltérésekre is bukkanhatunk. Időnként teljes mondatok, sorok, sőt bekezdések maradnak ki a fordításból, mint az (1) példában.

- (1) 'Well – all bouncy and boundy and laughing and going up in the air.'
'Up in the air?' *Mary Poppin's* voice was high and angry. 'What do you mean, pray, up in the air?'
Jane tried to explain. (Travers 50)
- (1a) – No, hát így ugrabugrálni, kacagni és felszállni a levegőbe!
Jane próbálta megmagyarázni. (Benedek 51)

A magyar fordítás 51. oldalán hiányzik a fenti idézetnek általam kurzívval kiemelt részlete. Ugyanilyen típusú hiányokat találunk a magyar fordítás 75., 85., 87., 88., 93., 105., 122., 182. és 193. oldalán is.

Boldog Gyöngyi (2009: 85) jegyzi meg a gyermekirodalomról, hogy a forrásnyelvi szöveg helyenkénti kiegészítése, átfogalmazása, bizonyos részeinek kihagyása, tartalmának magyarázása, fogalmainak pontosítása és mondat szerkezeinek egyszerűsítése mind olyan átigazítás, amely a célovasó igényeinek vagy a célszöveg funkciójának szem előtt tartásával történik. A fentebb felsorolt tipológiai eltérések és szövegkihagyások azonban nem ezeket a célokat szolgálják, ezért nem is indokolhatók. Bár egyértelmű, hogy egy fordítás olvasóit nem zavarják az ilyen jellegű változtatások vagy pontatlanságok, hiszen nem is tudnak róluk, de egy újrafordítás minden bizonnyal kiköszörölné ezeket a nem elhanyagolható csorbákat is.

6. Összegzés

Megállapíthatjuk, hogy Benedek Marcell a mű fordítása során törekedett arra, hogy a korabeli gyerekolvasó ismereteinek és igényeinek megfelelő, élvezetes olvasmányt hozzon létre. Leggyakrabban használt fordítói eszköze a honosítás volt. Minden bizonnyal, az aktuális trendnek is megfelelően, egy mai fordító sok esetben döntene ugyanezen eszköz mellett, de megoldásait már a mai gyerekközönségre szabná, ezért a jelen tanulmányban kiemeltéktől többnyire eltérő eredményre jutna.

A fordítás másik fő problémája a mára már még inkább elavult szókinccs, amely a fordító tudatos döntésének eredménye volt. A magyar fordítóknak és kiadóknak róható fel, hogy az eredeti regény stílusának jobban megfelelő, a modern nyelvhasználatot tükröző fordítás a mai napig nem készült. Ugyanilyen jellegű kérdés az időközben a regény írója által megváltoztatott részlet is. Már önmagában ez is indokoltá tette volna egy aktualizált fordítás

megjelentetését, amely minden bizonnyal tartalmazná az első fordításból valamilyen okból kimaradt szövegrészeket is.

Azt gondolom, írásomban több szempontból is sikerült megvilágítanom, hogy a Benedek Marcell által készített *A csudálatos Mary* című fordításon, bármennyire is kiváló volt a maga korában, és klasszikusnak számít a magyar fordításirodalomban, több szempontból is túlhaladt az idő, és a mai gyerekolvasók számára, elsősorban a részletesen ismertetett, régies hangzású nyelvi elemek miatt, már kevésbé élvezetes és többé-kevésbé elavult olvasmány. Igazán jó lenne egy friss, a változásokat és a mai kor szellemét tükröző, a mai gyerekekhez szóló fordítását is olvasni ennek a gyermekirodalmi remekműnek. Vándor Judit (2010: 6) idézi Borbás Máriát, a sorozat többi darabjának fordítóját, aki azt írta, a fordítás célkitűzése, hogy a mű „magyarul szóljon a magyar olvasóhoz, a mai magyar olvasóhoz”. Ez a „maiság” pedig folyamatosan változik.

Irodalom

- Benedek M. 1957. *Az olvasás művészete*. Budapest: Bibliotheka.
- Boldog Gy. 2009. Célközönség és fordítói stratégiák (Esettanulmány) *Fordítástudomány* XI. évf. 1. szám. 84–100.
- Nord, C. 1997. *Translating as a Purposeful Activity*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Vándor J. 2010. *Adaptáció és újrafordítás*. Doktori tézisek ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Program.

Források

- Travers, P. L. 1937. *Mary Poppins*. Modern Continental Library. Vol. 345. Leipzig, Paris, Bologna: The Albatross.
- Travers, P. L. *Mary Poppins*. 1998. London: Harper Collins.
- Travers, P. L. 1974. *A csudálatos Mary*. Budapest: Móra Könyvkiadó. (ford. Benedek Marcell)

Domestication and Foreignization in Translation Studies

(Joensuu, Finnország, 2011. szeptember 29–október 1.)

Pusztai-Varga Ildikó

E-mail: ipusztaiavarga@yahoo.com

Váratlan, de annál kellemesebb meglepetéssel szolgált a finn ősz a Kelet-Finnországi Egyetem joensuui kampuszán 2011. szeptember 29. és október 1. között megrendezett fordítástudományi konferencia kilenc országból érkező résztvevői számára. Az elmúlt 50 év legmelegebb napjával búcsúzott a szeptember. A minden eshetőségre télikabátokkal, kesztyűkkel és meleg sálakkal felvértezett konferenciázók örömmel lóbálták karjukon a felesleges holmikat, ahogy kimelegedve rótták a város őszi színeibe borult, de napfényes utcáit. Hasonló meleg és derült hangulat jellemezte a háromnapos konferencia munkáját is. A plenáris előadásokat átlagosan 30-40 fős közönség hallgatta, míg a két párhuzamos szekcióban 15-20 fő vett részt. A három nap során összesen 23 előadás hangzott el ugyanazon témában, az elidegenítő és honosító fordítási stratégiák vizsgálatának tárgykörében.

A Domestication and Foreignization in Translation Studies (Honosítás és elidegenítés a fordítástudományi kutatásokban) címmel megrendezett konferencia a *From Russian into Finnish and vice versa – Translation in a multicultural environment* (Oroszról finnre és vissza – Fordítás multikulturális környezetben) elnevezésű többéves projekt zárórendezvénye volt. A projekt a Kelet-Finnországi Egyetem Idegennyelvi és Fordítástudományi Tanszékének és a Petrozavodszki Állami Egyetem Finn és Balti Nyelvek és Kultúrák Intézetének közös vállalkozása, melyet a Finn Tudományos Akadémia és az Orosz Bölcsészettudományi Alapítvány finanszíroz. Ennek ellenére a konferencia tematikája nem korlátozódott a finn és orosz nyelvi vizsgálatokra, hiszen bármely nyelvpárt vizsgáló kutatás bemutatását szívesen várták. A konferencia munkanyelve az angol és az orosz volt.

A konferencia témájául a szervezők a fordítástudományi kutatások egy szűkebb területét jelölték ki. A Lawrence Venuti által 1990-ben meghatározott, és a fordítástudományi kutatásokban azóta is jelenlévő két központi fogalom, a honosítás és elidegenítés jelenségével foglalkoztak az előadások. Míg az előbbi stratégia gyakran a fordítások célkultúrába ágyazódását célozza meg, addig az utóbbi a fordítás idegenségét hangsúlyozza. A szervezők ezen általánosan elterjedt vélekedések pontosabb vizsgálatára és újragondolására hívták a konferencia előadóit és résztvevőit. Hogyan használhatók ezek a fogalmak konkrét kutatásokban, illetve milyen paraméterek alapján döntjük el, hogy egy fordítás elidegenítő vagy honosító? Milyen motiváló tényezők húzódnak meg ezen stratégiák mögött? Mi alapján ítélik a befogadók honosítónak vagy elidegenítő-

nek a fordításokat? Mennyiben befolyásolja e kétféle stratégia működését, ha kisebbségi nyelvi kontextusról van szó? Ezekre a kérdésekre keresték a választ a konferencián elhangzott előadások.

A konferenciát nyitó plenáris előadásában Klaudy Kinga professzorasszony (ELTE) a műveleti aszimmetria fogalmát kapcsolta össze a honosítás/elidegenítés dichotómiájával, melyet a magyar mint kevésbé elterjedt nyelv és az orosz/angol viszonylatában vizsgált. Kortárs irodalmi művek korpuszán végzett vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy a nyelvek természetétől függetlenül a fordítók mindkét irányban a honosító stratégiákat részesítik előnyben. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a stratégiaválasztás erősen műfajfüggő, és lehetnek olyan műfajok, melyek sajátosságaiknál fogva inkább az elidegenítő stratégiákat mozgósítják a fordítás során.

Ezt követően a délutáni szekcióban a fordítás kulturális és társadalmi aspektusait taglaló előadásokat hallhattunk. Marja Jänis (Kelet-Finnországi Egyetem) és Tamara Sztarsova (Petrozavodszki Egyetem) a Szovjet/Orosz-Karélia területén publikált finn nyelvű fordításokat vizsgáló kutatásuk ismertetése során kiemelték, hogy a nyelv és a szöveg formális elemzése mellett a fordítás kulturális és politikai kontextusát is vizsgálni kell ahhoz, hogy kisebbségi nyelvre történő fordítás esetén pontosan értelmezhezzük a fordítást befolyásoló megköteket és elvárásokat. Chapman Chen (Kelet-Finnországi Egyetem) hongkongi színházi fordítások elemzése kapcsán tette mérlegre Venuti elméletét, miszerint az „agresszívan monolingvális” kultúrákban az elidegenítés stratégiája az egyedül üdvözítő út, mely révén a domináns kultúra hegemoniája megkérdőjeleződik. A konferencia első napjának utolsó előadásában Mihail Osukov (Turkui Egyetem) Ezra Pound fordítói munkásságának tükrében feszegetett olyan, a műfordítást érintő alapvető kérdéseket, mint a műfordítás bizonytalan viszonya az eredeti műhöz, a fordítás elfogadhatóságának viszonylagossága, illetve a műfordító alkotói szabadságának mértéke.

A konferencia második napját Alekszandra Boriszenko docensasszony (Moszkvai Állami Egyetem) az orosz műfordításokat egy hosszú korszakon át domináló „szovjet iskola” hatásairól tartott plenáris előadása nyitotta meg. Előadásában hangsúlyozta, hogy az elidegenítés és honosítás ritkán használatos fogalmak az orosz fordításelméleti írásokban. Az elidegenítő stratégiát a szó szerinti fordítással tekintik azonosnak, és a szovjet időkben határozottan negatívan viszonyultak hozzá, mivel az „idegent”, a „más” emelte be a fordított szövegekbe, s mint ilyen gyanús és elfogadhatatlan volt a politikai irányvonal számára. Érdekes módon annak ellenére, hogy a peresztrojka utáni időszakban megszűnt a cenzúra és kiszélesedett a fordítások olvasóközönsége is, az elidegenítő stratégiához való negatív és gyanakvó hozzáállás továbbra is megmaradt. Boriszenko előadása újfent kiemelte, hogy nem elég pusztán szövegelemzésekre támaszkodva következtetéseket levonni a fordítói stratégiákról, hiszen ezekre meghatározó befolyással van az adott korszak elvárásrendszere is.

A délelőtti szekcióban ezután két, konkrét fordítói megoldásokat elemző esettanulmányt bemutató előadás hangzott el. Per Ambrosiani (Umeái Egyetem) az *Alíz Csodaországban* című regény egy rövid párbeszédese részének több különböző nyelvű fordítását vetette össze, és elemezte az egyes megoldások

honosító vagy elidegenítő jellegét. Ambrosiani előadásában színes ábrákkal érzékeltette az egyes megoldásokban a forrás- és célkultúrához köthető elemek értelmezési tartományát, illetve a választott fordítói döntések hatását az olvasóra. Konklúziójában hangsúlyozta: az, hogy az olvasó mit érez „idegennek”, és ehhez hogyan viszonyul, függ a szöveg műfajától és az olvasói elvárásoktól is. Egy fantázia történetben másképp ítélkezünk egy idegen kulturális elem felett, mint egy hírlapi tudósításban. Ezt követően Jelena Rasszohina (Umeåi Egyetem) Shakespeare 109. szonettjében szereplő megszólítás orosz nyelvű fordításait elemezve mutatott rá, milyen kihívások elé állíthatja az angolról oroszra fordítót az orosz főnevek nem-kötöttsége, illetve az az eset, amikor az orosz nyelvű ekvivalens neme nincs összhangban a szonett címzettjének nemével. A tíz orosz célnyelvi megoldást végül honosító/elidegenítő kategóriákba rendezve elemezte és vetette össze.

A délutáni előadások két párhuzamos, egy angol és egy orosz nyelvű szekcióban folytatódtak tovább. Az angol nyelvű szekció első előadásában Viktor Szonkin (Moszkvai Állami Egyetem) Mihail L. Gaszparov (1935–2005) szer-teágazó fordítói munkásságának bemutatásán keresztül tárgyalta a szovjet/orosz társadalom eltérő fordítási stílusokhoz való viszonyulását, illetve azt, hogy a mégoly kötött elvárási rendszerben is helye lehetett a kreatív és innovatív fordítói tevékenységnek. Majd Seyed Reza Beh-Afarin (Iszlám Azad Egyetem) beszámoló-ját hallhattuk arról, milyen a fordítók és a fordítások helyzete egy olyan társadalmában, ahol a politikai és vallási hatalmi cenzúra megfellebbezhetetlen döntése áll a könyvkiadási folyamat végén, figyelmen kívül hagyva az ideológiáin kívül minden más szempontot. Majd Marjatta Lehtinen (Kelet-Finnországi Egyetem) előadásában a honosítás/elidegenítés stratégiáit mint az indexikalitás fokmérőit taglalta, és kognitív nyelvészeti eszköztárat mozgósítva angol–finn–angol fordítási példákon mutatta be a két stratégia fordítói műveletekre gyakorolt hatását. A nap záróelőadásaként Esa Penttilä (Kelet-Finnországi Egyetem) mutatta be Pirkko Muikku-Wernerrel (Kelet-Finnországi Egyetem) az idiómafordítás területén közösen végzett kutatása eredményeit. Finn és angol idiómák fordításain keresztül világítottak rá, milyen sokféle stratégiát használnak a fordítók idiómák átültetésekor, illetve hogy az egyes megoldások esetén a forrás- és célkultúra tudása hogyan változik meg, kiemelve az egyes példák honosító/elidegenítő jellegét.

A konferencia zárónapján ismét összevont szekcióelőadásokat hallhattunk, melyek sorát Kaisa Koskinen professzorasszony (Kelet-Finnországi Egyetem) plenáris előadása nyitotta meg. Előadásában a honosítás/elidegenítés fogalmának egy teljesen új szempontú megközelítését sürgette. A honosítás/elidegenítés nem elsősorban a szöveg sajátja, hanem sokkal inkább a befogadó értelmezésében érhető tetten. Ebben a folyamatban véleménye szerint a szöveg elemeire adott kognitív, pszichológiai, sőt tudatalatti reakciók vizsgálata révén az affektív tényezők hatása játszik központi szerepet. Az affektus vizsgálata mutathat rá arra, milyen mértékű a fordítások közelsége/idegensége az olvasó számára, mely közelség mértéke nincsen feltétlenül egyenes arányban a fordító honosító/elidegenítő szándékával, hiszen az egyes olvasók értelmezési kerete egyedi lehet.

Piet Van Poucke (Ghenti Egyetem) vizsgálata ezután ismét a szöveg formális elemzésére irányította a figyelmet. Előadásában egy olyan kvantitatív

alapú értékelő rendszer paramétereit vázolta fel, melynek segítségével mérhetjük a fordítási műveletekben az elidegenítés mértékét. Modelljének működését Van Poucke Dosztojevskij *Ördögök* című regényének korábbi és újabb holland és angol fordításaiból kigyűjtött műveleti példák elemzésén keresztül mutatta be. Ezt követően Hannu Kemppanen (Kelet-Finnországi Egyetem) rövid áttekintését adta a honosítás/elidegenítés fogalompár előfordulásának az orosz fordítástudományi kutatásokban. Megállapította, hogy e két fogalom ritkán szerepel az orosz szakirodalomban, helyette inkább a szabad és szó szerinti fordítás dichotómiáját alkalmazzák, többnyire előnyben részesítve az előbbi fordítói stratégiát. Ezután Jukka Mäkisalo (Kelet-Finnországi Egyetem) előadásában arra hívta fel a figyelmet, hogy a honosítás és elidegenítés Schleiermacher megfogalmazásában maguk is irodalmi metaforák. Mint ilyenek, nehezen alkalmazhatók empirikus kutatásokra. 40 angol nyelven a témában megjelent empirikus tanulmányt vizsgálva Mäkisalo összegyűjtötte és rendszerezte a honosítás/elidegenítés fogalmához kapcsolódó empirikus értelmezési tartományokat, melyek nagy változatosságot mutatnak. Előadásának végén, megkérdőjelezve a fogalompár dichotomikus természetét, egy új, harmadik fogalom, az „internacionalizálás” esetleges bevezetésére tett javaslatot. A három elméleti jellegű előadás után két esettanulmány bemutatása következett. Pusztai-Varga Ildikó (Szegedi Tudományegyetem) 80 finn forrásvers magyar és angol fordításait elemezve gyűjtötte ki és vetette össze a kulturálisan kötött kifejezések fordítási megoldásait. A megoldásokat honosító/elidegenítő típusokba sorolva kutatásában megállapította, a két nyelvpár megoldásait összesítve 80%-ban elidegenítő fordítói stratégiákat alkalmaztak a fordítók, ezen belül finn–angol irányban jellemzőbb az elidegenítés. Klaudy Kinga konferenciányitó előadására visszautalva az előadó kiemelte, az eredmények háttérében a vers mint az elidegenítő stratégiákat mozgósító műfaj állhat. A háromnapos konferenciát Katayoun Pakatchi (Hollandia) esettanulmánya zárta, melyben angol nyelvű, gyermekeknek szóló fantáziailrodalom perzsa fordításaiban vizsgálta a kulturálisan kötött kifejezések fordítási megoldásait, melyeket honosító/elidegenítő típusokba sorolt.

A konferenciáról összességében elmondhatjuk, hogy a megadott téma kelőképpen szűk volt ahhoz, hogy minden jelenlévő értő füllel hallgassa mások előadásait is, illetve kellően tág volt ahhoz, hogy a fordításkutatás különböző paradigmáinak (nyelvészeti, kognitív, kulturális és társadalmi vagy irodalmi szempontú) képviselői is megoszthassák saját elemzési szempontjaikat a különböző országokból érkező résztvevőkkel ugyanabban az alapvető kutatási kérdésben. Ennek nyomán építő és előremutató véleménycserék zajlottak az előadások utáni vitában. Mindehhez szívélyes, meleg hangulatú, a finn kulináris titkokba is bevezető vendéglátásban részesültünk a szervezők, a Kelet-Finnországi Egyetem nyelvi tanszékeinek oktatói, dagozói és hallgatói részéről.

A konferenciáról további információk, illetve az absztraktok megtalálhatók: <http://uef.fi/rustransla/conferences>

Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája

(Budapest, 2011. szeptember 30.)

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

Stílusosan 2011. szeptember 30-án, vagyis Szent Jeromos, a fordítók védőszentjének és ezzel együtt a fordítók, illetve a fordítás napján került sor a *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciájára*. Az immár kilencedik alkalommal megrendezett esemény szervezője a Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete, a Budapesti Corvinus Egyetem és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem volt. A rendezvénynek ezúttal az *International Business School* adott otthont, ahol kellemes, jól felszerelt környezet fogadta az előadókat és a szépszámú hallgatóságot egyaránt.

A konferencia idei mottója az *Érték, Minőség, Piac* volt, hiszen a szervezők véleménye szerint elsődlegesen ez a három tényező határozza meg napjainkban a nyelvi közvetítők szakmáját. Ez a szakma pedig – ahogyan az a felkért előadók névsorából is látszik – meglehetősen széles spektrumot fed le: a mű- és szakfordítók, valamint tolmácsok mellett nem feledkezhetünk meg a terminológusokról, szótárkészítőkről, kiadói szakemberekről, főiskolai és egyetemi oktatókról, illetve szabványosítással foglalkozó szakemberekről sem.

A konferencia résztvevőit Simon Éva, a Magyarországi Fordítóirodák Egyesületének elnöke köszöntötte, aki ezt követően a délelőtti első részében három előadót kért fel előadása megtartására. A sort Fedineczné Vittay Katalin, a magyar EU-elnökség tolmácskoordinátora nyitotta *A magyar EU-elnökség a tolmácskoordinátor szemével* című előadásával, amely azért váltott ki nagy sikert a jelen lévő hallgatóság körében, mert az Európai Bizottság Tolmácsolási Főigazgatóságával kapcsolatos legfontosabb információk mellett számos belső, ám nem bizalmas információval színesítette a prezentációját. Így például első kézből hallhattunk a 2011 januárja és júliusa között Magyarország által ellátott EU-elnökség szervezési nehézségeiről, arról, milyen nehéz szinten tartani az aktív nyelvismeretet az első idegen nyelven a retúrtolemcsolási lehetőségek hiánya miatt, és arról is, milyen minőségi problémák adódtak, adódhatnak a Tolmácsolási Főigazgatóságnál.

Fedineczné Vittay Katalin előadása végén kiemelte: a magyar elnökség kapcsán országunkba látogató politikusok, szakemberek és újságírók egyöntetűen pozitívan nyilatkoztak nemcsak a szervezőmunkáról, hanem a fordítók és tolmácsok teljesítményével kapcsolatban is.

A második előadás keretében Jablonkai Réka, a Corvinus Egyetem szakfordító- és tolmácsképzésének programvezetője a korpuszok világába kalauzolta el a hallgatóságot *Korpuszok a fordító szolgálatában* című előadásában. Először rövid történeti áttekintés következett, amelynek során megtudhattuk, hogyan jutottunk el az első körülbelül egy millió szavas korpuszoktól a mai körülbelül

egy milliárd szavas korpuszokig, majd gyakorlati alkalmazhatóságukról hallhattunk részletesebben. Ezen elektronikus szövegtárak felhasználhatók mind a fordításkutatásban (az elméleti, az alkalmazott és a leíró kutatás keretében), mind pedig a szaknyelvkutatásban (főként lexikai vizsgálatokhoz egy bizonyos szakterületen). Előbbi kapcsán az előadó utalt Olohan és Baker, Balaskó és Heltai kutatásaira.

A jelenlévő, zömében gyakorlati szakemberek számára talán mégis az volt a leglényegesebb, gyakorlati példákkal alátámasztott gondolat, hogy a korpuszok a mindennapi fordítói munka során is a nyelvi szakemberek hasznára válhatnak: segítséget nyújthatnak ugyanis a pontosabb értelmezésben és a megfelelő kifejezések megtalálásában. Ezzel kapcsolatban mindenképpen érdemes megemlíteni azt a kijelentést, amely szerint a korpuszok használata bizonyítottan nem hosszabbítja meg a fordítással töltött időt, ám jelentős segítséget jelenthet akkor, ha nem vagyunk jártasak egy bizonyos szakterületen. Ráadásul ezek a szövegtárak olyan információkat tartalmaznak, amelyek szótárakban és egyéb segédanyagokban nem találhatók meg (pl. kollokációk, kontextus, prozódia stb.)

A délelőtti első részét Szabó József, a Magyar Szabványügyi Testület Szabványosítási Titkárságának főosztályvezetője zárta *A terminológia születése a szabványhonosítás során* című előadásával. Ebből megtudhattuk, hogy megközelítőleg 27 000 magyar szabvány létezik, ám a magyar nyelvűek aránya folyamatosan csökken az angol nyelvű szabványokkal szemben. A szabványosító szervezetek feladata, hogy érvényesítsék a szabványosítás során a tárgyyszerűséget, az egyértelműséget és a konszenzust, valamint kiküszöböljék az ellentmondásokat. Egy-egy terminus kapcsán egy egész csoportnak kell egyezsége jutnia, és ennek során jellemző, hogy – hullámmozgásszerűen – egyszer az egyik, máskor a másik terminusváltozat támogatottsága nő meg. Erre konkrét, a közönséget is aktivitásra serkentő példákat hallhattunk az előadásban, amelyek közül itt most csak az első, *welding coordinator* terminust emeljük ki. Magyarországon korábban létezett a *hegesztési felelős* kifejezés, ám ez nem fedti pontosan az angol terminust. A *hegesztési koordinátor* kifejezés ellenben a kritikusok szerint nem elég magyaros, így átmenetileg mégis a *hegesztési felelős* kerekedett felül. Ma azonban aláírásgyűjtést folytatnak annak érdekében, hogy mégis a *hegesztési koordinátor* terminust fogadja el a testület.

A rövid kávészünetet követően a délelőtti részben két további előadás hangzott el. Ezek közül az elsőt Horváth-Ivelics Zsanett, a Budapesti Francia Intézet könyvtárosa, a *Kosztolányi Program* és a fordítói ösztöndíj koordinátora tartotta *A Kosztolányi Program A–Z-ig* címmel. A mindenekelőtt a jelen lévő műfordítók érdeklődésére számot tartó beszámolóban megismerhettük egyrészt a Francia Kül- és Európaügyi Minisztérium által 1993-ban létrehozott könyvkiadást támogató kezdeményezést, amellyel francia szerzők műveinek magyar fordításban történő megjelentetését támogatják. Ennek során előnyt élveznek a 20. századi és kortárs szerzők művei. Másrészt hallhattunk a budapesti Francia Nagykövetség fordítói ösztöndíjáról is, amely egy-három (kivételes esetben hat) hónapos franciaországi tartózkodást tesz lehetővé francia művek külföldi fordítói számára.

Az ebédszünet előtti utolsó előadást Gyáfrás Edit lexikográfus, a *Grimm Kiadó* munkatársa és a Szegedi Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Programjának oktatója tartotta *Minőségbiztosítás a szótárkészítésben – Milyen a használható és megbízható szótár?* címmel. Beszámolója elején ismertette, milyen részei vannak egy-egy szótárkoncepciónak, illetve milyen elemekkel kellene rendelkeznie egy szótárnak: ezek a célcsoport, a funkció (amely a célcsoport függvénye), a makrostruktúra (maga a címszóállomány, amellyel kapcsolatban fontos szempont az aktualitás), a mikrostruktúra (a „szótár lelke”, lexikai elemek, grammatika, szemantika, fonológia stb.) és a megastruktúra (előszó és használati útmutató) meghatározása. Utóbbival kapcsolatban felhívta a figyelmet arra, hogy bár a gyakorlatban csak kevesen olvassák el ezeket a szótárrészeket, mégis fontos itt pontosan meghatározni a szótár céljait, hiszen ha ez megtörténik, és a felhasználó használat előtt elolvassa ezeket, akkor találkozik a gyakorlatban a kereslet és a kínálat.

A konferencia délutáni programja is két részből állt: az első részben két szekcióülésre került sor. Míg az első szekció *A forrás- vagy a célnyelv közelében? Az ekvivalencia problémája a műfordításban és a szakfordításban* címmel zajlott Kis Ádám PhD, a *SZAK Kiadó* ügyvezetőjének moderálásával, addig a második szekció – amelynek ülésén jelen sorok szerzője is részt vett – a *Fordítási piac és minőség* témáját járta körül. Az ülésen a keresleti és a kínálati oldal egyaránt képviselte magát vállalatok és fordítóirodák munkatársai, valamint gyakorló fordítók és lektorok személyében. A beszélgetést Bán Miklós, a Magyarországi Fordítóirodák Egyesületének elnökségi tagja, az *espell* csoport ügyvezetője vezette.

A második szekcióülést, amelyre egyébként zsúfolásig megtelt a terem, a moderátor azzal a kérdéssel indította útjára, mitől minőségi egy fordítás. A jelenlévő szakemberek egyetértettek abban, hogy a régi standardok ma már a globalizáció miatt nem érvényesek. A nyelvi kifogástalan fordításon túl kiemelten fontos a következetes, konzisztens ügyfélorientált terminológia, amely adott esetben ügyfelenként eltérhet. A résztvevők kiemelték, hogy a fordítás minden esetben egy hosszabb folyamat részét képezi (munka kiadása, projekt kezelése, technikai előkészítés, terminológiai munka, lektorálás stb.), és a minőségi követelményeket a teljes folyamat során figyelembe kell venni. Ez különösen azért fontos, mert egy-egy, a folyamat elején elkövetett hiba továbbgördítődik.

A jelenlévők kiemelték, hogy a munkák egy része – a nagy mennyiség és a terminológiai konzisztencia iránti igény miatt – ma már elképzelhetetlen számítógépes fordítástámogatás nélkül, ám ez veszélyeket is rejt. Egyrészt például kényelmessé teszi a fordítót, másrészt pedig azt sugallja a megrendelőnek, hogy egy újonnan készített fordítást ugyanolyan gyorsan várhat el a fordítótól vagy fordítóirodától, mint egy minimális módosításokat tartalmazó dokumentum átültetését.

A kávészünetet követően a korábbi moderátor, Bán Miklós előadása következett az *espell* és a *fordit.hu* online piackutatásának eredményeiről. A nem reprezentatív, de nagy mintát felölelő kutatásban több mint 1 100 nyelvi szakember töltötte ki a hetven kérdésből álló kérdőívet, amelynek első, összesített eredményeibe tekinthettek be a jelenlévők. Az elkészült tanulmányt a tervek

szerint mind az *espe*ll, mind pedig a *fordit.hu* honlapján meg fogják jelentetni a közeljövőben, és a kezdeményezők évről évre meg szeretnék ismételni a piac-kutatást.

Az eredmények közül Bán Miklós kiemelte, hogy a válaszadók 44 százaléka még mindig nem használ semmilyen számítógépes fordítástámogató eszközt, 20 százaléka pedig csak akkor, ha a megrendelő ezt kifejezetten kéri. Az anonim válaszadás ellenére sokan nem feleltek a pénzügyekkel kapcsolatos kérdésekre, de azért elmondható: a fordítási díj esetében a 2-2,5 forint/leütésnyi átlagár végzett az élen, ezt követi az 1,5-2 Ft/leütés és az 1-1,5 Ft/leütés kategória. A válaszadók 58 százaléka vélte úgy, hogy fordítási díja megfelel a mai piaci áraknak.

A kutatásban résztvevők több mint egyharmada az ELTE Fordító- és Tolmácsképzőjében végzett, a második helyen a Műszaki Egyetem volt hallgatói állnak közel 12 százalékkal. Mindenképpen érdekes azonban, hogy a válaszadók 34 százalékanak nincs fordítói diplomája – a felmérés alapján leginkább azért, mert az ügyfelek nem kéri, a piac nem igényli azt.

Az egész napos rendezvény lezárásaként megrendezésre kerülő fórum nagyon aktuális témával foglalkozott: *Gépi fordítás. Kell-e félni, és mennyire használható most?* A beszélgetést Végső László, a Magyarországi Fordítóirodák Egyesületének tiszteletbeli tagja, a *Multi-Lingua* fordítóiroda ügyvezetője vezette moderátorként. A konferencia záróeseménye kézzelfogható eredménnyel zárult, hiszen Végső László az alábbi érdekes felhívást terjesztette a résztvevők elé:

Az írott vagy szóban elhangzó szövegek átalakításának automatizálása bizonyos nyelvek, illetve nyelvpárok esetében még a kezdeti szakaszban tart, ráadásul a magyar nyelv különleges, egyedi nyelv az Európai Unióban. Ezért a résztvevők által is támogatott – időközben az illetékes szervekhez hivatalos úton is eljuttatott – kezdeményezés arra hívta fel a figyelmet, milyen veszélyekkel járhat a magyar nyelvre nézve a gépi fordítás alkalmazása a mai fejlettségi szinten, különösen a gyermekek és fiatalok esetében. A felhívás aláírói különösen fontosnak tartják, hogy egyrészt megfelelő szakemberek bevonásával javítsák a gépi fordítóprogramok minőségét, másrészt arra kéri a döntéshozókat, egyelőre ne legyenek használhatók a gépi fordításból származó, nyelvileg hibás szövegek, legalább a használati útmutatókban, kísérő dokumentációkban, reklámokban és az interneten.

Ahogy a fentiekből is kitűnik, a *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája* ezúttal is érdekes programmal, elméleti és gyakorlati témákkal várta mind a fordítástudomány képviselőit, mind pedig a fordító- és tolmácsszakma gyakorló szakembereit. A szakmával ilyen vagy olyan szempontból kapcsolatban állók csak reménykedhetnek benne, hogy jövőre a jubileumi tizedik alkalommal is megrendezik majd a szervezők ezt a rangos eseményt, hasonlóan színvonalas és hasznos előadásokkal, beszélgetésekkel.

Szent Jeromos-napi találkozások
Fordítók és Tolmácsok IX. Őszi Konferenciája
2011. szeptember 30.

Felhívás a magyar nyelv védelmében

A konferencia záró fórumán megvitatta a világon egyre nagyobb jelentőségű technológiai fejlesztést, amely az úgynevezett gépi fordítás alkalmazásával automatizálja az írott vagy szóban elhangzó szövegek átalakítását különböző nyelvekre. Az Európai Unió által is felismert jelentőségű, kiterjedt társadalmi, kulturális, politikai és gazdasági lehetőségeket megnyitó, műszaki és nyelvészeti kutatásokon alapuló eszköztár azonban egyes nyelvek, illetve nyelvpárok esetében a megvalósítás kezdeti szakaszában van.

A magyar – az Európai Unió egyik tagállamának államnyelve – különleges és egyedi nyelv. Magyarország népessége az Európai Unió tagállamai többségéhez képest kicsi, ugyanakkor a más államnyelveket beszélő országokban a világban jelentős magyar nemzeti kisebbség él, és sok helyen a magyar elismert nyelvi szórványközösséget alkot.

Ezért a konferencia résztvevői a gépi fordítás társadalmi, kulturális, politikai és gazdasági előnyeinek ismeretében felhívják az illetékes hazai, közösségi és nemzetközi szervezetek, intézmények figyelmét arra, milyen veszéllyel járhat a magyar nyelvre nézve a gépi fordítás alkalmazása annak mai fejlettségi szintjén. Fokozott ez a veszély a gyermekek és a fiatalok számára, akik nem biztos, hogy felismerik azt a magyar nyelvi szövegeken elkövetett torzítást, amellyel például az internetes oldalakon találkozhatnak.

Kiemelten fontosnak tartjuk tehát a magyar gépi fordítóprogramok minőségének javítását magyar nyelvészek bevonásával, a fejlesztések kielégítő szintre emelkedésének eléréséig pedig kifejezetten kérjük, hogy a gépi fordításból származó, nyelvileg hibás szövegek legalább a termékek kísérő dokumentációjaként, illetve a különböző reklámokban és a világhálón megjelenítve ne legyenek használhatók.

Budapest, 2011. szeptember 30.

A konferencia felhívást támogató résztvevői nevében:

Végő László

a gépi fordítást tárgyaló fórum
levezető elnöke

Simon Éva, PhD
a konferencia
levezető elnöke

Horváth Péter Iván

A szakfordítások lektorálása Elmélet és gyakorlat

**(Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2011. 238 pp. ISBN:
978 963 9902 71 8)**

Robin Edina

E-mail: robin.edina@gmail.com

Az elsősorban nyelvészeti kiadványokat megjelentető Tinta Könyvkiadó egyik legfrissebb kiadványa, *A szakfordítások lektorálása*, a Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához című sorozat 117. köteteként jelent meg. A könyv szerzője, Horváth Péter Iván nyelvész, angol–spanyol szakos szakfordító, európai uniós konferenciatolmács, bölcész, nyelvtanár; az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) fordítási igazgatója, 2010-től vezető lektora. A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport és a Manyszi szellemi körének tagja. Szakfordító és tolmács képezését az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerezte, majd ugyanitt kapta doktori fokozatát a Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Programján. Tanulmányai során általános és alkalmazott nyelvészetre szakosodott.

A könyv Horváth Péter Iván *A lektori kompetencia* címmel megvédett doktori értekezését dolgozza fel, amely elsőként foglalja össze tudományosan a lektorálással kapcsolatos eddigi feltételezéseket, benyomásokat, illetve tapasztalatokat. A könyv végén tekintélyes, nyolcoldalas irodalomjegyzék tanúskodik arról, hogy a szerző valóban a téma szakirodalmának teljes és átfogó feldolgozására törekedett. Ám nem csupán összefoglal, az előzményekre építve elméletet is alkot: kísérletet tesz a lektori kompetencia modelljének megteremtésére, kidolgozza a lektorálás, illetve a lektori olvasás és írás tipológiáját. Rendszeri és kiegészíti a lektorálás magyar nyelvű terminológiáját, amelyet a könyv kilencedoldalas szójegyzékében közöl. Az elméleti kérdéseken túl a szerző részletesen leírja az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI) fordítási folyamatrendszerét, valamint ismerteti két magyar nyelvű lektorálási korpusz elemzésének eredményeit és azok tanulságait. Mindezt nem eszményi vagy előíró jelleggel, hanem tárgyilagosan, hogy betekinthessünk, és valódi képet alkothassunk a lektorok munkafolyamatairól.

A részletes tartalomjegyzék és a köszönetnyilvánítások után a könyv első fejezete *Bevezetés* címmel mutatja be a szerző témaválasztásának okát, a kutatás tárgyát, valamint céljait és hipotéziseit. Az értekezés témája – ahogyan az a könyv címéből is kiderül – a szakfordítások lektorálása. A lektorálás meghatározása jelen kötetben: más által készített szakfordítás anyanyelvi beszélő által, javító céllal végzett, teljes nyelvi és szakmai, kétnyelvű, összehasonlításon

alapuló, utólagos kézi lektorálása. A szakirodalmi előzmények rövid ismertetése után, amelyekre a későbbi fejezetekben részletesen is kitér, a szerző meghatározza kutatásának jelen és távlati céljait. A lektorálás szakirodalmának és elméletének hiányosságai miatt az értekezés fő célja, hogy megválaszolja a lektorok munkáját, személyét, feladatait érintő kérdéseket, és igazolható ismereteket nyújtson a lektorálásról. Távlati céljai a lektorképzés, a lektorvizsga és a fordítóképzés elősegítése; a fordítóirodai lektorálás ésszerűbbé, hatékonyabbá és szakszerűbbé tétele; valamint a lektorálás magyar nyelvű terminológiájának kialakítása és rendszerezése. Ennek érdekében a szerző öt kutatási hipotézist fogalmaz meg: 1. A lektoráláshoz különleges tudás, lektori kompetencia szükséges; 2. A lektorálás a szükségesnél több változtatással jár; 3. A lektorálás főleg szószintű változtatásokkal jár; 4. A lektorálás inkább a célnyelvhez, semmint a forrásnyelvhez közelíti a fordítást; 5. A lektorálásnak – mint a fordításnak – is vannak univerzális jellemzői. Az itt felsorolt feltevések igazolására az értekezés a korábbi szakirodalom előíró jellegével szakítva a leíró szemléletet követi, kutatás-módszertani szempontból a pozitívista, az eredmények értelmezésében a hermeneutikus paradigmát képviseli.

A bevezető gondolatok után a könyv három fejezeten át tárgyalja a téma elméleti hátterét, a lektorálás folyamatának egymást kölcsönösen feltételező tényezői szerint: a lektor, a lektorálás, és a lektorált szöveg. Az elméleti fejezetek részletesen és kritikusan tárgyalják a szakirodalmi előzményeket, illetve ismertetik a szerző saját tapasztalatain alapuló modelljeit. A második fejezet – *A lektor* – magának a szónak a szótári meghatározásával kezd, majd a lektort mint a fordítás folyamatának résztvevőjét mutatja be, összehasonlítva a fordító és a lektor tevékenységének különbségeit, és kitérve az OFFI lektorainak kapcsolatára a fordítókkal. A szerző ezután a fordítói kompetencia szakirodalmi meghatározására építve kísérletet tesz a lektori kompetencia meghatározására. A lektorok tevékenysége alapján öt – amelioratív, evaluatív, fordítói, komparatív-kontrasztív, korrektív – alkompetenciát különít el. Megállapítja, hogy a lektori kompetencia sok közös vonást mutat a fordítói kompetenciával: egymásba olvadó, nehezen elkülöníthető kategóriák. A nemzetközi szakirodalom alapján a fejezet ismerteti a lektor alapelveit, végezetül pedig meghatározza szerepköreit is.

A harmadik fejezet szintén szótári definícióival kezdi a *lektorálás* elméleti áttekintését, majd rátér a fordítástudományban fellelhető meghatározásokra, és a fordítóirodák lektorálási gyakorlatról alkotott értelmezésére. A szakirodalom alapján áttekinti a lektorálás paramétereit, azokat a tényezőket, amelyeket a lektorok ellenőriznek, valamint tipológiáját, amelyben többek között szerepet játszik a lektorálás hatóköre, funkciója, a nyelvek és lektorok száma, és a lektorált fordítás típusa. A szerző ezek után ismerteti a lektorálás helyét és szerepét a fordítás folyamatában, kitérve a lektorálás, önlektorálás, korrektúra, elő- és utószerkesztés, valamint az átdolgozás közötti különbségekre. A lektorálást – amely lehet kötelező és ajánlott, illetve teljes és részleges – mint a minőségbiztosítás eszközt és kiemelt tényezőjét mutatja be, amely egyre nagyobb jelentőséget kap a fordítás folyamatában. A fejezet a továbbiakban a lektorálás olvasás-, írás- és művelettipológiájával foglalkozik. A lektorálás – etimológiai gyökereit tekintve is – elsősorban olvasást jelent. A pszicholingvisztikai és for-

dítástudományi szakirodalomra alapozva a lektori olvasásnak hat típusát különböztethetjük meg: áttekintő, elemző/fordítói, ismeretszerző, javító/ellenőrző, kereső és korrektúraolvasás. A lektorálás ugyanakkor írás is, és az olvasástipológiához hasonlóan funkciója szerint elemző/fordítói, javító/ellenőrző és korrektúráírás. Ebből következik, hogy a lektorálás változtatásokkal jár, és javítási műveletsorként is értelmezhető, a műveletek négy kategóriájával: beszúrás, törlés, csere, átrendezés. A tipológiák ismertetése után a szerző érdekes eszmefuttatással folytatja értekezését a lektorálás mint nyelvalkító tevékenység és a nyelvművelés kapcsolatáról, majd végezetül felhívja a figyelmet a lektorálás készségfejlesztő szerepére a fordítóképzésben.

A lektorált fordítás címmel tekinti át a negyedik fejezet a lektorálás produktumának elméleti kérdéseit. A lektorált fordítás meghatározása során a szerző megkülönbözteti a lektorált és a nyomdakész fordítást, majd a lektorált fordítást mint szövegtípust mutatja be. Megállapítja, hogy a lektorált fordítás szövegtípusként fordítás, illetve intertextuális szöveg, önálló nyelvváltozatnak azonban nem nevezhető, mivel a lektori változtatások nem alkotnak összefüggő szöveget. A lektorálás ezek szerint harmadlagos szövegalkotásnak számít, és leginkább folyamatként értelmezhető, illetve vizsgálható. A szerző a továbbiakban részletesen foglalkozik a jó–rossz közötti különbségtétel problémakörével. Végül a lektorált fordítást mint a lektorálási univerzálék megnyilvánulását tárgyalja, tisztázza és összehasonlítja a kompetenciák, alapelvek, paraméterek és univerzálék fogalmát, amelyek külön jelenségeket takarnak, mégis hierarchikus kapcsolatban állnak egymással. A lektorálási univerzálék ebben az összefüggésben a lektorált fordítások olyan általános sajátosságai, amelyeket közvetve a lektori kompetencia, közvetlenül az alapelvek és paraméterek határoznak meg.

A lektorálás elméletét az ötödik fejezetben a kutatás módszertani jellemzőinek bemutatása követi. A vizsgálat két részből áll: hiteles szakfordítások lektori változatainak elemzéséből és egy lektorálási kísérletből, amelynek keretében az adatközlők ugyanazt a fordítást kapták lektorálásra. Az adatközlők csoportját az OFFI öt véletlenszerűen kiválasztott lektora alkotta. A szerző részletesen ismerteti a korpusz összeállításának mennyiségi és minőségi megfontolásait, bemutatja a vizsgált lektorálási paramétereket (szerkesztés, szórend, helyesírás, ekvivalencia, stílus, terminológia) és műveleteket (átrendezés, beszúrás, csere, széljegyzet, törlés). Végezetül pedig meghatározza a lektorálás egységét.

A két lektorálási korpusz részletes elemzését a hatodik fejezet mutatja be. A szerző először ismerteti a nagy korpusz adatait – 81 fordítás 51 féle okirat –, majd egyenként elemzi az öt adatközlő lektor munkáját, a hat lektorálási paraméter és a lektorálási műveletek összefüggésében. Az elemzést bőséges nyelvi példaanyag illusztrálja, és minden lektor munkájának elemzése után külön összefoglalásban szerepelnek az adatokból levonható következtetések. A szerző végül rátér a lektorálási kísérlet eredményeinek ismertetésére, összehasonlítja az öt lektor módosításait, majd külön pontban összegzi a tanulságokat.

A hetedik fejezet a kutatás eredményeit foglalja össze. A lektorok személyes–szakmai tulajdonságainak bemutatása után a szerző a kutatásban meghatározott hat lektorálási paraméter, valamint a műveletek sajátosságait összegzi, először mennyiségi, majd minőségi szempontból. A két korpusz elemzése során

összesített eredmények tanúsága szerint a lektorálásokban a stílus, az ekvivalencia és a terminológia paramétere játssza a legjelentősebb szerepet. A helyesírás paramétere közepes tendenciát mutat, míg a szórend és a szerkesztés száma a legcsekélyebb. Az adatokkal kapcsolatban a szerző megjegyzi, hogy elsősorban statisztikai átlagot mutatnak, az egyes lektorok munkáját egyéni eltérések jellemzik: az egyes lektorok más-más paramétereket helyeznek előtérbe. A számadatok fenti statisztikai megoszlásának lehetséges magyarázatai között említhetők: a hiteles fordítás szerkesztési szabványai és sztereotip szóhasználat, a szakfordítások terminológiai kötöttségei, a többletmunka kerülése. A paraméterek tárgyalását a lektorálási műveletek (széljegyzet, átrendezés, törlés, beszúrás, csere) számadatainak ismertetése követi. Az elemzések alapján megállapítható, hogy a leggyakrabban alkalmazott művelet a csere – gyakorisága messze felülmúlja a másik négy műveleti típust. A szerző szerint ez a leghatékonyabb és leggazdaságosabb módosítási forma: a helytelen változatot egyszerűen a helyes megoldással helyettesíti, kerülve az időigényesebb átrendezést, illetve a kockázatos törlést. Utóbbi két műveletből az elemzett adatok szerint jelentősen kevesebbet hajtanak végre a lektorok.

Az eredmények tükrében a szerző végül külön pontokban ellenőrzi a kutatás öt hipotézisét. Az első hipotézist, miszerint a lektoráláshoz különleges tudás, lektori kompetencia szükséges, a szerző a második fejezetben az elméletre alapozva nagyrészt megcáfolta. A korpuszvizsgálat eredményei alapján azonban megállapítja, hogy a korábban felsorolt amelioratív, evaluatív, fordítói, komparatív-kontrasztív és korrektív alkompetenciákon kívül a lektori kompetenciának része a hat lektorálási paraméter azonosítása és az ötféle művelet végrehajtása is, amely sajátos tudást feltételez, tehát az első hipotézist a szerző igazoltnak tekinti. A második hipotézis szerint a lektorálás a szükségesnél több változtatással jár. A kutatás során az adatközlők olyan módosításokat is végrehajtottak a fordított szövegeken, amelyek inkább egyéni ízléseket tükröznek, és nem magyarázhatók a nyelv norma- és szabályrendszerével, így az adatok alapján ez a hipotézis szintén helytállónak tűnik. A lektorálási műveletek gyakorisági vizsgálata (a beszúrás és törlés túlnyomó fölénye) alapján a szerző a továbbiakban megállapítja, hogy a lektorálás valóban főként szószintű változtatásokkal jár. A korpuszvizsgálatok alátámasztják azt a feltételezést is, miszerint a lektorálás inkább a célnyelvhez, semmint a forrásnyelvhez közelíti a fordítást, hiszen a hat lektorálási paraméter közül csupán egy, az ekvivalencia paramétere összpontosít a forrásnyelvre, a többi a célnyelvhez kapcsolódik. Az ötödik hipotézis szerint a lektorálás saját univerzálékkal, vagyis általános jellemzőkkel rendelkezik, amelyek a fenti, igazolást nyert hipotézisek alapján a következőképpen fogalmazhatók meg: a lektorálás inkább a célnyelvhez, és nem a forrásnyelvhez közelíti a fordítást; a szükségesnél több, illetve főként szószintű változtatásokkal jár.

Lektori értekezését a szerző a nyolcadik fejezetben *Kitekintés* címmel zárja. Hangsúlyozni kívánja, hogy a lektorálás tudományos vizsgálata, elméleti meghatározása még számos tisztázatlan kérdést, felderítetlen területet rejt magában. A lektorálás alapos megismeréséhez tehát további interdiszciplináris kutatásokra van szükség. A szerző felveti, hogy a lektorálást önálló tudományágként, a fordítástudománytól elválasztva, ám azzal összekapcsolva is lehetne

értelmezni, tanulmányozni. Az új diszciplinát *lektorálástudomány* elnevezéssel vezetné be a szakirodalomba, és James Holmes (1972) fordítástudományra kidolgozott modellje alapján a következő felosztását javasolja: 1. Elméleti lektorálástudomány – a. Eredményközpontú. A lektorált fordítás; b. Folyamatközpontú. A lektorálás; c. Metaelméleti; 2. Alkalmazott lektorálástudomány – a. A lektorképzés; b. A lektori képesítővizsga; c. A lektorálás mint a fordítóképzés segédeszköze; d. Az intézményi lektorálás szervezése; e. A lektorok helyzete, szervezetei, szerepei.

Horváth Péter Iván lektori kompetenciáról szóló könyve tagadhatatlanul a lektorálás frissen alakuló tudományának alapműve. Kétségkívül nagy hiányt pótol a nyelvtudományban, hiszen a lektorálás olyan tevékenység, amely hosszú idő óta része a fordítás folyamatának, sőt, a minőségbiztosítási követelmények miatt egyre nagyobb hangsúlyt kap, ám mindezidáig a szakirodalom nem sok figyelemre méltatta. A fordítástudomány számára a lektorálás tanulmányozása különösen fontos, hiszen a lektorok munkájának vizsgálatával a fordításról is gazdagodnak ismereteink. A szerző kimerítő részletességgel foglalja össze a hazai és nemzetközi szakirodalmi műveket és modelleket – nemcsak a fordítástudomány, hanem az általános és alkalmazott nyelvészet egyéb területeiről is –, amelyekre építve megveti a lektorálás tudományának elméleti alapjait, valamint rendszerezi és kiegészíti a lektorálás magyar nyelvű terminológiáját. A lektorálási alapelvek, paraméterek és műveletek, a lektori olvasás és írás tipológiájának felállításával valóban közelebb jutunk a lektori kompetencia megértéséhez, ám a lektorálástudomány kutatóira még számos feltérképezetlen terület vár.

A lektori kompetencia modellje tovább finomítható, hiszen egyelőre még tisztázatlan, hogy – számos hasonlóságuk ellenére – pontosan milyen készségek választják el a lektort a szakfordítótól. A szerző által felsorolt lektorálási paraméterek közül fájón hiányzik egy olyan pont, amely a nyelvi norma követelményeinek (más szóval talán nyelvhelyességnek) a szintjét jelölné (pl. az egyik esettanulmányban említett *követhetők–követhetőek* vagy *ami–amely* kérdése), amely nem tartozik sem a helyesírás, sem pedig a stílus problémakörébe. A mulasztás oka talán az a tény, hogy a vizsgálat alapját képező korpusz kizárólag hiteles fordításokból állt, amelyek között nagy számban szerepeltek kötött terminológiát, sztereotip nyelvhasználatot mutató dokumentumok – házassági anyakönyvi kivonatok, érettségi bizonyítványok stb. Szintén ez lehet a magyarázata annak a megállapításnak is, miszerint a lektorok főként szószinten javítanak. A kutatás hipotéziseit ezért további vizsgálatokkal szükséges igazolni – más műfajba tartozó szövegek esetében is, ahol kevesebb a szóhasználati szabvány, és a korpusz nem zárja ki eleve egyes paraméterek és/vagy műveletek gyakoriságát. A szerző univerzálénak tekinti azt az észrevételt is, hogy a lektorálás a szükségesnél több változtatással jár, ám az explicitáció vizsgálata még magyarázatot adhat erre a jelenségre. Horváth Péter Iván tehát joggal jegyzi meg, hogy a kutatás ezen pontján túlzásnak tűnhet az *univerzálé* kifejezés, és egyelőre inkább tendenciákról beszélhetünk. Ahogyan azt a szerző is előre jelzi, a későbbi interdiszciplináris kutatások, amelyek a lektorálástudományon belül a lektorálás további válfajaira is bizonyára kiterjednek majd, több fényt vethetnek azokra

a jellemzőkre, amelyeket valóban a lektorálás általános, univerzális sajátosságainak tarthatunk.

Horváth Péter Iván *A szakfordítások lektorálása* című könyvét mindazok nagy érdeklődéssel forgatják majd, akik fontosnak tartják a lektori tevékenységről fellelhető elméleti és gyakorlati ismeretek összefoglalását, rendszerezését, és támogatnák a lektorálás mint új diszciplína fejlődését és tudományos elismerését. Bátran kezükbe vehetik az értekezést mindazon kezdő és hivatásos szakfordítók, akik munkájuk során számíthatnak arra, hogy lektorok javítják majd elkészült fordításaikat, illetve máris gyakran szembesülnek lektori beavatkozásokkal. Végezetül, de nem utolsó sorban, a könyv gyakorló lektorok számára is hasznos információkat nyújt, hiszen a lektorálás elméletének összefoglalásával, a lektorok tevékenységét vizsgáló kutatás elemzésével hozzájárul ahhoz, hogy a lektorok tudatosabban és nagyobb szakértelemmel végezzék munkájukat.

Kristin Bührig, Juliane House, Jan.D. ten Thije (eds.)

Translational Action and Intercultural Communication

***(Manchester, UK & Kinderhook (NY), USA: St. Jerome
Publishing, 2009. 179 pp. ISBN: 978-1-905763-09-2)***

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

A három fordításkutató szerkesztésében megjelent tanulmánykötet számos különböző, elméleti és módszertani megközelítést vázol fel, amelyek mindegyike a fordítás és az interkulturális kommunikáció kapcsolatainak feltárását szolgálja. Eddig ugyanis – ahogyan azt a szerkesztők a bevezetőben kifejtik – nagyrészt külön tudományágként foglalkoztak a szakemberek ezzel a két területtel.

A 2009-ben megjelent mű tanulmányai a funkcionális ekvivalencia, az elnyújtott beszédhelyzet és az interkulturális megértés kulcsfogalmai köré csoportosulnak. A szerkesztők az alábbi témákat kísérlik meg összekapcsolni a kötetben: a kultúrák közötti közvetítést a fordítás során, az interkulturális kommunikáció problémáit a nyelvi közvetítésben és az interkulturális kommunikáció feltárását a fordítási tevékenység elemzése alapján.

A tanulmányok rövid ismertetését tartalmazó bevezetőt követően összesen hat írást olvashatunk a fent megjelölt témakörökben, amelyek közül az első három a fordítással, a második három pedig a tolmácsolással foglalkozik. A kötet végén a szerzők munkásságának rövid ismertetése mellett tárgymutató is található. Külön ki kell emelni, hogy az összegyűjtött munkák számos műfajt és interakciófajta érintenek, így például a gyermekkönyveket, drámák beszédaktusait, gazdasági és tudományos szövegeket, pohárköszöntőket és az egészségügyi kommunikációt.

A kötet bevezetőjében a szerkesztők utalnak arra: már korábban is voltak kísérletek a két szakterület, vagyis a fordítástudomány és az interkulturális kommunikáció összekapcsolására (Schäffner és Adab, Snell-Hornby et al., Katan). Az említett két kutatási terület jelentősége azonban folyamatosan nő, ezért véleményünk szerint jobban össze kell fogni őket, és interdiszciplináris elméleti keretet kell megteremteni kutatásukhoz. Utalnak továbbá arra, hogy azok a korábbi kísérletek, amelyek a fent leírt kapcsolat megteremtésére irányultak, nem stabil nyelvészeti alapon tették ezt. Ezen kívánnak változtatni a mostani publikációval.

Álláspontjuk szerint a korábbi interkulturális kommunikációval kapcsolatos kutatások elsősorban azokkal az esetekkel foglalkoztak, amikor a kommunikációs partnerek nem értik meg egymást. Ennél azonban fontosabbnak tartják a szerkesztők azoknak a nyelvészeti struktúráknak a rekonstrukcióját, amelyek lehetővé teszik a megértést. Ezért a kötetben szereplő tanulmányok egytől egyig

a megértésre fókuszálnak az interkulturális kommunikáció során. Nem elhanyagolható szempont ezzel kapcsolatban, hogy a megértés az alapja a szerkesztők által legfontosabbnak ítélt fordításelméleti fogalomnak is: a funkcionális ekvivalenciának.

A kötetben szereplő első tanulmány Juliane House nevéhez fűződik, címe *Moving across Languages and Cultures in Translation as Intercultural Communication*. A Hamburgi Egyetem professzora többek között azt a célt tűzi ki maga elé, hogy röviden felvázolja, milyen szerepet játszanak a kulturális ismeretek és a fordítás nyelvészeti megközelítései a fordítástudományban. Felhívja a figyelmet: a fent említett két irányzat képviselői között húzódó, egyre mélyülő szakadék áthidalásának egyik módja az, ha a szövegelemzés és diskurzuselemzés során funkcionális megközelítést használunk. Elmondása szerint ez azért alkalmas a közvetítőszerepre, mert figyelembe veszi a kontextust, azt, hogy a nyelvészeti elemek kulturális kontextusba ágyazódnak be.

A szerző a kultúrával kapcsolatos gondolatait követően rátér a funkcionális ekvivalencia fogalmára. Felhívja a figyelmet arra, hogy feltétlenül meg kell különböztetni két – House nevével szorosan összefonódó – fordítási típust: a nyílt (*overt*) és a rejtett (*covert*) fordítást. Ezután részletesen kifejti a két típus jelentését és a közöttük lévő különbséget. Míg az előbbi nyilvánvalóan fordítás, és maga a transzfer jól nyomon követhető, hiszen az ilyen módon keletkezett célnyelvi szöveg nem akar második eredeti szövegnek látszani, addig a rejtett fordítás a célnyelvi kultúrában az eredeti szöveg státuszát hordozza. A „valódi” funkcionális ekvivalenciára a rejtett fordítás törekszik, és ezt gyakran el is éri.

Az elméleti rész lezárásaként a szerző kifejt egy újabb fogalmat, a kulturális szűrőt (*cultural filter*), amelyet az eredetiség érdekében alkalmaz a fordító. A terminust House már 1977-ben megalkotta, és azt érti rajta, hogy a fordító úgy nézi a forrásnyelvi szöveget, mintha ő maga a célnyelvi kultúra képviselője lenne, és a forrásnyelvi szöveg bizonyos szocio-kulturális jellemzőit a célnyelvi kultúra ilyen jellegű megfelelőivel helyettesíti. Ezután – a tanulmány gyakorlati részében – a szerző gyermekkönyvekből, egyéb szépirodalmi művekből és gazdasági, illetve tudományos szövegekből származó idézetek alapján mutatja be a fent említett kulturális szűrő alkalmazását.

Az utolsó fejezetben végül – egyfajta kitekintésként – az angol *lingua franca* szerepéről értekeznek. Ez a jelenség véleménye szerint veszélyezteti a fordítás mint interkulturális kommunikáció természetét. Röviden kitér arra, hogy míg sokan elismerik és kutatják az angol nyelv lexikai szintű befolyását (anglicizmusok), addig erre a pragmatika és a diskurzus szintjén alig akad példa.

A második tanulmány a *Text Topics and Their Intercultural Discourse Variation. A Sample Analysis Using Text Maps* címet viseli, és Heidrun Gerzymisch-Arbogast, valamint Dorothee Rothfuß-Bastian nevéhez fűződik. A Saarlandi Egyetem két tanára először ismerteti az interkulturális különbségeket a diskurzus-mintázatokban, illetve a szövegtopikok szerepét, majd gyakorlati elemzés alapján bemutatja a szövegtérképek (*text maps*) létrehozásának folyamatát.

A szövegtérképek olyan szemantikai hálók, amelyek ábrázolják valamennyi, egy adott szövegben meglévő kapcsolat komplexitását. Tartalmazzák nemcsak

az adott szöveg által verbalizált elemeket, hanem azokat az egyéni, potenciálisan olvasóspecifikus hipotéziseket is, amelyek a szöveg mint koherens egész megértéséhez szükségesek. Ezek a térképek verifikálható módszertani eszközt jelenthetnek nagyobb empirikus kutatásokhoz a változó topik- és diskurzusszerkezetek természetével kapcsolatban.

Az elméleti kifejtést követően a két szerző röviden bemutatja a szövegtérképek adatbázis segítségével történő létrehozásának öt lépését. Vizuális ábrázolásuknak köszönhetően láthatóvá válnak az összekapcsolt és nem összekapcsolt relációk a szövegben, valamint kikristályosodik a topikszerkezet is, vagyis a topikok mennyisége és minősége. Mindezt szemléltető ábrákkal illusztrálja a két szerző.

A tanulmány utolsó részében összehasonlítanak egy rövid eredeti angol és eredeti német szövegrészletet (16, illetve 13 sor), amelyek tehát nem fordításai egymásnak. A kísérlet bizonyítja: az angol szöveg topikszerkezete erősebben címzett-orientált, a németé pedig erősebben tartalom-orientált.

A harmadik tanulmány, *A Problem of Pragmatic Equivalence in Intercultural Communication. Translating Requests and Suggestions*, Alexandra Kallia nevéhez köthető, aki a Tübingeni Egyetemen doktorált angol nyelvészetből. Empirikus vizsgálata során számos különböző kommunikációs helyzetet vizsgál az angol, a német, a görög, az olasz és az orosz nyelv vonatkozásában. Ehhez az úgynevezett *discourse completion test* (DCT) használja, amelynek segítségével két beszédaktussal, a kéréssel és a javaslattal kapcsolatban méri a kulturális különbségeket.

Kalliánál a tanulmánykötet bevezetőjében hangsúlyozott funkcionális ekvivalenciát elsősorban maga a kutató teremti meg a különböző nyelvű beszédaktus-realizációkban. A kísérlet résztvevői, akik minden esetben párt alkottak, egy-egy kérdőívet kaptak négy szituációs párral. A kutató ezekhez rövid helyzetleírást is mellékel (pl. kérés/javaslat, ablak kinyitása, barátok között). A résztvevőknek azt kellett leírniuk, szerintük mit mond a beszélő az adott helyzetben.

A szerző az ily módon kapott eredményeket és a pragmatikai szempontból ekvivalensként azonosított, különböző nyelvű megfogalmazásokat azután összeveti regények és színdarabok műfordításainak elemzésével ugyanezek a nyelveken. A kutatás bizonyítja, hogy a kérések és javaslatok kultúraspecifikus megvalósításai megjelennek a fordítási folyamatban is, amelynek során a fordítók a – House tanulmányában részletesen is kifejtett – kulturális szűrőt alkalmazzák a pragmatikai ekvivalencia elérése érdekében. Kallia felhívja a figyelmet arra, hogy a fordítók a jelek szerint nem merik módosítani az egyes megnyilatkozások szintaktikai és szemantikai tulajdonságait, de szabadabban használják az úgynevezett *politeness markereket*, vagyis udvariassági formulákat, mivel ezek beszúrása, illetve kihagyása nem zavarja meg az adott mondat szerkezetét.

A második három tanulmány, ahogyan arra már utaltunk, a tolmácsoláskutatás területéhez sorolható. Ezek közül az első Antje Wilton *Interactional Translation* című munkája. Az Erfurti Egyetem tanára egy fatikus, nem profeszszionális tolmácsolási eseményt, pontosabban kötetlen, humorral átszótt beszélgetést elemez többnyelvű résztvevőkkel. A korpuszt képező tizenegy órányi hanganyag egy angol-német bilingvis családnál étkezések során rögzített beszél-

getéseket tartalmaz. A résztvevők előzetes megállapodás vagy utasítás nélkül végezték a spontán tolmácsolást.

A szerző a tanulmány elején található elméleti részben rávilágít: az utóbbi években egyre több olyan gyakorlati kutatás zajlik a tolmácsolás területén, amelyre az intézményes kereteken kívül kerül sor, illetve amelyet laikus tolmácsok végeznek (természetes tolmácsolási helyzetek). Ezt követően külön alfejezetet szentel a humornak, illetve a humor és a fordítás kapcsolatának.

A gyakorlati részben három konkrét beszélgetésen mutatja be a tolmácsolás és a humor kapcsolatát. Az elemzett tolmácsolási események transzkripciói a dolgozat részét képezik. Rávilágít a humor nyelvi transzferének nehézségeire is, ami az elnyújtott beszédhelyzetre (*dilated speech situation*) is visszavezethető.

Wilton elemzése azt mutatja: mivel a kommunikációs partnerek egyszerre tekinthetők a beszélgetések résztvevőinek és nem professzionális tolmácsoknak, a résztvevők szerepkonfliktusba kerülnek. Ennek során hangsúlyozza, hogy a fordításban részt vevő személyekkel kapcsolatos eddigi kutatások elsősorban a közvetítő szerepre fókuszáltak, nem a beszélgetőpartneri szerepre. Emellett a beszélgetések között transzkripciói segítségével megmutatja azt is, hogy a kommunikációs partnerek miként kezelnek sikeresen egy potenciálisan kockázatos kommunikációs helyzetet: a humor átvitelét.

Az utolsó előtti tanulmány Jan D. ten Thije nevéhez fűződik, és a *The self-retreat of the Interpreter. An Analyses of Teasing and Toasting in Intercultural Discourse* címet viseli. Az Utrechti Egyetem tanára humoros pohárköszöntők tolmácsolását vizsgálja egy nemzetközi kutatói találkozón, holland, angol és orosz résztvevőkkel. Ahogyan Antja Wilton esetében, úgy itt is nem professzionális tolmácsok állnak a kutatás középpontjában.

A szerző vizsgálódása mindenekelőtt a tolmács visszahúzódására (*retreat*) terjed ki, amelyet eddig kevéssé kutatott területnek nevez. Elmondása szerint ennek a visszahúzódásnak több oka lehetséges: például az, hogy a kommunikációs partnerek megértik egymást a tolmács nélkül is; olyan nyelvet vagy nyelvváltozatot kezdenek használni, amelyet a tolmács nem ért; a beszélgetés résztvevői megkérlik a tolmácsot, hogy ne tolmácsoljon, mivel a két fél nem érti meg rendesen egymást; vagy éppen a tolmács egyszerűen elfárad. Ten Thije kiemel egy további fontos okot, amelyet azután a kutatás középpontjába állít. Mégpedig azt a tényt, amelyet Wilton is hangsúlyoz a kötet előző tanulmányában: a tolmács nem tudja kezelni azt a kettősséget, hogy egyrészt közvetíti a beszélő mondanivalóját, másrészt maga is az interakció autonóm résztvevője, így szerepkonfliktusba kerül. Mindennek szemléltetésére a szerző konkrét, transzkripció formájában közölt példákat is hoz.

Ten Thije szerint a tolmács mozgástere skálán ábrázolható: az egyik végén fordítógépként (*translation machine*) tekintenek a tolmácsra, a másikon pedig az interakció egyenrangú résztvevőjeként (*liberal interactive model*). Véleménye szerint az interakció során a nem professzionális tolmács kommunikációs helyzetben való részvétele változhat ezen a skálán. Végző konklúziója szerint megkérdőjelezhető a professzionális és nem professzionális tolmácsok megkülönböztetése, amelyet sokkal inkább az imént említett skálával kellene helyettesíteni.

A kötet záró tanulmánya, az *Interpreting in Hospitals. Starting Points for Cultural Actions in Institutionalized Communication* című munka Kristin Bührig nevéhez fűződik, aki a Hamburgi Egyetem professzora. Kiindulópontja annak a kérdésnek a vizsgálata, milyen mértékben jellemzik az interkulturális események a többnyelvű diskurzust.

Gyakorlati vizsgálata során egyrészt olyan kérdéseket elemez, amelyeket az egészségügyben dolgozók gyakran tesznek fel többnyelvű betegeknek, másrészt kutatja természetesen az ezekre adott válaszokat is. A résztvevők német orvosok és olyan portugálul, illetve törökül beszélő betegek, akik bizonyos mértékig tudnak németül. A kommunikációs helyzet harmadik résztvevője pedig a tolmács, aki sok esetben több nyelven beszélő ápolónő, vagy éppen a beteg rokona, vagyis ebben az esetben is a nem professzionális tolmácsok tevékenységének kutatásáról beszélhetünk.

Bührig írásának elején elméleti bevezetőt olvashatunk az interkulturális és intézményen belüli kommunikációról, valamint a kulturális cselekvésről. Ezt követi a korpusz rövid bemutatása, amelyet száz, orvos és beteg közötti kórházi beszélgetés képez. A szerző – néhány transzkripció segítségével, amelyek a tanulmány részét képezik – kifejti: ezek valójában nem is igazi beszélgetések, leginkább interjúkra hasonlítanak, hiszen általában csak az orvos kérdez.

Leírja, hogy ezek lehetnek nyitott, de igen/nem választ igénylő kérdések is, amelyek azonban minden esetben korlátozzák a beteg tudásának verbalizálását. Bührig rávilágít továbbá arra is, hogy az orvosok által feltett kérdések nagy része csupán formalitásnak tekinthető. Nem utolsósorban erre vezethető vissza az a tény, hogy a páciensek általában nem igényelnek további tájékoztatást a várható eljárásokról, műtétekről, vagyis nem tesznek fel kérdéseket az orvosnak.

A hat tanulmány fenti ismertetéséből is kitűnik: a kötetet többféle területen forgathatják haszonnal a kutatók. Egyrészt a fordítástudományon belül mind a fordítással, mind pedig a tolmácsolással foglalkozó szakemberek számára nyújthat – különböző műfajokat érintve – hasznos információkat a további vizsgálódásokhoz. Másrészt az interkulturális kommunikációt kutató szakemberek számára is fontos elméleti és gyakorlati adatokkal szolgál, és ennek során az itt közölt írások szerzői számos különböző interakciófajtát vizsgálnak. Mindezek alapján elmondhatjuk: a szerkesztők célkitűzéseinek megfelelően valóban interdiszciplináris tanulmánykötet született, amelyet remélhetőleg még sok hasonló kezdeményezés követ majd a jövőben.

Krónika

Peter Newmark

(1916–2011)

2011. július 12-én, 95 éves korában Surrey-ben elhunyt Peter Newmark angol nyelvészprofesszor, a fordítástudomány egyik legismertebb, és mindenképpen egyik legszeretetre méltóbb egyénisége.

1916. április 12-én született a csehországi Brnóban. Angol nemzetiségű apja textiltereskedéssel foglalkozott. Érettségi után Cambridge-be ment egyetemre, ahol két professzora gyakorolt rá egész további életútját meghatározó hatást: az irodalomkritikus F. R. Leavis és francia tutora, Anthony Blunt. A második világháború alatt Olaszországban a hírszerzésnél teljesített katonai szolgálatot. Amikor Bolzanóba küldték tolmácsolni a német megadásról, az aláírás előtti estét egy villában töltötte német tisztok társaságában, és egész éjjel a német romantikus költőkről beszélgettek. Másnap reggel a megadási szerződést annak rendje és módja szerint aláírták. Tolmácsi szolgálataiért jutalmul három üveg pezsgőt kért, és legnagyobb meglepetésére meg is kapta.

A háború után a Holborn College of Law, Languages and Commerce-ben tanított modern nyelveket, a 60-as években e kollégium modern nyelvi intézetének vezetője lett. A kollégiumot később beolvastották a Polytechnic of Central Londonba (ma már Westminsteri Egyetem), ennek nyelvi dékánjaként ment nyugdíjba 1981-ben. Ezt megelőzően a Surrey-i Egyetem professzora volt, gyakran hívták meg külföldi egyetemekre is vendégelőadóként. Kétszer nősült meg, két lánya (Clare és Liz), egy fia (Matthew) és négy unokája van.

Hosszú élete során Peter Newmark arra törekedett, hogy a fordítást saját jogú egyetemi stúdiumként fogadtassa el. A fordításelméletet heves vitákban, olykor ellentmondásos módokon dolgozta ki és fejlesztette tovább, mindvégig azt az álláspontot képviselve, hogy egy szöveg átvitele egyik nyelvről a másikra egyszerre tudomány és művészet, központi kategóriája, elérendő ideálja pedig az elkötelezett, igazságkereső tevékenység: „A fordítás a morális és ténybeli igazsággal áll összefüggésben. Ezt az igazságot csak úgy lehet hatékonyan visszaadni, ha eljut az olvasóhoz, ez minden fordítás célja és eredménye” – vallotta. Eszerint a fordító erkölcsi felelősséggel felruházott közvetítő, és Newmark hangsúlyozza is, hogy „a fordítás olyan politikai fegyver, amelyet csakis az emberi jogok védelmére, a kölcsönös megértésre és a béke érdekében szabad felhasználni.”

Összehasonlító nyelvtudománnyal, szemantikával és szociolingvisztikával foglalkozó műveit sokan talán száraznak találják, de Newmark ezeket az elméleti fejtegetéseket mindig élvezetes gyakorlati példákon keresztül szemléltette. Fordítással foglalkozó munkássága több mint három évtizedet ölel át, itt csak a legfontosabb (számos nyelvre, még japánra is lefordított) könyveit említjük meg: *Approaches to Translation* (1981), *Textbook of Translation* (1988), *Paragraphs on Translation* (1989), *About Translation* (1991), *More Paragraphs on Translation* (1998) stb. Utolsó ilyen munkája a fordítás nyelvészeti elméleteiről írott fejezet a *Routledge Companion to Translation Studies* 2009-es kiadásában.

Peter Newmark a nyelvtanulás és -tanítás fontosságának szószólója volt. Meghatározó szerepet játszott a *Chartered Institute of Linguists* nevű társaságban, amelynek elnökévé is megválasztották. Anthony Crane-nel együtt már 1967-ben azon fáradoztak, hogy a *műszaki és szakfordító* posztgraduális képzés – amelynek képzési tervét és programját ő dolgozta ki és vezette be a Polytechnic of Central Londonban – diplomáját elfogadtassák az Egyesült Királyságban. Az 1980-as évektől kezdődően Newmark professzor megalapította és kialakította a Surrey-i Egyetem Fordítástudományi Központját, a Centre for Translation Studies at Surrey-t. Egészen haláláig a *Journal of Specialised Translation* című folyóirat szaktanácsadói szerkesztő bizottságának elnökeként tevékenykedett. Kéthavonként írt egy cikket a *The Linguist* folyóirat „Translation Now” című rovatába, emellett az *Institute of Linguists* alelnöke, tudományos tanácsadója és kiadói tanácsának tagja is volt.

Aligha lehetne elképzelni Peter Newmarknál kedvesebb, szerényebb, szerethetőbb, szeretetreméltóbb embert. Igazi konzervatív öregúr volt, nagy tudású, óriási műveltségű, sok nyelven beszélő professzor, aki nyitott szívvel és elmével bármikor készen állt a szakmai beszélgetésekre, sőt vitákra. Személyesen érdekelték a nyelvek, a különböző kultúrák és a klasszikus irodalom. Szerette a komoly zenét, a színházat, az irodalmat, főleg a költészetet, de olyan dolgok iránt is érdeklődött, mint az Amnesty International tevékenysége és Palesztina sorsa. Egyetemi hallgatók egész nemzedékeit tanította, akik között szájról szájra jártak a vele (főleg szórakozottságával és gyermeki lelkületével) kapcsolatos történetek és anekdoták. Egyik – azóta világhírűvé lett – kollégája, Anthony Pym az elhunyt professzor nekrológiájában leírja: saját szemével látta, hogy egy nemzetközi konferencián Newmark levette a cipőjét, majd felállt egy székre a terem hátuljában, hogy jobban lássa és hallja az előadót. Mindenkinek segített, és mindenkihez volt egy kedves szava. Jellemző, hogy halála után kollégái és volt tanítványai – Madridtól Amerikán át Hong Kongig – tömegesen tettek közzé hivatalos nekrológokat, személyes visszaemlékezéseket az interneten, mindannyian meleg szavakkal idézve fel Newmark mély emberségét, és méltatva tudósi-pedagógusi kvalitásait.

E sorok írójának egyszer – 1981 decemberében, a Lipcsében megrendezett első *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft* című konferencián – volt alkalma személyesen is találkozni vele. Akkor jelent meg az *Approaches to Translation* című könyve, amelynek egy példánya addig járt körbe a konferencia résztvevői között, mígnem majdnem lába kélt, és csak meglehetősen nehezen került újra elő. Előadására még a lipcsei egyetem hallgatói is bejöttek. Egyik este úgy hozta

a sors, hogy mind a ketten a liftet vártuk a szálloda halljában. Beszálltunk, és miközben a lift felfelé indult velünk, összeszedtem minden bátorságomat, és megkérdeztem tőle, hogy szerinte van-e a fordításnak elmélete, és miben áll egy fordításelmélet. „*Any translation theory is a frame of reference*” – mondta, és hogy legyen ideje folytatni, a legfelső emeletre érve észrevétlenül újra benyomtam a „földszint” gombot. Három-négyszer mentünk így fel-le, fel-le. Olyan lelkesen magyarázott a számára teljesen ismeretlen „fiatal kollégának”, hogy fel sem tűnt neki: már hosszú percek óta liftezünk. A magyarázatokra három évtized távlatából már nem emlékszem, de a fent idézett mondatra szó szerint igen, mert azóta is egyfolytában próbálom értelmezni és kifejtetni.

Albert Sándor

Summaries in English

Mátyás BÁNHEGYI

The Application of the Translation-centred Discourse–Society Interface Model, Part 1

Abstract: With the help of a source language newspaper article and its two different target language translations, the study introduces and presents the practical application of the Translation-centred Discourse–Society Interface Model. In a step-by-step manner, the paper describes the analysis of the source and target texts along two of the components of the Model: Action and Context. With reference to the component of Action, textual features structured around intentionality, perspective as well as implications and consequences will be analysed. With respect to the component of Context, the texts will be analysed concerning textual features related to participants, higher level action as well as local and global contexts. Identical and different textual features in the texts under scrutiny will be highlighted, and such features will be interpreted and explained. In addition, the results obtained with the help of the Model and a broad comparison of these results are also included. It is noteworthy that the Model allows for a vast amount of data to be generated, the study and description of which offers numerous benefits for Translation Studies.

Keywords: political discourse, ideology, power, Translation-centred Discourse–Society Interface Model, application of the TDSI Model

Júlia DRÓTH

Evaluation of Translations in Translator Training and Translation Agencies

Abstract: The paper provides an overall view of the translation assessment methods and criteria of translator training institutions and translation agencies. The author's aim is to explore to what extent the evaluation systems of the translation market are applied, or could be applied for the evaluation of qualifying translations in higher education. The paper also discusses and defines the basic notions of translation assessment. Then these concepts serve as a basis for the comparison of the evaluation criteria used for assessing qualifying translations in nine Hungarian universities on one side; and the quality assurance methods and criteria of international translation companies, translation services and the national standard on translation on the other side. As the various systems of evaluation do not overlap, it would be practical to adjust

the assessment criteria to market expectations and to the norms of professional translation, and acquaint the students with them from the beginning of the training.

Keywords: translation training, evaluation criteria, qualifying translation, translation agency, quality assurance

Anikó MAKKOS

About the Necessity of Retranslation in Connection with the Hungarian Translation of *Mary Poppins*

Abstract: The first piece of the *Mary Poppins* series by Travers was translated into Hungarian by Marcell Benedek 75 years ago, and until now this is the only existing translation. In my article I will investigate the translator's principles which were leading him in his unusual work (translating for children) and resulted in special solutions. First of all I will look at the translations of names, salutations and realia which can bring the text closer to children's imagination or can alienate them. I will pay special attention to purposeful archaisms which gave even the contemporary reader the feeling that the novel had been set in previous times. Finally I will argue why it is reasonable to retranslate the novel, this classic and reviving piece of children's literature, and one of my arguments will be a strange example of political correctness.

Keywords: children's literature, retranslation, foreignization, domestication, political correctness

György HELL

Basic Forms of Translation from Cicero to Leonardo Bruni

Abstract: The Aristeas letter uses two different Greek words in its report about the Septuagint translation but makes no definite distinctions which of them signifies the work of an (oral) interpreter and which refers to the work of a translator. The differentiation between literal and free translations appears first at Cicero, but he gives the rank of a real translation only to the second. The two basic forms of translations (literal and free) are mentioned first by St. Jerome. He requires literal translation for the Bible and a free form for other personal writings. A similar division is used by Boethius for scientific and literary texts. The word "interpreter" designated for him – in accordance with earlier usage – the speaking and writing interpreters equally. During the Middle Ages Jerome's and Boethius' suggestions were accepted for translations into national languages. The humanist Leonardo Bruni returned to Cicero and translated Greek philosophical works into decent Latin rhetorical texts, but used to refer to them as translations. Interpreters interpreted orally, written translations were realised by translators. In our time these two expressions are used in a similar meaning and we still have no special terms to distinguish literal translations from free variants.

Keywords: history of translation, basic forms of translation, Septuaginta, Cicero, St. Jerome, Boethius, Leonardo Bruni

Eszter SERMANN

The Role of Terminological Standardization in the Localization Process

Abstract: Localization is a complex, multi-step process in which translation is a key element: it requires a uniform use of terminology, and does not only mean the substitution of source language character strings with target language ones, but involves the adaptation of the software elements to the target locale as well. This study explains how terminological standardization fits into the terminology work process in the case of the Windows operational system. After analysing the relevant definitions of localization and comparing its characteristics to those of traditional translation, the article describes the localization of the Windows operational system and the role of terminological standardization in the process, drawing on data obtained by a semi-structured interview with Mónika Antunovics, programme manager of Microsoft Magyarország Ltd. The study also presents Microsoft's freely accessible linguistic contents available on the internet (*Microsoft Terminology Collection, Microsoft Style Guide, Microsoft Terminology Community Forum*) in order to demonstrate how the company records and offers terminological data. The present research is based on the hypothesis that the current terminology work at Microsoft is a field where the cooperation of IT professionals, terminologists and translators is realized, and a uniform and publicly accessible terminology database is created.

Keywords: uniform terminology, standardization, localization, semi-structured interview, terminological database

Viktor ZACHAR

German Neologisms in the Translator's Practice

Abstract: The study describes the results of an experiment involving three different groups: Hungarian professional translators with German as their first foreign language, Hungarian second year MA students with German as their first and English as their second foreign language and Hungarian second year MA students with English as their first and German as their second foreign language. The translated excerpts contained eight German neologisms, three of them used by a wider range of language users (*Wutbürger; schottern; fremdschämen*) and five regarded as nonce words (*Angstbürger; sitzfleischintensiv; Dagegenpartei; Begabungsstarker/Begabungsschwacher*). The results of the experiment are evaluated using relevance theory (Sperber and Wilson 1995), first applied in the field of Translation Studies by Gutt (2000). In the study I argue that in neologism research involving relevance theory, one should distinguish between the aspects of the translator and that of the target audience, and the effort of the latter always depends on the translator's effort. Regarding the translator's input we have to differentiate between the effort used for understanding (apperception) and the one required for translating (production). Besides, there are further aspects we have to consider when dealing with the input of the translator, e. g. time pressure, the ambition of the translator for minimal effort, or how he wants to be seen by the target audience.

Keywords: neologisms, nonce words, language change, relevance theory, extratextual factors

A szerkesztőségbe beérkezett újabb könyvek

A szerkesztőség továbbra is szívesen fogad recenziós példányokat a F/T kutatási területén megjelent legújabb könyvekből, és várja a jelentkezőket új fordítástudományi könyvek ismertetésére

2011

- Albert Sándor 2011. „A fővényre épített ház”: *A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai*. Budapest: Áron Kiadó. ISBN: 978-963-9210-78-3
- Horváth Péter Iván 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 117. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 237 pp. ISBN 978-963-9902-71-8
- Várnai Judit Szilvia, Mészáros Andrea Éva 2011. *Fordítókalauz. Hogyan igazodjunk el az angol nyelvű jogi és európai uniós szövegek útvesztőjében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 130 pp. ISBN 978-963-9902-73-2

2010

- Dróth Júlia (szerk.) 2010. *Szaknyelv és szakfordítás 2009–2010*. Gödöllő: Szent István Egyetem. 110 pp. ISSN 1587-4389
- Ira Torresi 2010. *Translating Promotional and Advertising Texts. Translation Practices Explained*. Manchester: St. Jerome. 190 pp. ISBN 978-1-905763-20-7
- James St. André (ed.): 2010. *Thinking through Translation with Metaphors*. Manchester: St. Jerome. 326 pp. ISBN 1-905763-22-0
- Károly Krisztina, Fóris Ágota (szerk.) 2010. *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére*. Budapest: Eötvös Kiadó. 300 pp. ISBN 978-963-312-012-5
- Kayoko Takeda 2010. *Interpreting the Tokyo War Crimes Tribunal: A Sociopolitical Analysis (Perspectives on Translation)*. Ottawa: University of Ottawa Press. 216 pp. ISBN 077-660-729-4
- Miriam Shlesinger, Franz Pöchacker (eds.) 2010. *Doing Justice to Court Interpreting*. Benjamins Current Topics 26. Amsterdam: John Benjamins. 246 pp. ISBN 978-90-272-2256-5
- Sass Bálint, Váradi Tamás, Pajzs Júlia, Kiss Margit 2010. *Magyar igei szerkezetek. A Magyar nyelv kézikönyvei XXI*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 504 pp. ISBN 978-963-9902-78-7
- Zimányi Árpád (szerk.) 2010. XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Eger, 2009. április 3–5. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 6. No. 1. 427 pp.+ Vol. 6. No. 2. CD. ISSN 1786 545X ISBN 978-963-9894-54-9
- Yves Gambier, Luc Van Doorslaer (eds.) 2010. *Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins. 458. pp. ISBN 978-90-272-0331-1

2009

- Allison Beeby, Patricia Rodriguez Ines, Pilar Sánchez Gijón (eds.) 2009. *Corpus Use and Translating*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 149 pp. 978-90-272-2426-2
- Benő Attila 2009. *Román–magyar kulturális szótár*. Sepsiszentgyörgy: T3 Kiadó. 198 pp. ISBN 978-973-88654-4-0

- Claudia V. Angelelli, Holly E. Jacobson (eds.) 2009. *Testing and Assessment in Translation and Interpreting Studies*. American Translators Association Scholarly Monograph Series (ATA). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 386 pp. ISBN 978-90-272-3190-1
- Dobos Csilla 2009. *Funkcióigés szerkezetek*. Miskolc: Passzer Kft. 145 pp. ISBN 978-963-06-7603-8
- Frank Tibor, Károly Krisztina (szerk.) 2009. *Anglisztika és amerikanisztika. Magyar kutatások az ezredfordulón*. 440 pp.
- Huszár Ágnes 2009. *Bevezetés a gendernyelvészetbe*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 123 pp. ISBN 978-963-9902-29-9
- Inger M. Mees, Fabio Alves, Susanne Göpferich (eds.) 2009. *Methodology, Technology and Innovation. A Tribute to Arnt Lykke Jakobsen*. Copenhagen Studies in Language. Vol. 38. Copenhagen: Samfundslitteratur. 411 pp. ISBN 978-87-593-1476-0
- Kontra Miklós, Bakró Nagy Marianne 2009. *A nyelvészetről – egyes szám első személyben II*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. 223 pp. ISBN 978-963-482-3
- Kristin Bührig, Juliane House, Jan de ten Thije 2009. *Translational Action and Intercultural Communication*. Manchester: St. Jerome. 179 pp. ISBN 978-1-905763-09-02
- Lőrincz Julianna 2009. *Nyelvi jelentés és variativitás. Szemantikai alapismertek*. Komárom: Selye János Egyetem. 241 pp. ISBN 978-80-89234-88-2
- Nádor Orsolya (szerk.) 2009. A magyar mint európai és világnyelv. XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Budapest, 2008. április 3–5. *A MANYE Kongresszusok előadásai*. Vol. 5. No. 1. 319 pp.+ Vol. 5 No. 2. CD. ISSN 1786 545X ISBN 978-963-878-66-4-7
- Rodica Dimitriu, Miriam Shlesinger (eds.) 2009. *Translators and their Readers. In Homage to Eugene A. Nida*. Brussels: Lés Éditions du Hazard. 363 pp. ISBN 2-930154-23-3
- Susanne Göpferich, A. Lykke Jakobsen, Inger M. Mees (eds.) 2009. *Behind the Mind*. Copenhagen Studies in Language. Vol. 37. Copenhagen: Samfundslitteratur. 264 pp. ISBN 978-87-593-1462-0
- Vermes Albert 2009. *Basics of Translation Theory and Practice*. Eger: EKF Liceum Kiadó. 134 pp. 978-963-9894-32-7
- Vermes Albert 2009. *The Process of Translation*. Eger: EKF Liceum Kiadó. 166 pp. ISBN 978-963-9894-27-3
- Yves Gambier, Luc van Doorslaer (eds.) 2009. *The Metalanguage of Translation*. Benjamins Current Topics 20. Amsterdam: John Benjamins. 192 pp. ISBN 978-902-72-2250

A recenzálandó könyveket az alábbi címre kérjük elküldeni:

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerkesztősége

Klaudy Kinga főszerkesztő

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F.

Tel: 4116500/5894, Fax: 4855217 E-mail: kklaudy@ludens.elte.hu

A Fordítástudományi Doktori Programban megvédett doktori értekezések (2009–2011)

	Név	A kezdés éve	Az értekezés címe	A fokozatszerzés éve	Téma-vezető
1.	Bánhegyi Máttyás	2005	A politika és az ideológia hatása érvelő típusú politikai újságcikkek fordítására	2009. 10. 20.	Károly Krisztina
2.	Somos Edit	2003	A szónok és tolmácsa bilaterális és transznacionális kontextusban	2010. 02. 03.	Szabari Krisztina
3.	Horváth Péter Iván	2003	A lektori kompetencia	2010. 03. 12.	Klaudy Kinga
4.	Vándor Judit	2004	Adaptáció és újrafordítás	2010. 03. 12.	Klaudy Kinga
5.	Mujzer Varga Krisztina	2003	Honosítás és idegenítés – reálialexemák megfeleltetése az egyperces novellák fordításában	2010. 05. 14.	Drahota-Szabó Erzsébet
6.	Fáy (Csehó) Tamás	2004	A másodlagos xenolektus vizsgálata fordításelméleti szempontból	2010. 11. 29.	Földes Csaba
7.	Kovácsné, Dudás Andrea	2003	Szállodai honlapok pragmatikai elemzése az interperszonális kapcsolatok szempontjából	2010. 12. 01.	Kocsány Piroska
8.	Hutterer Mihály	2004	Szövegkohézió feliratozott filmelőzetesekben	2010. 12. 05.	Knipf Erzsébet
9.	Dudits András	2004	A fordítói olvasás kognitív és gyakorlati mechanizmusai	2011. 03. 11.	Gósy Mária
10.	Fischer Márta	2005	A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra	2011. 03. 25.	Muráth Judit
11.	Bakti Mária	2005	Diszharmonias jelenségek a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukcójában	2011. 04. 28.	Gósy Mária
12.	Tamás Dóra	2003	A gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről	2011. 06. 10.	Fóris Ágota
13.	Paksy Eszter	2004	Szerzői és olvasói szerepek a fordítás folyamatában. Francia publicisztikai szövegek fordításának pragmatikai szempontú vizsgálata	2011. 06. 17.	Szili Katalin

SZENT JEROMOS ALAPÍTVÁNY

A MAGYAR FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZÉS TÁMOGATÁSÁÉRT

Az Alapítvány célja a magyarországi fordító- és tolmácsképzés támogatása. Ennek érdekében az Alapítvány támogatja az intézményes tolmács- és fordítóképzést, ösztöndíjjal segíti tolmács, illetve fordító szakos hallgatók tanulmányait és külföldi részképzését, támogatja tolmács és fordító oktatók továbbképzését, szakmai továbbképző tanfolyamokat szervez annak érdekében, hogy a tolmács- és fordítói munka színvonalának emelésével elősegítse Magyarország euro-atlanti integrációját, szakmai folyóiratot, illetve publikációkat jelentet meg, tudományos kutatást kezdeményez, folytat, illetve támogat, valamint szakmai kapcsolatokat kezdeményez és ápol magyarországi és külföldi társintézetekkel és szakmai szervezetekkel.

A kuratórium elnöke: dr. Klaudy Kinga

Az Alapítvány nyitott. Az Alapítványt minden magyar és külföldi magánszemély vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező társaság pénzüsszegekkel, illetve szolgáltatásokkal támogathatja.

A Szent Jeromos Alapítvány számlaszáma: 10100792-72841400-00000008
Számlavezető Bank: Budapest Bank, Királyhágó téri fiók

A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI törvény értelmében az Alapítványt támogató pénzzadományok levonhatók a személyi jövedelemadó- és társasági adóalapból.

Az Alapítvány székhelye: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Budapest 1088. Múzeum krt. 4. „F” épület 4116500/5894,
E-mail: kklaudy@ludens.elte.hu
pappjutka@ludens.elte.hu

FELHÍVÁS

1%

Felkérjük a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék hallgatóit, öregdiákjait, tanárait, lektorait és mindenkit, akit érdekel a fordítás és tolmácsolás ügye, hogy jövedelemadójuk 1%-ával támogassák Alapítványunk célkitűzéseit.

Ehhez a személyi jövedelemadó-csomagban található rendelkező nyilatkozaton a Szent Jeromos Alapítvány adószámát kell feltüntetni:

18166143-1-42

Ezúton mondunk köszönetet mindazoknak, akik 2011-ben Alapítványunkat jövedelemadójuk 1%-ával támogatták. A felajánlott összeget a fordítóképzésben részt vevő hallgatók támogatására és a „Fordítástudomány” kiadására fordítottuk.